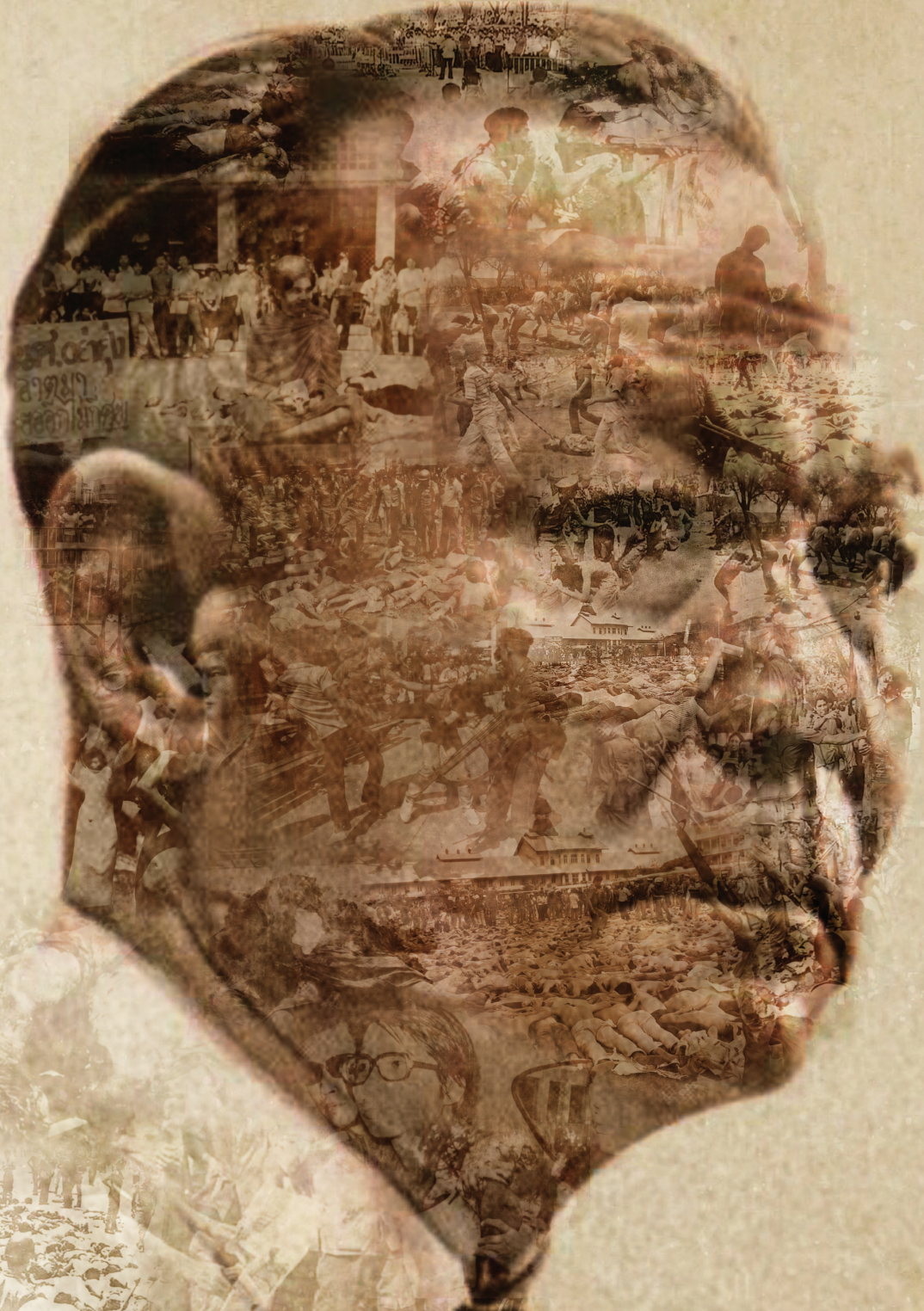

40 ปี 6 ตุลา

(6 ตุลาคม 2519-2559)

100 ปี ป่วย อังภากรณ์

(9 มีนาคม 2459-2559)

จุฬาสาร THAMMASAT UNIVERSITY ARCHIVES BULLETIN

หอจดหมายเหตุเหตุการณ์ศาสตร์

ฉบับที่ 20 • มิถุนายน 2559 - พฤษภาคม 2560 • JUNE 2016 - MAY 2017

รายชื่อคณะกรรมการบริหารและดำเนินงานหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ	ที่ปรึกษา
2. สมคิด เลิศไพฑูรย์ (อธิการบดี)	ประธานกรรมการ
3. วรณีย์ สำราญเวทย์	รองประธานกรรมการ
4. ชนิษฐา วงศ์พานิช	กรรมการ
5. สุดแดน วิสุทธิลักษณ์	กรรมการ
6. อัครพงษ์ คำคุณ	กรรมการ
7. ณัฐพล ใจจริง	กรรมการ
8. ประจักษ์ ก้องกีรติ	กรรมการ
9. อนุชาติ พวงสำลี	กรรมการ
10. สุเทพ สุริยะมงคล	กรรมการ
11. วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์	กรรมการ
12. นุตรฮายาตี โกศลศักดิ์	กรรมการ
13. ดาวเรือง แนวทอง	กรรมการและเลขานุการ
14. สุานิตา บุญนำ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

บรรณาธิการ

อัครพงษ์ คำคุณ

กองบรรณาธิการ

ดาวเรือง แนวทอง สุานิตา บุญนำ

ออกแบบปก / รูปเล่ม

วรมันต์ ไสภณปฏิมา

พิสูจน์อักษร

รวินทร์ คำโพธิ์ทอง

แนะนำผู้เขียน

ณพวรรณ ตรีนลาวิเศษกุล

นักเขียนและนักสร้างภาพยนตร์อิสระ

ภัทรภร ภูทอง

นักวิจัยเกี่ยวกับ Asian Comfort Women ในประเทศไทยโดยการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัย Seoul National University ประเทศเกาหลี

สุระ พิริยะสงวนพงศ์

นักวิจัยประจำสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ชีวลักษณ์ บุญยเกียรติ

นักวิชาการอิสระด้านพิพิธภัณฑ์และมรดกศึกษา

ดาวเรือง แนวทอง

นักเอกสารสนเทศ หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กษิติศ อนันตนาทร

นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชากฎหมายมหาชน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้จัดการโครงการ 100 ปี ชาตกาล ศ.ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรรมการมูลนิธิปรีดี พนมยงค์,

กรรมการมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป และสารานุกรมปราชญ์สยาม

สารบัญ

- 5** เบื้องหลังความทรงจำ ไร้เสียง : ความทรงจำ (ถูก) ทำให้เจ็บ
ของพ่อและแม่เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519
ภัทรภร ภูทอง
- 15** วิถีการเมืองไทยหลัง 6 ตุลา กับรางวัลซีไรต์
ณพรรณ ตรีผลาวิเศษกุล
- 29** Anti-memoir of a man called Puey Ungphakorn
ความทรงจำ 100 ปี ป่วย อึ้งภากรณ์ กับรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน
ถาม-ตอบ โดย ปกป้อง จันวิทย์ (เศรษฐศาสตร์ มธ.) - ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (ปลายปี 2015)
- 35** จาก ป่วย อึ้งภากรณ์ ถึงปรีดี พนมยงค์: ทศนะในเรื่องต่างๆ
กษิติศ อนันตนาธร
- 53** เล่าด้วยภาพ
กองบรรณาธิการ
- 59** สองศิลป์ถิ่นทวาย : จุดบรรจบระหว่างพม่า-สยาม-อินเดีย-อังกฤษ
สุระ พิริยะสงวนพงศ์
- 67** จดหมายเหตุ นายปรีดี พนมยงค์ : บทบันทึกการทำงานและประโยชน์ในอนาคต
ชีวลักษณ์ บุญยเกียรติ และดาวเรือง แนวทอง
- 83** รายงานผลงานและกิจกรรมหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี 2558
กองบรรณาธิการ

 <p>จดหมายเปิดผนึก ถึง หัวหน้าคณะปฏิวัติ เรียน 1 พค 1 หัวหน้าคณะปฏิวัติ</p>	<p>ขอแสดงความนับถืออย่างยิ่ง</p> <p>วิมลศรีศรีบริรักษ์</p>
---	--

หมายเหตุ

ใน บทนำของสุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการ “สังคมนิยมปริทัศน์” ฉบับที่ 6 ปีที่ 9 เดือนธันวาคม พ.ศ.2514 หน้า 10-11. ได้เขียน “จดหมายเปิดผนึกถึงหัวหน้าคณะปฏิวัติ” โดยไม่มีเนื้อความใดเลย มีแต่เพียงเส้นบรรทัดเปล่าๆ สองหน้ากระดาษเพื่อประท้วงการทำรัฐประหารตนเองของจอมพลถนอม กิตติขจร เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 #บทนำครั้งนี้ก็ไม่ต่างกัน

(ภาพบน) คุณจินดาเล่าเรื่องผ่านภาพถ่ายของจรรยาพงษ์ ทองสินธุ์

(ภาพล่างซ้าย) รถไฟมีความหมายกับครอบครัวทองสินธุ์ เพราะเป็นพาหนะในการขึ้นล่องกรุงเทพฯ ครั้งแล้วครั้งเล่าเพื่อตามหาลูกชาย

(ภาพล่างขวา) คุณเล็กกับภาพของม. วิทยากรณ์

เบื้องหลังความทรงจำ ไร้เสียง : ความทรงจำ (ถูก) ทำให้เจ็บของพ่อและแม่ เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519

ภัทรภร ภูทอง

การพูดคุยซักถามผู้ที่พร้อมจะเล่าเรื่องแทบไม่มีใครมีความซับซ้อนใดๆ ความท้าทายอยู่ผู้ถามจะนำเรื่องไปเล่าต่อและนำความทรงจำไปสู่พื้นที่ใหม่ๆ อย่างไรต่างหาก เมื่อพ่อและแม่ของนักศึกษาที่ถูกสังหารในเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมืองเล่าเรื่อง พวกเขากำลังเปล่งเสียงในพื้นที่สาธารณะ คำถามที่เราเผชิญเมื่อลงมือทำภาพยนตร์สารคดีสั้น “ความทรงจำ | ไร้เสียง” คือ จะเล่าเรื่องได้แค่ไหน มีข้อจำกัดอะไรบ้าง ความเป็นส่วนตัวและความเป็นสาธารณะที่ต้องคำนึงถึงมีระดับอย่างไร จะนำความเป็นส่วนตัวไปสู่สาธารณะอย่างไร บทความนี้เล่าการทำงานเบื้องหลังการทำภาพยนตร์สารคดีสั้นความทรงจำของพ่อและแม่ที่สูญเสียลูกไปในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และความท้าทายในการพยายามนำสารคดีออกสู่พื้นที่สาธารณะ

การไปเยือนบนภูเขาแห่งสุสานนอกเมืองกวางจู ประเทศเกาหลีใต้ในปลายฤดูใบไม้ผลิหนึ่งคือจุดเริ่มต้น ผู้หญิงสูงอายุในชุดฮันบกสีขาวที่นั่งร้องไห้กับป้ายชื่อของชายหนุ่มคนหนึ่งเหมือนจะหยุดช่วงเวลาของเที่ยงวันนั้น ลือและคนอื่นๆ ที่มีกล้องอยู่ในมือนับสิบคนหันไปถ่ายภาพนี้ อย่างจริงจัง หนุ่ม ศรีลังการีบเดินออกไปจากพื้นที่นั้นทันที เขาบอกว่า เขาตกใจและโกรธมากที่สื่อไม่เคารพช่วงเวลาความเป็นส่วนตัวของคนเป็นแม่ อย่างนั้นเองที่การเล่าความสูญเสียและการรื้อฟื้นความทรงจำใตกฎกรรมสาธารณะมีความท้าทายและเชิงชั้นเสมอ จะเล่าความทรงจำที่คนส่วนใหญ่เข้าใจว่าเป็นเรื่องส่วนตัวให้เป็นเรื่องสาธารณะอย่างไร จะเคารพความเป็นส่วนตัวของบุคคลที่ช่วงขณะหนึ่งกลายเป็น “บุคคลสาธารณะ” อย่างไร จะเล่าแบบไหนที่คนถามที่เป็น “คนนอก” จะไม่ล่วงละเมิด “ความเป็นส่วนตัว” ของผู้เล่า และจะเล่าอย่างไรให้สามารถเข้าใจได้ว่าเรื่องที่เกิดขึ้น “ส่วนตัว” นั้นจริงๆ แล้วคือ “เรื่องสาธารณะ”

เมื่อต้องเขียนโครงการวิจัยฟังเสียงประวัติศาสตร์ความรุนแรงทางการเมือง โดยมีกรณี 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เป็นกรณีศึกษา กิจกรรมหนึ่งที่เราเขียนเขียนลงไปคือ การนำข้อมูลภาคสนามมาจัดทำเป็นภาพยนตร์สารคดีสั้น ผู้เขียนไม่เคยทำหนังมาก่อน ไม่มีความรู้และประสบการณ์ใดๆ กับการทำหนังสารคดี และไม่ได้เป็นนักดูหนังหรือเชี่ยวชาญด้านนี้เลยสักนิด ความท้าทายหนึ่งที่ทำให้อยากลุกขึ้นมาทำสารคดีสั้นๆ สักเรื่องคือความสนใจการจัดการความทรงจำและการทำให้ลืม

กิจกรรมอย่างหนึ่งของคุณเล็กคือการทำสวน

ผู้เขียนสนใจการเล่าความรุนแรงที่มีมิติและชวนให้คนดูจินตนาการไปถึงความยุติธรรมใดๆ ที่เกิดขึ้นไปแล้วและที่กำลังเกิดขึ้น และอยากลองนำสิ่งที่สังคมไทยมองว่าเป็นเรื่องส่วนตัวออกมาสู่พื้นที่สาธารณะ

ผู้เขียนเริ่มต้นจากการทำรายการว่า สนใจอะไรที่สุดในเรื่องราวของ 6 ตุลา แน่นอนว่า ร่างเงาของความเจ็บคือประเด็นหลักที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอ วัฒนธรรมความเจ็บครอบงำสังคมไทยยาวนานเกินไปแล้ว ขณะเดียวกัน โจมหน้่าความรุนแรงรูปแบบต่างๆ ก็เป็นเรื่องท้าทายที่ต้องนำเสนอเช่นกัน ตลอดเวลาสิบแปดเดือนก่อนหน้านั้น ผู้เขียนใช้เวลาอ่านเอกสารในหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อ่านหนังสือพิมพ์และนิตยสารของช่วงปีเหล่านั้นในหอสมุดแห่งชาติ และสืบค้นข้อมูลการติดต่อของญาติผู้สูญเสียชีวิต ผู้เขียนต้องการพบฝ่ายผู้กระทำเช่นกัน แต่ด้วยข้อจำกัดของขอบเขตงานและงบประมาณ ผู้เขียนทำได้เพียงการพบและพูดคุยกับอดีตโฆษกสถานีวิทยุยานเกราะเท่านั้น ซึ่งยินดีให้พบโดยมีเงื่อนไขว่า จะไม่นำบันทึกการสัมภาษณ์ไปเผยแพร่ในที่สาธารณะ และด้วยตระหนักดีว่า สิ่งที่ทำทลายมากกว่าการเขียนรายงานวิชาการคือ การนำข้อมูลสนามมาแปรเป็นหนังสือคดี การทำงานเพื่อเตรียมการจึงเริ่มต้นไปพร้อมกับการเริ่มงานวิจัย

ครอบครัว : การเข้าถึงเจ้าของความทรงจำ

ผู้เขียนขอย้อนกลับไปที่บ้านเมืองกวางจูอีกครั้ง ความคึกคักของเมืองช่วงการจัดงานระลึกเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตย 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2523 ไม่ได้ทำให้คนนอกตื่นเต้นไปกับกิจกรรมต่างๆ เท่านั้น แต่เป็นความสะเทือนใจด้วยเช่นกันที่ไม่เคยเห็นบรรยากาศอย่างนี้ในบ้านตัวเอง ความสามารถในการพูดถึงความรุนแรงและปัญหาเชิงโครงสร้างในพื้นที่สาธารณะเป็นประเด็นหนึ่ง แต่ที่ก้าวหน้าไปกว่านั้นคือ การรวมตัวของครอบครัวและญาติผู้สูญเสีย การนำผู้กระทำผิดมาลงโทษและการมีองค์กรที่ดำเนินงานด้านการจัดการความทรงจำ การศึกษาและการเผยแพร่ประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนอย่างแข็งขัน

สื่อมวลชนเกาหลีคนหนึ่งเคยถามผู้เขียนด้วยคำถามที่มีนัยสำคัญยิ่งว่า ประเทศไทยมีความรุนแรงเกิดขึ้นหลายครั้ง แต่แทบไม่ปรากฏเครือข่ายครอบครัวผู้สูญเสียหากเทียบกับเกาหลีหรือที่ประเทศอื่นๆ เมื่อเริ่มพยายามอธิบายเหตุผลและข้อจำกัด ผู้เขียนรู้สึกว่าการกำลังหาข้อแก้ตัวมากกว่าจึงนิ่งเสีย อย่างไรก็ตาม ถ้อยคำระหว่างบทสนทนาเชื่อมโยงไปสู่ประเด็นความเป็นเจ้าของความทรงจำและความอ่อนแอของภาคประชาสังคมของไทย รวมทั้งการให้คุณค่ากับวัฒนธรรมความเงียบที่สะท้อนอยู่ในถ้อยคำอื่นๆ อย่าง อย่างที่พื้นผิวยาทะเข็รับ พูดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง คำถามของนักหนังสือพิมพ์เกาหลีคนนั้นเป็นคำถามธรรมดาๆ แต่สำหรับผู้เขียน นี่เป็นคำถามที่สร้างความหนักอึ้งและขมขื่นไม่น้อยเมื่อคิดถึงเหตุผลแวดล้อม

ประจักษ์พยานของความเงียบประการหนึ่งคือ เมืองไทยไม่มีองค์กรหรือสถาบันที่จัดทำข้อมูลผู้สูญเสียอย่างเป็นระบบ ผู้เขียนได้ข้อมูลการติดต่อญาติสองรายมาจากนักวิชาการท่านหนึ่งที่ทำงานประเด็น 6 ตุลามายาวนาน แต่ข้อมูลนี้เป็นเพียงข้อมูลการติดต่อจากความสัมพันธ์ส่วนตัวมากกว่าข้อมูลที่จัดทำอย่างเป็นระบบ ญาติสองท่านนี้คือ คุณจินดา ทองสินธุ์ พ่อของจาร์พงษ์ ทองสินธุ์และคุณเล็ก วิทยากรณ์ แม่ของมนู วิทยากรณ์ ซึ่งทั้งสองเสียชีวิตในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 คุณจินดาและคุณเล็กมาร่วมงานระลึกเหตุการณ์ทุกปี ผู้เขียนคิดถึงญาติของผู้สูญเสียคนอื่นๆ ที่แทบไม่รู้ข่าวคราวหรือข้อมูล พวกเขาอยู่ที่ไหน มีความทรงจำอย่างไรและรู้สึกอย่างไรกับความคลุมเครือที่ไม่จางหายและกระบวนการยุติธรรมที่นับวันจะถดถอยลงทุกที

ด้วยความเป็นมือใหม่และวางแผนว่าจะทำชุดสารคดี 6 ตุลาต่อเนื่องอีกหลายตอน ผู้เขียนใช้ข้อจำกัดเหล่านี้เลือกสัมภาษณ์ญาติสองท่านนี้ก่อน แนนอนว่า ทั้งสองท่านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่การเล่าเรื่องราวผ่านเสียง ภาพเคลื่อนไหวและสิ่งแวดล้อมในบ้านไม่ถนัดนัก การพูดคุยเพื่อสัมภาษณ์เป็นเรื่องหนึ่ง แต่การถ่ายภาพและใช้กล้องจับต้องขยับตามไปทุกที่เป็นอีกเรื่องหนึ่งแล้วจะถ่ายทอดกิจวัตรประจำวัน ชีวิตจริงๆ ออกมาได้อย่างไรโดยผู้เขียนและตากล้องไม่กำกับหรือชี้นำ

ผู้เขียนเริ่มต้นทำความรู้จักกับญาติก่อนการถ่ายทำ โชคดีที่ได้เจอทั้งสองท่านในงานระลึก 6 ตุลาที่ธรรมศาสตร์ คุณเล็กพำนักอยู่แถวเขตสายไหม กรุงเทพฯ เดินทางไม่ยากนัก ผู้เขียนไปหาคุณเล็กบ้าง และเชิญมาพูดในงานสัมมนาครั้งหนึ่ง ส่วนคุณจินดาอยู่ไกลถึงบ้านลี้ลับ สุราษฎร์ธานี ผู้เขียนใช้วิธีโทรศัพท์ไปหาเป็นครั้งคราว โดยไม่ให้พวกเขาารู้สึกว่า ในการทำความรู้จักและคุ้นเคยกันนี้ ผู้เขียนไม่ได้คุกคามและล่วงล้ำเข้าไปในพื้นที่ส่วนตัวมากเกินไปนัก

สารคดีเลือกเล่าเรื่องผ่านกิจกรรมที่ผู้เล่าสบายใจ เช่น การทำอาหาร

เมื่อเริ่มเล่าความเจ็บและความรุนแรง

คำถามหนึ่งที่คุณเขียนได้ยื่นบ่อยครั้งขณะที่บอกใครต่อใครว่า กำลังทำงานวิจัยเกี่ยวกับ 6 ตุลา คือ “เหตุการณ์นี้ยังมีอะไรให้ศึกษาอีกหรือ” คำถามนี้พุ่งตรงไปที่คำตอบเกี่ยวกับผู้อยู่เบื้องหลังความเจ็บในส่วนนี้เต็มไปด้วยความอหังการเหลือ รู้แต่พูดไม่ได้ ผู้เขียนเข้าใจความเจ็บชนิดนี้ดีพอจากการเขียนบทความเปรียบเทียบกระบวนการยุติธรรมและการจัดการความทรงจำกรณีการเรียกร้องประชาธิปไตยในกวางจู เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2523 และเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ในประเทศไทย ความก้าวหน้าของกรณีเรียกร้องประชาธิปไตยในกวางจูมาจากการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางการเมืองและความสามารถของสังคมในการพูดและจัดการความจริง

แล้วความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นในหมู่ผู้สูญเสียและครอบครัวจากเหตุการณ์สังหารหมู่ 6 ตุลาเล่า สิ่งที่เป็นความอึดอัดอย่างที่สุดเมื่อมองเข้าไปในการจัดงานระลึกเหตุการณ์คือ วาระความทรงจำ นี้ดูจะเป็นเรื่องส่วนตัวของครอบครัวผู้เสียหาย (ไม่กี่คน) และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (บางส่วน) เท่านั้น ขณะที่ผู้เขียนยังมีคำถามมากมายกับประเด็น “A Duty to Remember” ผู้เขียนรู้สึกอึดอัด เช่นกันที่ดูเหมือนว่า สังคมจะจำพวกเขาได้เพียงปีละครั้งเมื่อวันที่ 6 ตุลาเวียนกลับมา ส่วนช่วงเวลาอื่นๆ ของปีนั้น สังคมลบลืมพวกเขาไปโดยอัตโนมัติ ยิ่งไปกว่านั้น หากไม่มีงานของอาจารย์ ธงชัย วินิจจะกุล หรือไทเรล ฮาร์เบอร์คอร์น สังคมไทยแทบไม่รู้จักตัวตนของฝ่ายผู้กระทำ ยังไม่นับ “ไทยมุง” หรือผู้รู้เห็นเหตุการณ์อีกจำนวนมากซึ่งผู้เขียนเชื่อว่า พวกเขามีความทรงจำของ เหตุการณ์วันนั้น หรือในช่วงเวลานั้นหลงเหลืออยู่แน่นอน ความเจ็บปวดที่แผ่กระจายไปทั่วสะท้อน ความรุนแรงและความหวาดกลัวอันลึกซึ้ง และในที่สุดแล้ว นี่เป็นสิ่งที่ผู้เขียนต้องการเล่ามากที่สุด แต่จะเล่าอย่างไรให้คนรู้สึกร่วมไปด้วยและได้เห็นภาพ เรื่องที่คิดว่าผ่านพ้นไปแล้ว ไม่มีอะไรใหม่ แล้ว เป็นวาระส่วนตัวไปแล้วนั้นแท้จริงไม่ได้ไปไหน หากแต่อยู่ใกล้ตัวอย่างน่าอัศจรรย์

“ลุงจินดา กับ ป้าเล็ก เป็นผู้สูงอายุที่ดูจากภายนอกก็เหมือนผู้สูงอายุทั่วไป พวกเขา มีบ้าน มีสังคม มีลูกหลานและไม่ต้องทำงานในวัยนี้ของชีวิต แต่ลี้ลับไป คนแก่สองคนนี้ กักขังอีกตัวตนหนึ่งไว้ตลอดเวลา ในตัวป้าเล็กยังมีหญิงวัยกลางคนที่ออกตามหาลูกชายไป ทั่วทุกโรงพยาบาลและโรงพยาบาลในกรุงเทพฯ เช่นเดียวกับลุงจินดาที่ในภายใต้มือยังมีตัวตนของ หม่อมใหญ่คนหนึ่งที่นั่งรถไฟจากบ้านล้อมมากกรุงเทพในคืนวันที่ 6 ตุลาคม 2519 พวกเขาไป ทุกที่ด้วยความหวัง ป้าเล็กกลับบ้านพร้อมร่างไร้วิญญาณของลูกชาย ส่วนลุงจินดากลับบ้าน มือเปล่า และออกตามหาลูกชายครั้งแล้วครั้งเล่าในฝันป่าแทบทุกแห่งเมื่อได้ข่าวคราว เกี่ยวกับลูกชายแม้เพียงน้อยนิด

พวกเขาใช้ชีวิตที่ดูภายนอกเหมือนปกติ ทำงาน ดูแลครอบครัว มีชีวิตทางสังคม หากแต่ความรวดร้าวยังคงอยู่ เพราะความสูญเสียที่ไม่ได้รับการเยียวยา ทั้งกระบวนการ ทางกฎหมาย การขอโทษหรือการระลึกถึงในพื้นที่สาธารณะเพื่อให้สังคมร่วมแบ่งปัน ความเจ็บปวดนี้ พวกเขาผ่านประสบการณ์การสูญเสียและอยู่กับความรู้สึกเช่นนี้โดยลำพัง และการเยียวยาที่ทำได้คือการใช้ชีวิตไปตามปกติเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้นเท่านั้น”

เมื่อเริ่มทำงานกับช่างภาพที่มีประสบการณ์งานภาพยนตร์สารคดีมาแล้วหลายชิ้น เสาวณีย์ สังขาระ ทำให้งานง่ายขึ้นด้วยการให้ผู้เขียนเขียนทุกอย่างลงไปก่อนแล้วค่อยๆ คิดว่า จะเล่าผ่านอะไร สิ่งที่ผู้เขียนคิดอันดับแรกคือ การเล่าความรุนแรงที่ไม่มีภาพความรุนแรงใดๆ และการเล่าเรื่องผ่านชีวิตประจำวัน ในเมื่อความรุนแรง ความกลัวและเรื่องราวนั้นติดตัวเจ้าของ ความทรงจำไปทุกแห่ง และเมื่อได้รู้จักกับคุณจินดาและคุณเล็กมากขึ้น ผู้เขียนเรียบเรียงความคิด ผ่านข้อความด้านบน เพื่อให้ข้อความเหล่านี้ไปสู่การเล่าเรื่องอย่างที่พวกเขาอยากเล่า และเพื่อที่ คนทำงานจะได้ถ่ายทอดนามธรรมเหล่านี้ไปสู่เสียงและภาพเคลื่อนไหว

พื้นที่และเวลา

ดูเป็นสิ่งธรรมดาสามัญที่ผู้คนจะหยุดจินตนาการถึงวันเวลาข้างหน้าของผู้ที่จากไปแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างหยุดชะงักในวันสุดท้ายที่พวกเขาปฏิบัติสัมพันธ์กัน หากแต่ในเช้าวันที่ผู้เขียนกับเสาวณีย์เดินทางตามคุณจินดาเข้าไปในตลาดเล็กๆ ของหมู่บ้านที่บ้านสี่ห้อง เมื่อคุณจินดาแนะนำเราสองคนกับเพื่อนบ้านว่า “นี่เป็นเพื่อนของลูกเกียะ มาจากธรรมศาสตร์ มาทำรายงานกัน” สิ่งที่เป็นเรื่องธรรมดาที่นั่นสามารถฉายภาพวันเยาว์และความหวังที่ดับสูญของผู้เป็นพ่อข้าแล้วข้าเล่า และสร้างความสะเทือนใจครั้งแล้วครั้งเล่าไม่จบสิ้น คุณเล็กจะรับมือได้ดีกว่า เธอไม่ได้มองเราสองคนเป็นเพื่อนของลูกชาย หากแต่ทุกถ้อยคำที่คุณเล็กเอ่ยถึงลูกชายว่า “น้องหนู” นั้นไม่แตกต่างจากคุณจินดา เวลาของมนู วิทยากรณ์หยุดอยู่กับวันที่ 6 ตุลาคม 2519 จริงๆ เขาไม่สามารถไปได้ไกลกว่านั้น

ความลำบากใจประการหนึ่งคือ การต้องตระหนักถึง “ขอบเขต” ในฐานะ “คนนอก” เราจะถามคำถามได้ลึกเท่าไหน มีเส้นอะไรที่เราไม่ควรก้าวล่วง แม้เราอยากนำเสียงและภาพออกมาให้มากที่สุด แต่การเคารพและให้เกียรติเป็นเรื่องสำคัญเช่นกัน แม้เราเตรียมคำถามล่วงหน้าเพื่อเป็นกรอบในการชวนคุย แต่หากคำถามนั้นไปสะกิดความอ่อนแอขมขื่นลึกสุดของเขา เราจะรับมืออย่างไร เราไม่สามารถรับประกันความรู้สึกเหล่านั้นได้เลย แน่ใจว่า เราเลือกจะหยุดแล้วให้พวกเขาเลือกเองว่า จะเล่าต่อหรือหยุดแค่นั้น เสาวณีย์ทำหน้าที่เฝ้ายามอยู่หลังกล้อง ส่วนผู้เขียนทำหน้าที่ชวนผู้เล่าทั้งสองพูดคุย เราตกลงกันว่า จะให้ผู้เล่าเล่าไปเรื่อยๆ จนพอใจ เรายินดีใช้เวลามากขึ้นกว่าเดิม และไม่ใช้สิทธิของการเป็น “ผู้กำกับ” ในกระบวนการนี้

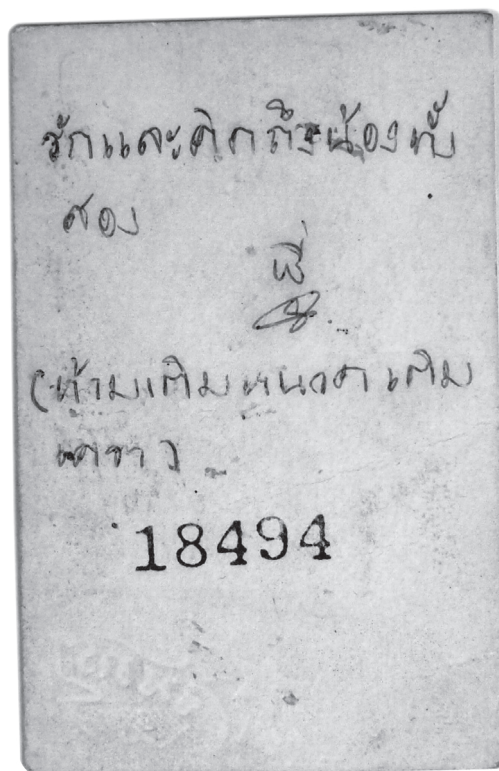
เมื่อเราร้องขอให้ครอบครัวคุณจินดาและคุณเล็กนำข้าวของของทั้งจรรยาพวงษ์และมนูที่ยังเก็บไว้มาให้ดู เราตระหนักถึงความจริงหนึ่งยิ่งขึ้นไปว่า เมื่อบาดแผลเช่นนี้ถูกทำให้เป็นเรื่องส่วนตัว ผู้กระทำและรัฐสามารถถอยนวลจากอาชญากรรมได้อย่างสบายใจ ครอบครัวของคุณเล็กมีเพียงภาพใบเก่าของมนู ข้าวของอื่นๆ เสียหายเมื่อคราวน้ำท่วมใหญ่ ความอ่อนเยาว์ของใบหน้านั้นตราตรึงในความรู้สึกของผู้เป็นแม่เสมอ และเมื่อคุณเล็กเล่าความฝันเกี่ยวกับลูกชาย เราก็ลงตัวกับการตัดสินใจใช้เพลง “ขอพบในฝัน” ของวงดนตรีสุนทราภรณ์เป็นเพลงประกอบ²

สิ่งที่เหลืออยู่ของจรรยาพวงษ์ ทองสินธุ์คือเสื้อผ้า รูปถ่ายและเอกสารราชการ เช่น บัตรนักศึกษา วิชาทหาร บัตรเลขที่นั่งรถบัสและบัตรประจำตัวประชาชน ข้าวของอื่นๆ ที่คุณจินดานำกลับมาจากหอพักของเขาย่านฝั่งธนสูญหายและเสียหายไปกับน้ำท่วมเช่นกัน ไม่เพียงใบหน้าของจรรยาพวงษ์ในภาพถ่ายที่เป็นประจักษ์พยานว่าเขาเคยมีชีวิตอยู่ ข้อความสั้นๆ ข้างหลังภาพถ่ายทำให้คนในบ้านจดจำความเป็นพี่ชายคนโตของเขาได้เช่นกัน หลังภาพถ่ายใบหนึ่ง มีลายมือของจรรยาพวงษ์เขียนไว้ว่า

รักและคิดถึงน้องทั้งสอง

พี่

(ห้ามเติมหมวดเติมตรา)

ลายมือของจารุพงษ์ ทองสินธุ์

เมื่อคุณจินดาและลูกสาวหยิบข้าวของขึ้นมาทีละชิ้น เรื่องราวความทรงจำหลายเรื่องค่อยๆ เผยออกมา น้องสาวของจารุพงษ์เล่าถึงคืนวันที้น้องๆ พวกกันมานอนเฝ้าข้างประตูบ้านทุกคำคืน เพื่อว่า วันไหนที่พี่ชายกลับมาจะได้รับเปิดประตูและจะได้เจอพี่ทันที

ขณะเดียวกับที่เวลาของคนคนหนึ่งจบสิ้นลงและความทรงจำของผู้ที่ยังอยู่ไม่มีอะไรใหม่เข้ามา สถานที่เกิดเหตุกลับเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ผู้เขียนและเสาวณีย์นำภาพถ่ายเก่าหลายภาพมาอ้างอิงเมื่อเดินไปตามพื้นที่ต่างๆ ของสนามหลวง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และบริเวณท่าพระจันทร์ ท้องฟ้าที่เริ่มเปลี่ยนสี แนวต้นไม้เขียวที่ผลิบาเล็กน้อย สีเขียวสด ความสงบยามเช้าของท้องสนามหลวงที่มียอดเจดีย์พระบรมมหาราชวังเป็นฉากหลังเป็นเหมือนยางลบลบความโหดร้ายในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 อย่างสิ้นเชิง เช่นเดียวกับภายในมหาวิทยาลัย หมุดหมายที่เป็นประจักษ์พยานความรุนแรงคือสวนประติมากรรมประวัติศาสตร์ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งเอาเข้าจริงไม่สามารถทำหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องราวได้มากนัก ความจริงคือ พื้นที่สาธารณะเพื่อระลึกถึงผู้สูญเสียจากความรุนแรงทางการเมืองแทบไม่มีปรากฏในพื้นที่ประเทศไทย แม้พื้นดิน ต้นไม้ ถนน ประตูรั้ว และอาคารเป็นประจักษ์พยานหนึ่งของความรุนแรง หากความเจียบที่ปกคลุมทั่วบริเวณและบรรยากาศตั้งแต่ครอบครัวไปถึงสถาบันการเมืองและสถาบันการศึกษา ทำให้วันและเวลาล่วงที่ผ่านไปนั้นลบเลือนภูมิทัศน์ความทรงจำและสถานะความเป็นประจักษ์พยานทางกายภาพไปเสียสิ้น

ความกลัว

การถ่ายทำจริงๆ ใช้เวลาเพียงเจ็ดวัน หากแต่การตัดต่อใช้เวลานับเดือน การเล่าความรุนแรงโดยไม่ใช้ภาพรุนแรงไม่ง่าย เราเฝ้าดูฟุตบอลเตะแล้วเตะเล่าเพื่อเลือกถ้อยคำและภาพที่สามารถพาผู้ชมจินตนาการไปถึง “ความรุนแรง” ที่ไม่ได้เห็นตรงหน้า

แต่กระนั้น เสาวณีย์และผู้ร่วมงานที่ดูแลด้านการตัดต่อได้ทดลองแทรกฟุตบอลเตะภาพข่าวและภาพเคลื่อนไหวของเช้าวันนั้นลงไป หรือลองแม้กระทั่งยอมสีให้ภาพทั้งหมดเป็นขาวดำ แต่พวกเราารู้สึกว่า การเล่าอย่างตรงไปตรงมานั้นไร้เสน่ห์สิ้นเชิง คำแนะนำที่มีคุณค่ายิ่งจากผู้ใกล้ชิดกับภาพยนตร์สารคดีมายาวนาน คือ คุณชลิดา เอื้อบำรุงจิตและคุณภาณุ อารี รวมทั้งไทเรล ฮาร์เบอร์คอร์น ช่วยให้เราภาพยนตร์สมบูรณ์มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้สี และการใช้ฉากเล่าเรื่องต่างๆ และ “หนูทดลอง” ซึ่งเป็นเพื่อนๆ ของผู้เขียนเองได้ดูหนังเรื่องนี้หลังการตัดต่อแต่ละครั้ง และให้คำแนะนำในฐานะ “กลุ่มเป้าหมาย” ที่มีคุณค่ายิ่งเช่นกัน อาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริให้ความกรุณาชมภาพยนตร์นี้ในเวอร์ชันแรกๆ เช่นกัน และให้กำลังใจที่ทำให้ทีมงานมีพลังตัดต่องานต่อไป

แต่ถึงอย่างนั้น ความท้าทายที่ยิ่งใหญ่กว่าการตัดต่อและการเล่าเรื่องที่ตามมาประการแรกคือ การใส่เครดิต ผู้เขียนติดต่อเพื่อขออนุญาตผู้เกี่ยวข้องแต่ละคนหากว่าพวกเขาสะดวกใจจะมีชื่ออยู่ในหนังสือสารคดีสั้นๆ เรื่องนี้ ซึ่งการขออนุญาตในที่นี้มีความหมายไปไกลกว่าการแจ้งตามมารยาท แต่หมายถึงว่า หากพวกเขาเห็นด้วยกับสิ่งที่หนังเรื่องนี้พยายามนำเสนอ นี่เป็นความอึดอัดใจอย่างที่สุด แม้หนังเรื่องนี้ไม่ได้มีความอ่อนไหวหรือหมิ่นเหม่ หากแต่ในสถานการณ์หลังรัฐประหาร เหมือนว่าพื้นที่สีเทาจะแผ่ขยายออกไปไม่สิ้นสุด อะไรก็ตามสามารถกลายเป็นความเปราะบาง ผู้ช่วยตัดต่อคนหนึ่งที่กำลังเรียนหนังสือในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ซึ่งต้องใช้เวลาคูฟูเตะที่มีความยาวนานบ๊วยขั้วโมงซ้ำๆ อาจเห็นนัยบางอย่าง หรือเจตนาบางอย่าง หรือความอ่อนไหวบางอย่าง เขาขอไม่ให้ใส่ชื่อลงไปในส่วนเครดิต นี่เป็นเรื่องที่สามารถเข้าใจได้ง่ายกว่า สิ่งที่ทำให้ความเข้าใจได้ยากยิ่งคือ คือ เมื่อทุกอย่างเสร็จสิ้นและหนังพร้อมออกฉายผ่านกิจกรรมเล็กๆ นักวิชาการสันติศึกษารุ่นใหญ่ให้คำแนะนำว่า ควรชะลอกิจกรรมออกไปก่อน แม้ว่าเขายังไม่ได้ใช้เวลาดูหนังเรื่องนี้เลยก็ตาม!!!

คุณชลิดาให้คำแนะนำในการอัปโหลดภาพยนตร์เรื่องนี้ผ่านยูทูป ซึ่งนั่นทำให้งานออกไปสู่สายตาผู้ชมมากขึ้นขณะที่ยังไม่มีโปรแกรมฉายอย่างเป็นทางการ การนำหนังสู่สายตาสาธารณะผ่านช่องทางนี้เป็นปัญหาอีกเช่นกัน ไม่มีใครพร้อมรับความเสี่ยง ผู้เขียนจึงขอให้เพื่อนชาวเวียดนามที่ทำงานอยู่ประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วยดำเนินการให้

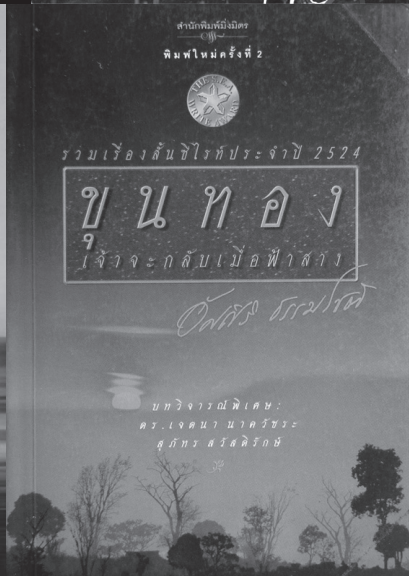
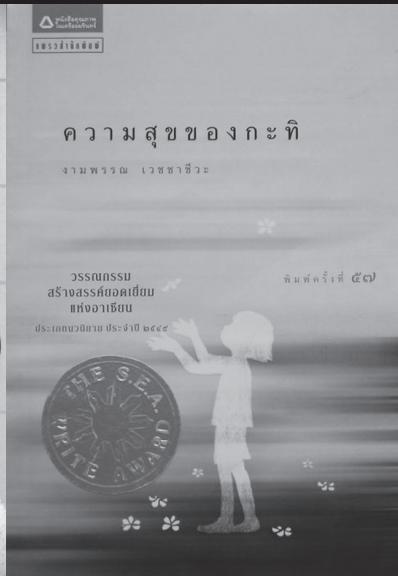
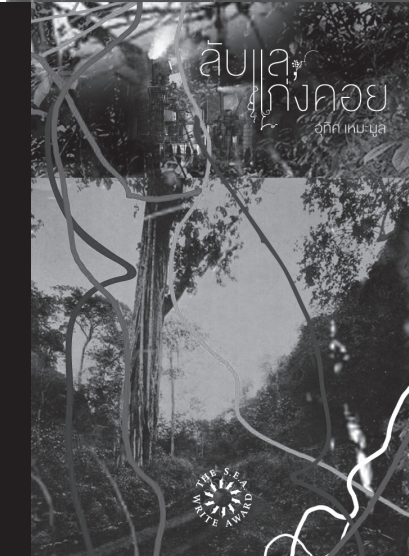
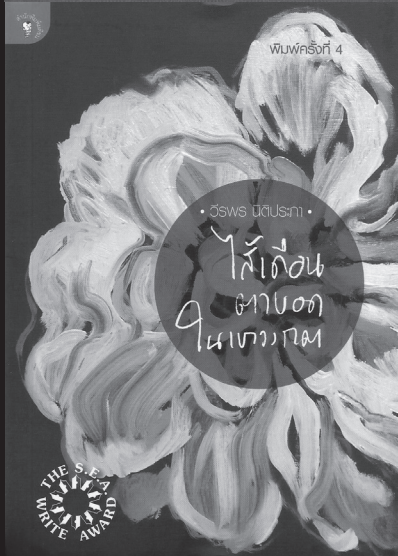
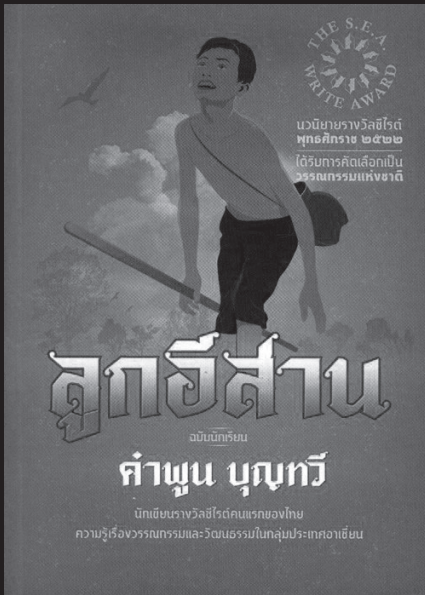
เมื่อหนังผ่านความกลัวไปได้ระยะหนึ่ง อาจารย์ชาญวิทย์กรุณานำไปฉายในงานครบรอบเหตุการณ์ 6 ตุลาที่ศูนย์เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยเกียวโต และคุณชลิดาได้จัดงานฉายหนังและงานเสวนาขึ้นที่หอภาพยนตร์ และมีนักวิชาการสันติศึกษาสองสามท่านนำไปฉายในชั้นเรียน และเมื่อวันครบรอบเดือนตุลาคมผ่านมาอีกที หนังเรื่องนี้ก็เป็นที่ถูกกล่าวถึงสั้นๆ อีกครั้งหนึ่ง

ยอดวิวล่าสุดประมาณแปดพันกว่าครั้งทำให้ผู้เขียนใจชื้นขึ้นมาได้บ้างว่า มีคนรู้จักจรุงษ์ ทองสินธุ์ และมนู วิทยากรณ์เพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม หากเปรียบเทียบกับรายงานวิจัยที่มีผู้อ่านไม่ถึงยี่สิบคน

เมื่อเริ่มต้นนำความเจ็บออกมาสู่ที่สว่าง ผู้เขียนไม่มั่นใจและหวาดกลัว แต่เมื่อผ่านไปสักระยะ ผู้เขียนเริ่มมองเห็นทาง ในปีนี้ผู้เขียนมีโอกาสดีที่จะได้ร่วมงานกับเพื่อนใหม่ชาวออสเตรเลีย ตามหาความทรงจำ 6 ตุลาของผู้คนอีกฟากหนึ่งและคงตามมาด้วยเสียงและความทรงจำของผู้คนอีกหลายๆ ฟาก นี่ไม่ได้เป็นเรื่องอุดมการณ์หรือการค้นหาคำความหมายชีวิต แต่เป็นการทำงานตามหน้าที่ และเป็นการค้นหาคำถามที่เราสองคนมีในใจ “A Duty to Remember”

¹ ภาพยนตร์สารคดีนี้ผลิตภายใต้โครงการ Hearing Historical Voices: Oral Histories of Political Violence in Southeast Asia, Connecting Past Violence, the Present Situation and Future Justice ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณโดย Asian Public Intellectuals Collaborative Grant, Nippon Foundation และได้รับการสนับสนุนเพิ่มเติมจาก The Initiative of Museum and Library for Peace

² และเพื่อที่จะพบภายหลังว่า ครูเอื้อ สุนทรสนาน นักร้องและหัวหน้าวงสุนทราภรณ์เคยฟ่องร้องสุวัณณ์ วรดิลกกับเพ็ญศรี พุ่มชูศรีในคดีมาตรา 112 ด้วย

วิถีการเมืองไทยหลัง 6 ตุลา กับรางวัลซีไรต์

ณพวรรณ ตรีผลาวิเศษกุล

บทความนี้ผู้เขียนพยายามแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรางวัลซีไรต์ ซึ่งเป็นรางวัลที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกับการสิ้นสุดลงของเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมือง เหตุการณ์หนึ่ง นั่นคือ เหตุการณ์ 6 ตุลา 2519 และหลังจากนั้นรางวัลซีไรต์ก็มีวิถีทางที่น่าสนใจซึ่งขนานไปกับสถานการณ์การเมืองไทย และอาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมซีไรต์เป็นภาพสะท้อนในแต่ละช่วงเวลาของการเมืองไทยได้เป็นอย่างดี

เหตุการณ์ 6 ตุลา 2519 นับเป็นเหตุการณ์ความสูญเสียทางการเมืองครั้งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์การเมืองไทยร่วมสมัย ซึ่งตั้งแต่การสิ้นสุดลงของเหตุการณ์ครั้งนั้น ควันจากปลายกระบอกรบปืนที่ค่อยๆ จางลง และเมฆหมอกแห่งความหวาดกลัวคอมมิวนิสต์ ก็จางไปที่ละน้อย เผยให้เห็นชีวิตของนักศึกษาที่ปลิดปลิวไป จวบจนกระทั่งปัจจุบันเป็นเวลากว่า 40 ปี เราได้เปลี่ยนผ่านการทำความเข้าใจกับเหตุการณ์ 6 ตุลา มาหลายลำดับขั้นด้วยกัน

ว่ากันตามยุคสมัยปัจจุบันเป็นที่ตั้ง นักศึกษาประชาชนที่เข้าร่วมชุมนุมในเหตุการณ์ 6 ตุลา ไม่ว่าจะเป็นผู้เสียชีวิต บาดเจ็บ หรือไม่ก็ตาม ต่างถูกเรียกขานกันว่า “วีรชน 6 ตุลา” แต่หากมองย้อนกลับไปในหน้าประวัติศาสตร์เมื่อคราวที่เหตุการณ์ครั้งนั้นจบลงหมาดๆ นักศึกษาหาได้ถูกมองว่าเป็นวีรชนแต่อย่างใด แต่นักศึกษาคือผู้ก่อความไม่สงบ บ้างถูกมองว่าเป็นพวกฉวย เป็นพวกคอมมิวนิสต์ที่ป้อนเชื้อเพลิงให้ไฟสงครามแล้วที่จะถูกคว่ำชีวิตไป¹ ซึ่งในสายตาของผู้ปราบปราม เหตุการณ์นองเลือดที่เกิดขึ้นคือชัยชนะ ที่สามารถยึดเอาความสงบเรียบร้อยกลับคืนมาได้จากพวกนักศึกษาฝ่ายซ้าย

นักศึกษาจำนวน 3,064 คน ถูกจับกุมทั้งหมดภายในวันนั้น² แม้จะได้รับการประกันตัวออกมาเป็นส่วนใหญ่ จนกระทั่งเหลือนักศึกษา 19 คน ได้ตกอยู่ในสถานะจำเลยและถูกคุมขังเป็นเวลาเกือบ 2 ปี แต่ในทางกลับกันผู้ที่ทำการปราบปราม คร่าชีวิตนักศึกษากลับไม่มีใครถูกจับกุมดำเนินคดีแม้แต่คนเดียว

นักศึกษาที่ตกเป็นจำเลยทั้ง 19 คน ถูกตั้งข้อหาว่า ก่ออาชญากรรมต่อแผ่นดิน ทั้งกบฏและฆ่าเจ้าพนักงาน³ แต่ในการพิจารณาคดีระหว่างปี 2520–2521 ความหวังที่นักศึกษาทั้ง 19 คน จะได้รับการปล่อยให้เป็นอิสระกลับมีมากขึ้นเรื่อยๆ การพิจารณาคดีเป็นโอกาสที่นักศึกษาสามารถแสดงออกต่อสาธารณะได้ว่าพวกเขาคือเหยื่อที่ถูกกระทำโดยรัฐ⁴ หากนักศึกษาคือฝ่ายที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏ แล้วรัฐที่กระทำการสังหารนักศึกษาอย่างโหดเหี้ยมทารุณเล่าจะต้องมีสถานะ

อย่างไร รัฐ (และประชาชนจำนวนหนึ่ง) หาได้มีใบอนุญาตให้แก่นักศึกษาอย่างชอบธรรม ซึ่งเมื่อคืน 6 ตุลา ถูกยกขึ้นมาพิจารณาในชั้นศาล ความยุติธรรมก็ได้ทำหน้าที่ของมันอีกครั้ง

แม้ว่าเวลา 2 ปีหลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นักศึกษาทั้ง 19 คนจะได้รับการปล่อยตัว ด้วยกฎหมายนิรโทษกรรม ซึ่งผลักดันโดยรัฐบาลของ พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ด้วยเหตุผลเพื่อความสามัคคีของชาติ แต่ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้เองทำให้นักศึกษาถูกทำให้ต้อง “เงียบ” เพื่อแลกกับเสรีภาพ อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า เหตุผลที่กฎหมายนิรโทษกรรมฉบับนั้นถูกผลักดันออกมา นอกเสียจากเหตุผลด้านความสามัคคีปรองดองแล้ว ส่วนหนึ่งก็เพื่อล้มกระดานภาพลักษณ์ของรัฐเสียใหม่โดยเร็ว ก่อนที่รัฐจะถูกมองว่าเป็นผู้คร่าชีวิตนักศึกษาอย่างไม่ชอบธรรม⁵

คำถามถัดมาคือ แล้วเมื่อไหร่กันเล่าที่ภาพลักษณ์ของนักศึกษาถูกนำกลับมาพิจารณาเสียใหม่ นักศึกษาถูกเรียกว่าเป็น “วีรชน 6 ตุลา” กันตั้งแต่เมื่อไหร่ และคำว่า “วีรชน 6 ตุลา” ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากระบบอะไรบ้าง

ย้อนกลับไปเล็กน้อย ภายหลังจากที่นักศึกษาทั้ง 19 คน ได้รับการนิรโทษกรรมแล้ว ความเงียบยังคงปกคลุมนักศึกษาอยู่อย่างเข้มข้น กิจกรรมต่างๆ ที่ถูกจัดขึ้นเพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ 6 ตุลาได้ถูกยกเลิกไปทั้งสิ้น⁶ ดังนั้นช่องทางที่สามารถทำให้มีการพูดถึงเรื่อง 6 ตุลาได้ จึงมีเพียงพรมแดนด้านงานเขียนเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นบทความ หรืองานวรรณกรรม เช่น บทความ “ความรุนแรงและรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519” โดย ศ.ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ได้เริ่มมีการแจกจ่ายในต่างประเทศกันตั้งแต่วันที่ 28 ตุลาคม 2519 และมีการตีพิมพ์ในประเทศไทยในภายหลัง เช่น ฉบับตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มูลนิธิโกมล คีมทอง ในปี 2523

อาจกล่าวได้ว่าด้วยบทความที่ตีพิมพ์กันตั้งแต่ช่วงแรกหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคมจบลง ค่อยๆ ปรับเปลี่ยนทัศนคติที่ประชาชนมีต่อนักศึกษาที่ละน้อย ประชาชนได้เริ่มรับรู้ข้อมูลที่มากไปกว่าวาทกรรมที่ว่า “พวกนักศึกษาเป็นพวกเจ๊ก พวกญวน เป็นกบฏต่อชาติ” หรือวาทกรรม “ฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บาป”⁷ เป็นต้น แต่หลักสำคัญที่ทำให้เรื่องราวเดือนตุลา (ที่อาจหมายถึงรวมถึงทั้งเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519) ถูกนำขึ้นมา “อ่าน” ใหม่อย่างแพร่หลาย ก็คือการมาถึงของวรรณกรรมหลัง 6 ตุลา และการเกิดขึ้นของรางวัลซีไรต์ หรือ รางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (South East Asian Writers Award)

การมาถึงของรางวัลซีไรต์ และวิถีการเมืองไทยหลัง 6 ตุลา

เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วน รางวัลซีไรต์ได้เริ่มก่อตั้งขึ้นครั้งแรกในปี 2522 หรือเพียง 3 ปีหลังเหตุการณ์ 6 ตุลา โดยฝ่ายจัดการและผู้บริหารของโรงแรมโอเรียลเต็ลเป็นผู้ริเริ่ม เนื่องจากทางโรงแรมเห็นว่านักเขียนชั้นนำของโลกอย่าง ซอมเมอร์เซต มอห์ม (William Somerset Maugham), โนอัล โควเวิร์ด (Noël Coward) หรือโจเซฟ คอนราด (Joseph Conrad) ต่างเคยมาพักที่โรงแรมโอเรียลเต็ลทั้งสิ้น จึงมีความคิดที่จะสนับสนุนนักเขียนรุ่นใหม่จากประเทศในแถบอาเซียนที่มีผลงานดีเด่นในแต่ละปี โดย ศ. (พิเศษ) นรนิติ เศรษฐบุตร ซึ่งในขณะนั้นเป็นนายกสมาคมภาษาและ

หนังสือแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้เป็นประธานกรรมการการคัดเลือกมอบรางวัลในปีแรก ร่วมกับ สุภาวดี เทวกุล ณ อยุธยา ซึ่งในขณะนั้นเป็นนายกสมาคมนักเขียน⁸

รางวัลซีไรต์มีรายละเอียดในการพิจารณารางวัลคือ ต้องเป็นงานเขียนภาษาไทยที่เป็นงานของผู้เขียนเอง มิได้แปลหรือดัดแปลงจากงานผู้อื่น และถูกตีพิมพ์เป็นเล่มหรือรวมเล่มเป็นครั้งแรก ย้อนหลังไม่เกิน 3 ปี ในปีที่ทำกาคัดเลือก นอกจากนี้ในแต่ละปีจะเป็นการพิจารณาผลงานสลับกันไปในแต่ละประเภทระหว่าง นวนิยาย กวีนิพนธ์ และเรื่องสั้น⁹

ย้อนกลับมาที่ประวัติของ ศ. (พิเศษ) นรนิติ เศรษฐบุตร อีกบทบาทหนึ่งของ ศ. (พิเศษ) นรนิตินอกจากการเป็นนายกสมาคมภาษาและหนังสือฯ คือการเป็นอาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์อีกด้วย ซึ่งแน่นอนว่า ศ. (พิเศษ) นรนิติ ได้เป็นผู้ร่วมประสบเหตุการณ์ 6 ตุลา อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง ตามที่ได้เล่าถึงเหตุการณ์ในเช้าวันที่ 6 ตุลาคม 2519 ความว่า

“อาจารย์รุ่นน้องคนหนึ่งไปรับที่บ้าน เราเตรียมตัวเข้ามาที่มหาวิทยาลัยและหารือกันว่า จะเข้าด้านหน้าหรือด้านหลังมหาวิทยาลัยดี เพราะเราแต่งตัวเรียบร้อย ผูกเนคไทอีกต่างหาก ดีว่าสมัยนั้นคนยังไม่รู้จักนรนิติ เพราะถ้าพวกที่อยู่บริเวณธรรมศาสตร์ตอนนั้นรู้ว่าไอ้สองคนนี้เป็นอาจารย์ธรรมศาสตร์ เบาะๆ เขาก็ซ้อมเรา ผมเห็นท่าไม่ดีเลยปรึกษากับเพื่อนว่า กลับกันเถอะ เพราะถ้าขึ้นอยู่ต่อ เราจะโดนเหยียบฟรีเอาจริงๆ จากนั้นเลยกลับไปติดตามเหตุการณ์ผ่านวิทยุที่บ้าน ใจก็ห่วงนักศึกษา ห่วงหนังสือในห้อง ห่วงธรรมศาสตร์”¹⁰

เป็นที่น่าสังเกตว่า ด้วยการใช้ ศ. (พิเศษ) นรนิติ มีประสบการณ์ร่วมในเหตุการณ์ 6 ตุลา ประสบการณ์ร่วมในเหตุการณ์ครั้งนั้นจึงน่าจะมีผลต่อบทบาทในการเป็นประธานคณะกรรมการคัดเลือกวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียนไม่มากนักน้อย หากพิจารณาผลงานที่ได้รับรางวัลซีไรต์ในช่วง 8 ปีแรก (2522-2529) ของการพิจารณารางวัล¹¹ โดย ศ. (พิเศษ) นรนิติ ได้ร่วมเป็นคณะกรรมการพิจารณาทั้งสิ้น 7 ครั้ง คือตั้งแต่การพิจารณาครั้งแรกในปี 2522 ถึงปี 2527 และปี 2529 ผลงานที่ได้รับรางวัลมีวาระทางการเมืองที่น่าสนใจสอดแทรกอยู่ทั้งสิ้น และโดยมากเป็นวาระทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519

หากบทความที่เกี่ยวข้องกับ 6 ตุลา ที่ค่อยๆ ทำให้ ภาพลักษณ์ของนักศึกษาถูกมองเสียใหม่ เป็นเสมือนการโยนก้อนหินเล็กๆ ลงไปในลำธารน้ำนิ่ง เพื่อสร้างแรงกระเพื่อมขึ้น การมาถึงของรางวัลซีไรต์ที่ทำให้วรรณกรรมซึ่งมีเนื้อหาซึ่งเกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์เดือนตุลา ถูกตีพิมพ์จำหน่ายให้สามารถเข้าถึงมวลชนวงกว้างถึงที่สุด ก็อาจเปรียบได้กับก้อนหินที่มีขนาดใหญ่กว่านั้นมากถูกโยนลงลำธาร สิ่งที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นเพียงการสร้างแรงกระเพื่อมในน้ำ หากแต่อาจกล่าวได้ว่า มันเป็นการค่อยๆ เปลี่ยนแปลงลักษณะ-การของลำธารไปที่ละน้อย

อย่างไรก็ตาม เราอาจแบ่งยุคของวรรณกรรมรางวัลซีไรต์ได้ออกเป็นช่วงใหญ่ๆ 3 ช่วงด้วยกัน ได้แก่ ช่วงแห่งการกู้คืนภาพลักษณ์ของนักศึกษา ซึ่งค่อยๆ สร้างนักศึกษาให้กลายเป็น “วีรชนเดือนตุลา” นับเป็นช่วงแรกของวรรณกรรมรางวัลซีไรต์คือตั้งแต่ปี 2519-2540 และถัดจากนั้นอีก 2 ช่วงคือ ช่วงปี 2541-2549 และปี 2550-ปัจจุบัน อันจะได้กล่าวถึงเป็นลำดับถัดไป

2519-2540 : รางวัลซีไรต์กับวรรณกรรมการเมือง

นวนิยายเรื่อง “ลูกอีสาน” โดย คำพูน บุญทวี เป็นนวนิยายเรื่องแรกที่ได้รับรางวัลซีไรต์ โดยอาจกล่าวได้ว่า ลูกอีสาน ไม่ได้เป็นนวนิยายที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์เดือนตุลา ทั้ง 14 ตุลาคม 2516 หรือ 6 ตุลาคม 2519 โดยตรง แต่ ลูกอีสาน เล่าเรื่องราวซึ่งเกี่ยวกับชีวิตของชาวอีสานในชนบท โดยชนบทใน ลูกอีสาน เป็นการมองชนบทด้วยสายตาของคนในอย่างแท้จริง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าชนบทใน ลูกอีสาน นั้นปลอดปราศจาก “กระบวนการทำให้โรแมนติก” (romanticized) เนื่องจากผู้เขียนคือ คำพูน บุญทวี เป็นชาวยโสธรโดยกำเนิด¹² ดังนั้น ภาพชนบทอีสานในเรื่องจึงเป็นดังภาพที่คำพูนประสบพบพานโดยตรง และบรรยายออกมาด้วยกลวิธีเชิงวรรณกรรม

ลูกอีสาน ถูกเล่าผ่านตัวละครเด็กชายชื่อ “คุณ” ซึ่งตลอดทั้งเรื่องคุณถูกประกอบสร้างวัยเด็กขึ้นมาด้วยคำสอนของผู้ใหญ่ รากเหง้าประเพณีแบบชาวอีสาน ดังนั้นผู้อ่านซึ่งจะเป็นชาวอีสานหรือไม่ก็ตามก็สามารถอ่าน ลูกอีสาน อย่างเข้าใจไปได้พร้อมๆ กับคุณนั่นเอง

อย่างไรก็ตามแม้ดูราวกับว่า ลูกอีสาน จะแทบไม่มีประเด็นทางการเมืองปรากฏในเรื่องอยู่เลย แต่ ลูกอีสาน ก็เป็นวรรณกรรมที่มีความเป็นการเมืองในตัวเอง กล่าวคือ การที่เราสามารถทำความเข้าใจได้ว่าชนบทอีสานมีลักษณะอย่างไร นั้นเพราะเราสามารถเข้าใจความแตกต่างว่าชนบทอีสานนั้น แตกต่างกับ “ความเป็นเมือง” อย่างไร ในความเป็นเมืองเราไม่เคยร้องเพลงกลางท้องนาขณะที่กำลังเลี้ยงควาย เราไม่จำเป็นต้องนั่งเกวียนเพื่อไปจับปลาด้วยตนเอง¹³ ชนบทอีสานเป็นชนบทอีสานเนื่องเพราะมันถูก “ความเป็นเมือง” ผลักไสออกไป

ดังนั้นความเป็นการเมืองที่ปรากฏใน ลูกอีสาน คือความเป็นการเมืองของความเป็นอื่น (otherness) ชนบทอีสานคือผู้ถูกกระทำ และถูกห้ามไม่ให้ร้องเรียกใดๆ ดังเช่นที่ปรากฏในตอนหนึ่งของลูกอีสาน หลวงพ่อซึ่งถือได้ว่าเป็นครูของคุณ ถามคุณว่าคุณเกลียดใครหรือเกลียดอะไรมากที่สุดในชีวิต คุณจึงตอบไปว่า เกลียดท้องฟ้าเพราะทำให้ฝนตก ทำให้แห้งแล้ง หลวงพ่อได้ยินจึงใช้ไม้เรียวตีลงโทษคุณไปหนึ่งที แล้วสั่งสอนคุณว่า

“จำไว้ให้ดี จะบอกให้ ต่อไปอย่าเกลียดฟ้า ฟ้าไม่เคยลงโทษใคร จำได้ไหม ?” แล้วหลวงพ่อก็สั่งให้คุณพูดตาม “ต่อไปผมจะไม่โทษฟ้า ฟ้าไม่เคยให้โทษใคร”¹⁴

เป็นที่น่าสังเกตว่า “ฟ้า” ในความหมายของหลวงพ่อ อาจเป็นภาพแทน (represent) ของความเป็นเมืองที่มอบที่ทางความเป็นอยู่ให้แก่ชาวอีสาน แต่ในขณะที่เดียวกันความเป็นเมืองก็ผลักชนบทอีสานออกไปให้อยู่อย่างแล้งไร้ และสั่งให้ชาวอีสานเงียบ เนื่องจากสิ่งที่ความเป็นเมืองมอบให้นั้นมีค่าเกินกว่าที่ชาวอีสานจะร้องเรียกอะไรได้อีก

หลังจาก ลูกอีสาน เป็นงานวรรณกรรมชิ้นแรกที่ได้รับรางวัลซีไรต์ คณะกรรมการก็มีความเห็นว่าควรพิจารณาประเภทงานวรรณกรรมที่ต่างออกไป จึงได้ข้อสรุปในเวลาถัดมาว่า รางวัลซีไรต์ครั้งที่ 2 จะเป็นการพิจารณาผลงานประเภทกวีนิพนธ์ ผู้ที่ได้รับรางวัลคือ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ จากกวีนิพนธ์ “เพียงความเคลื่อนไหว” และรางวัลซีไรต์ครั้งที่ 3 เป็นการพิจารณาผลงานประเภทรวมเรื่องสั้น ผู้ที่ได้รับรางวัลคือ อิศศิริ ธรรมโชติ จากรวมเรื่องสั้น “ขุนทอง เจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสว่าง”

อาจกล่าวได้ว่าตั้งแต่การมอบรางวัลซีไรต์ครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ประเด็นทางการเมืองที่เกี่ยวข้อง
เนื่องกับเหตุการณ์เดือนตุลาจึงเริ่มปรากฏชัดขึ้น ดังเช่นการปรากฏขึ้นของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม
2519 ในส่วนหนึ่งจากกวีนิพนธ์ เพียงความเคลื่อนไหว ความว่า

“พอเสียงร่ำร้องลอบประกาศกล้า ก็รู้ว่าวันพระมาอีกหน พอปั่นเปรี๊ยะแปลบไปในมณฑล
ก็รู้ว่าประชาชนจะชิงชัย”¹⁵

ด้วยวรรคสุดท้ายว่า “ประชาชนจะชิงชัย” ค่อนข้างชัดเจนว่า เนาวรัตน์กำลังพูดถึงเหตุการณ์
14 ตุลาคม 2516 เนื่องจากจากเหตุการณ์ครั้งนั้น นักศึกษาประชาชนได้พบปะกับชัยชนะ
ประชาธิปไตยถูกส่งมอบกลับคืนหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จบลง

หากแต่ในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นักศึกษาหาได้เป็นผู้ชนะอย่างครั้งก่อน ซึ่งสำหรับ
การบันทึกเรื่องราวในเหตุการณ์ 6 ตุลา ก็ได้ปรากฏอยู่ใน “ขุนทอง เจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสว่าง” ตามที่
อัศศิริได้บอกเล่าไว้ในคำนำหนังสือเมื่อครั้งที่พิมพ์ในปี 2544 โดยสำนักพิมพ์มิ่งมิตรว่า

“ช่วงที่ผมเขียนงานเหล่านี้ สังคมและบ้านเมือง อยู่ในช่วงที่เพิ่งจะผ่านเหตุการณ์ครั้งสำคัญ
อย่างเช่น 14 ตุลาคม 2516 กับ 6 ตุลาคม 2519 มาไม่นานนัก เนื้อหาสาระส่วนใหญ่ จึงเป็นไป
ตามอารมณ์ และความนึกคิดของผมในขณะนั้น ที่มีอาชีพเป็นนักข่าวหนังสือพิมพ์อยู่”¹⁶

ประวัติศาสตร์ 14 ตุลา และ 6 ตุลา ได้ถูกบันทึกไว้ผ่านงานวรรณกรรมเรื่อยมา หากสังเกตว่า
ในช่วงเวลา 8 ปีแรกของรางวัลซีไรต์คือตั้งแต่ปี 2522-2529 มีเพียงปีเดียวเท่านั้นที่ผลงาน
วรรณกรรมซึ่งได้รับรางวัลซีไรต์ที่วาระทางการเมืองอยู่ในทิศทางตรงกันข้าม หรือค่อนข้างมีความเป็น
อนุรักษ์นิยมอย่างมีนัยสำคัญ คือนวนิยาย “ปูนปิดทอง” โดยผู้เขียน กฤษณา อโศกสิน¹⁷ ซึ่งใน
การพิจารณารางวัลปีนั้น ศ. (พิเศษ) นรนิติ ไม่ได้อยู่ในคณะกรรมการพิจารณารางวัล

อย่างไรก็ตาม ตลอดระยะเวลาที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้นคือตั้งแต่ปี 2519-2540 ผลงานที่
ได้รับรางวัลซีไรต์ส่วนใหญ่มีวาระทางการเมืองสอดแทรกอยู่เรื่อยมา โดยหากนับว่าวรรณกรรม
ชิ้นสุดท้ายในช่วงเวลานี้ที่มีความเป็นวรรณกรรมการเมืองคือ “ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน”
โดย วินทร์ เลียววาริณ

ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน ตีพิมพ์เป็นตอนๆ ลงใน มติชนสุดสัปดาห์ปี 2537 และตีพิมพ์รวม
เล่มครั้งแรกในปีเดียวกัน เนื้อหาของหนังสือบอกเล่าเรื่องราวผ่าน 2 ตัวละคร คือ “จำต๋อย” และ
“เสื่อย้อย” ผ่านเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ทั้งสองได้ประสบพบเจอกันนับตั้งแต่กบฏบวรเดช
ในปี 2476 (หรืออันที่จริงเราอาจจะนับเหตุการณ์เริ่มเรื่องที่แท้จริงคือการอภิวัฒน์สยามปี 2475)
ผ่านเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญ เช่น เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519
มาจนกระทั่งเหตุการณ์พฤษภาทมิฬในปี 2535 ซึ่งนับได้ว่า ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน คือ
วรรณกรรมที่นำประวัติศาสตร์มาเป็นตัวละครหลักอีกตัวหนึ่ง

อย่างไรก็ตามมีผู้ไม่เห็นด้วยกับวิธีการเล่าเรื่องของ ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน จำนวนหนึ่ง
เช่น สุพจน์ ด้านตระกูล, ศ.ดร.นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และ ศ.(พิเศษ) ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ โดยที่
ทั้งสามมีความเห็นที่ใกล้เคียงกันคือ ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน ซึ่งเล่าเรื่องในจินตนาการบน
ความเป็นจริงของประวัติศาสตร์ อาจทำให้ผู้อ่านที่ไม่ได้ศึกษาประวัติศาสตร์เข้าใจไปว่าเหตุการณ์

ทั้งหมดในเรื่องคือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง¹⁸ หรือกล่าวให้ชัดเจนไปกว่านั้น สิ่งที่ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน กำลังทำคือการสถาปนาประวัติศาสตร์ขึ้นมา¹⁹ ซึ่ง สุพจน์ ด่านตระกูลได้ใช้คำว่า “เป็นการปลอมแปลงประวัติศาสตร์ อันเป็นการก่ออาชญากรรมทางปัญญา ซึ่งเป็นสิ่งที่เลวร้ายยิ่งกว่าการบิดเบือนประวัติศาสตร์”

แม้จะมีผู้ที่ยืนอยู่บนปากของความไม่ขึ้นชอบจำนวนหนึ่งก็ตาม แต่ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน สมควรถูกบันทึกไว้ว่าเป็นวรรณกรรมการเมืองเรื่องสุดท้าย ก่อนที่กระแสทางวรรณกรรม โดยเฉพาะวรรณกรรมได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการซีไรต์ จะมีความเปลี่ยนแปลงไปสู่ช่วงถัดไป รวมถึงบริบททางการเมืองของประเทศไทยก็กำลังเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน

2541-2549 : รางวัลซีไรต์กับการต่อต้านทุนนิยม

หากนับการจบลงของเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เป็นที่ตั้ง การเมืองที่ประเทศไทยเผชิญคือความขัดแย้งภายในระหว่างประชาชนกับรัฐ และดังที่ได้กล่าวมาว่าวรรณกรรมที่ได้รับรางวัลซีไรต์เป็นเสมือนภาพสะท้อนของการเมืองไทย กล่าวคือ ส่วนใหญ่ของวรรณกรรมกลุ่มนี้จะเล่าถึงชีวิตของผู้คนที่ถูกอำนาจรัฐเหวี่ยงโยนไปมา โดยมีภาพของกระบอกปืน ทหาร หรือตำรวจ เป็นภาพแทน (represent) ของอำนาจรัฐ

หมุดหมายสำคัญที่ “ดูราวกับ” เป็นการทำให้การเมืองไทยเปลี่ยนแปลงไปคือการเกิดวิกฤตต้มยำกุ้ง หรือ วิกฤตการณ์ทางการเงินเอเชียในปี 2540 ซึ่งเกิดขึ้นจากการตัดสินใจของรัฐบาล พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ประกาศลอยตัวค่าเงินบาท เพื่อสนับสนุนค่าเงินบาทแก้ปัญหาความล้มเหลวทางเศรษฐกิจของประเทศ จนกระทั่งนำมาสู่วิกฤตการณ์ทางการเงินที่ส่งผลกระทบต่อเกือบทั้งเอเชียและนอกไปจากนี้ อีกหมุดหมายสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อแวดวงวรรณกรรม ซึ่งนำมาสู่การพิจารณารางวัลซีไรต์ด้วยคือ การขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ในปี 2544

หากมองว่าวรรณกรรมที่ได้รับรางวัลซีไรต์ในช่วงนี้ยังมีการปรากฏของอำนาจรัฐอยู่บ้าง อำนาจรัฐที่ปรากฏในเรื่องจะไม่ได้อยู่ในรูปของกระบอกปืน ทหาร หรือตำรวจอีกต่อไป แต่อำนาจรัฐได้ถูกแปรสภาพให้อยู่ในรูปแบบของนายทุน หรือความเป็นทุนนิยม ดังนั้นประเด็นหลักและใจความสำคัญของวรรณกรรมซีไรต์ในช่วงเวลานี้มักจะเป็นเรื่องของการต่อต้านระบบทุนนิยม

เช่นผลงานกวีนิพนธ์ที่ได้รับรางวัลซีไรต์ในปี 2544 (และหากมองโดยละเอียด คือปีที่ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี) คือกวีนิพนธ์ “บ้านเก่า” โดย โชคชัย บัณฑิต ซึ่งมีเนื้อหาเป็นการฉายภาพสังคมไทยในช่วงวิกฤตการณ์ทางการเงิน สัญญา “บ้านเก่า” ที่ปรากฏในเรื่องคือบ้านซึ่งผู้คนทอดทิ้งไปเพื่อแสวงหาความสุขในเมืองใหญ่ จนกระทั่งการพังทลายของเศรษฐกิจ “บ้านเก่า” ก็เสื่อมสลายไปเกินกว่าที่ใครจะกลับมาอยู่อาศัยได้อีก โดยคณะกรรมการพิจารณารางวัลซีไรต์ได้ให้ความเห็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับ โชคชัย บัณฑิต ผู้เขียนกวีนิพนธ์ชิ้นนี้ว่า

“เรามองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมเมือง โดยเฉพาะกระแสบริโภคนิยมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่รุกเข้ามาลบภาพ บ้านเก่า ไปที่ละน้อย”²⁰

หรือวรรณกรรมอีกหนึ่งเรื่อง ที่มีความชัดเจนในความเป็นวรรณกรรมต่อต้านระบบทุนนิยม คือ “ความสุขของกะทิ” โดย งามพรรณ เวชชาชีวะ ซึ่งเป็นผลงานนวนิยายที่ได้รับรางวัลซีไรต์ ปี 2549 (ปีที่เกิดการรัฐประหารครั้งสำคัญ โดยจะได้กล่าวถึงต่อไปในบทความ)

ความสุขของกะทิ เล่าเรื่องราวผ่าน กะทิ เด็กหญิงวัย 9 ขวบ ที่ถูกลี้ภัยโดยตาบยาย ในชุมชนกึ่งชนบทที่เรียบง่ายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยหากมองไปถึงปมหลังของตัวละครแต่ละตัว เช่น ตา ซึ่งเคยมีอดีตเป็นทนาย หรือยาย ผู้เคยเป็นเลขานุการผู้บริหารโรงแรมห้าดาว ไซ้หรือไมหากจะกล่าวได้ว่า ความสุขของกะทิ คือนวนิยายที่ต่อต้านระบบทุนอย่างชัดเจนที่สุด มีพักเอ่ยถึงตัวละครอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็น แม่ ลุง และน้ำของกะทิ ก็ล้วนแต่มีปมหลังที่มีชีวิตความเป็นอยู่แบบเป็นชนชั้นกลางทั้งสิ้น

กล่าวอย่างตรงไปตรงมา ความเรียบง่ายในสังคมชนบทที่ปรากฏใน ความสุขของกะทิ ได้ผ่านกระบวนการทำให้โรแมนติก (romanticized) ซึ่งหากมองเปรียบเทียบ ชนบทใน ความสุขของกะทิ กับชนบทที่ปรากฏในวรรณกรรมซีไรต์ช่วงปี 2522-2540 เช่น ลูกอีสาน, คำพิพากษา (รางวัลซีไรต์ปี 2525) หรือแผ่นดินอื่น (รางวัลซีไรต์ปี 2539) นับได้ว่ามีความแตกต่างโดยสิ้นเชิง นำเสียงที่กล่าวถึงชนบทในวรรณกรรมกลุ่มดังกล่าวเป็นการกล่าวถึงชนบทแบบตรงไปตรงมา ความแค้น ความขื่นแค้น และความเจ็บปวดที่ตัวละครประสบพบเจอล้วนเกิดจากสังคมแบบชนบททั้งสิ้น หากแต่ ความสุขของกะทิ กลับเป็นชนบทที่เต็มไปด้วยสุนทรีย์และความงาม

การมอบรางวัลซีไรต์แก่วรรณกรรมในช่วงปี 2541-2549 จึงเป็นดังภาพสะท้อนของการเมืองไทยในช่วงเวลาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี มันเป็นเสมือนบทบันทึกว่าครั้งหนึ่งเราเคยเกลียดชังความเป็นทุนนิยมมากเพียงใด เนื่องจากความเป็นทุนนิมนั้นทำให้เราต้องเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจ และการมาถึงของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะไปถึงช่วงเวลาถัดไปของรางวัลซีไรต์คือตั้งแต่ปี 2550 จนถึงปัจจุบัน ได้เกิดเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญที่สุดอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือการรัฐประหารปี 2549 ซึ่งการรัฐประหารครั้งนั้นได้เปลี่ยนรูปโฉมการเมืองไทยจนจบจนความรู้สึกของประชาชนที่มีต่อการเมืองไปอย่างมาก และแน่นอนว่าการรัฐประหารครั้งนั้นก็ส่งผลกระทบต่อแวดวงวรรณกรรมเช่นเดียวกัน

2550-ปัจจุบัน : การล่มสลายของเรื่องเล่า

หากช่วงปี 2541-2549 คือช่วงที่แวดวงวรรณกรรมหันเหความสนใจออกไปจากความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประชาชนกับรัฐ เหตุการณ์รัฐประหารปี 2549 ก็คือหมุดหมายสำคัญที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประชาชนกับรัฐกลับเข้ามาเป็นที่สนใจอีกครั้ง ภาพรถถังที่วิ่งออกมายึดพื้นที่สำคัญภายในกรุงเทพมหานครปรากฏแก่สายตาประชาชนไทย บ้างยินดีกับการรัฐประหารครั้งนั้น และบ้างก็เห็นต่างไปโดยสิ้นเชิง การรัฐประหารปี 2549 เป็นดั่งอุบัติเหตุที่จะนำพาสังคมไทยเข้าสู่ช่วงเวลาสำคัญถัดไป

นับตั้งแต่คืนการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 เรื่อยมาจนถึงการชุมนุมทางการเมืองของทั้งฝ่ายพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย และฝ่ายแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ ประชาชนจำนวนหนึ่งย่อมเห็นแล้วว่า “เรื่องเล่า” ที่เราเคยรับรู้ ความเป็นการเมืองที่เราถูกทำให้เชื่อตลอดมาว่าเป็นเรื่องโกหกตัว แท้จริงแล้วมันไม่เคยเป็นเช่นนั้น เราต่างหลงเชื่อไปว่าเราอาศัยอยู่ภายใต้เรื่องเล่าที่มีแต่ความสุข จนกระทั่งการรัฐประหาร 2549 ได้ทำลายทุกสิ่งลง และถึงเวลาที่ประชาชนจะเริ่มทบทวนเรื่องเล่า และวาทกรรมจำนวนมากที่ควบคุมเราอยู่อีกครั้ง

การล่มสลายของเรื่องเล่าขนาดใหญ่ (meta-narrative)²¹ ทำให้ประชาชนหันกลับมามองความเป็นการเมืองที่แฝงอยู่ภายใต้วาทกรรมต่างๆ นักเขียนจำนวนหนึ่งที่สร้างผลงานวรรณกรรมในช่วงเวลานี้จึงสร้างผลงานที่มีประเด็นเกี่ยวกับการพลิกข้อไปมาของความจริง-ความลวง ความมืดบอดของตัวละครที่คลำหาทางออกในความจริงของเรื่องเล่า โดยเฉพาะวรรณกรรมที่โดดเด่นในประเด็นดังกล่าว เช่น “ลับแล, แก่งคอย” โดย อุทิศ เหมะมูล และ “ไส้เดือนตาบอดในเขาวงกต” โดย วีรพร นิติประภา

ลับแล, แก่งคอย เป็นนวนิยายรางวัลซีไรต์ในปี 2552 เรื่องราวทั้งหมดได้เล่าผ่านน้ำเสียงของ ลับแล ลูกชายคนเล็กของครอบครัว ที่ถูกนำตัวไปฝากไว้กับวัดป่า เนื่องจากแม่ผู้เลี้ยงดูเห็นว่าลูกชายโกล้งจะเพี้ยนเสียเต็มที หลังจากนั้นเรื่องเล่าทั้งหมดที่ดำเนินไป จึงถูกเล่าผ่านปากคำของลับแล ที่สนทนากับหลวงพ่อบุญ เจ้าอาวาสวัด ในตอนท้ายเมื่อเรื่องราวขมวดปมเข้าด้วยกัน ผู้อ่านจึงได้ทราบว่า เรื่องเล่าทั้งหมดนั้นเป็นเพียงเรื่องโกหกทั้งสิ้น ทุกสิ่งที่ถูกเล่าออกมาคือความลวงของลับแล ซึ่งด้วยการแต่งเรื่องเอาเป็นตู่เป็นตะนี้เองที่ทำให้แม่ของเขาเชื่อไปว่า ลับแล โกล้งเพี้ยนเสียแล้ว

อาจกล่าวได้ว่าอุทิศ เหมะมูล ได้เขียนนวนิยายที่พูดประเด็นเกี่ยวกับการหยอกล้อกับความ เป็นเรื่องเล่าทั้งสิ้น 3 เล่ม และทั้ง 3 เล่มมีความเกี่ยวเนื่องกัน โดยอุทิศได้ให้คำจำกัดความว่าเป็น “ไตรภาคแก่งคอย”²² ซึ่งนวนิยาย 3 เล่มดังกล่าวได้แก่ “ลับแล, แก่งคอย”, “ลักษณะอาลัย” และ “จตุ”

โดยในเล่มสุดท้ายของไตรภาคแก่งคอยคือ จตุ เล่าถึงเรื่องราวของผู้คนกลุ่มหนึ่งที่เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกันด้วยความ เป็นครอบครัว อุทิศแบ่งหนังสือออกเป็นทั้งหมด 5 ตอน และแต่ละตอนจะถูกเล่าผ่านรูปแบบทางวรรณกรรมที่แตกต่างกัน เช่น นวนิยายน้ำเน่า ชิวประวัติบุคคล ไปจนถึงพงศาวดาร ซึ่งความน่าสนใจของจตุไม่ได้อยู่ที่การนำรูปแบบทางวรรณกรรมมายั่วล้อเท่านั้น แต่อุทิศได้นำรูปแบบทางวรรณกรรมเหล่านั้นมาใช้ประเด็นหลักของหนังสือ นั่นคือ การตั้งคำถามว่าสิ่งใดในเรื่องเล่าทั้งหลายที่เป็นความจริงบ้าง ในเมื่อสิ่งต่างๆ ทั้งหมดล้วนถูกบอกเล่าผ่านปากคำหรือจดจาลงเป็นตัวหนังสือ ใช่หรือไม่ว่ามันได้ถูกนำเข้ากระบวนการ “เล่าใหม่” ทั้งสิ้น ไม่มีเรื่องเล่าใดที่เป็นความจริงสัมบูรณ์ เราต่างอาศัยอยู่ท่ามกลางความลวงตลอดมา

นับตั้งแต่การจบลงของเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 อาจกล่าวได้ว่าชัยชนะไม่ได้เป็นของนักศึกษา แม้ในที่สุดพวกเขาจะถูกบันทึกไว้ว่าเป็นวีรชนก็ตาม แต่การต่อสู้ของนักศึกษาเหล่านั้นไม่เคยจบลง การเมืองไทยไม่เคยห่างไกลตัวเราออกไปไหน อาจมีเพียงเราที่ถูกทำให้เชื่อไปเช่นนั้น

เท่านั้น ดังนั้นวิธีที่เราจะตระหนักรู้อยู่เสมอว่าสภาพการณ์รอบตัวเราเป็นอย่างไร จำเป็นต้องมองไปรอบตัวให้ละเอียดถี่ถ้วน ว่ามีเรื่องเล่าใดบ้างที่กำลังห้อมล้อมเราอยู่ ความลวงใดบ้างที่กำลังล่อหลอกเรา

แต่อย่างไรก็ตาม เราไม่สามารถกล่าวได้อย่างเต็มปากว่าเราสามารถหลุดรอดไปจากความลวงต่างๆ ได้อย่างสิ้นเชิง เราต่างยังไม่สามารถหาทางออกให้กับตัวเองได้ เรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่ฟังครึ้นลงตั้งแต่เมื่อครั้งรัฐประหารปี 2549 หรือกล่าวให้ชัดไปกว่านั้นคือตั้งแต่เมื่อเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ยังไม่สามารถถูกประกอบสร้างกลับขึ้นใหม่ได้ เราต่างเป็น “ไส้เดือนตาบอด” ที่ดิ้นรนหาทางออกไปจากเขาวงกตอันมืดมิด เป็นดังเช่นบทตอนหนึ่งในนวนิยายรางวัลซีไรต์ ปี 2558 เรื่อง “ไส้เดือนตาบอดในเขาวงกต” โดย วีรพร นิติประภา อันเป็นบทสนทนาของตัวละคร 2 ตัว เกี่ยวกับไส้เดือนตัวหนึ่ง คำถามชุดหนึ่งถูกถามออกมาว่า ไส้เดือนที่ไม่มีตาจะรู้ได้อย่างไรว่า มันกำลังตื่นหรือกำลังหลับ เช่นเราในบางครั้งที่ยังนอนละเมอเดินไปไหนต่อไหน แล้วจะรู้ได้อย่างไรว่าการคืบเคลื่อนของไส้เดือนนั้น กระทำอยู่ขณะหลับหรือตื่น แล้วมันกำลังไปสูทิศทางไหน²³

กล่าวโดยที่สุด ตั้งแต่เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เป็นต้นมา วรรณกรรมได้ทำหน้าที่บันทึกประวัติศาสตร์ บอกเล่าเรื่องราวภายในสังคมที่ไม่เพียงแต่เหตุการณ์ทางการเมืองเท่านั้น จวบจนกระทั่งปัจจุบันวรรณกรรมก็ยังคงทำหน้าที่ได้อย่างไม่บกพร่อง

อย่างไรก็ตาม การมุ่งสำรวจเพียงวรรณกรรมที่ได้รับรางวัลซีไรต์ เป็นไปเพื่อที่จะมองว่าคนกลุ่มหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นชนชั้นนำในสังคม (elite) หรือเป็นผู้ที่มีอำนาจในการกำหนดทิศทางของวรรณกรรมและศิลปะในช่วงเวลานั้นๆ กำลังมีความเห็นต่อสังคมอย่างไร หรือกำลังมีบทสนทากับสังคมอย่างไร รวมไปถึงการมองไปที่นักเขียนที่ได้รับรางวัลซีไรต์จำนวนหนึ่ง ซึ่งถูกมองว่าสร้างงานเขียนตามแนวทางที่รางวัลซีไรต์กำหนดไว้²⁴ หรือตามที่คำพูน บุญทวี นักเขียนรางวัลซีไรต์คนแรกกล่าวถึงอิทธิพลของรางวัลซีไรต์ว่าทำให้นักเขียนกระตือรือร้นขึ้น และมีความพยายามมากขึ้น²⁵ แต่หากมองไปว่ารางวัลซีไรต์คือรางวัลที่กำลังสร้างบทสนทากับสังคม พยายามสะท้อนสภาพการณ์ของสังคมในช่วงเวลานั้นๆ การที่นักเขียนจะสร้างงานตามวิถีทางของรางวัลซีไรต์ ก็หาได้เป็นเรื่องที่ผิด

แต่ในขณะเดียวกัน จำเป็นต้องรำลึกไว้ว่ายังมีวรรณกรรมอีกจำนวนมากที่ขาดการตกสำรวจไปจากรางวัลซีไรต์ ซึ่งคุณค่าของวรรณกรรมก็ไม่ได้ด้อยกว่าแต่อย่างใด หน้าที่ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาวรรณกรรมนอกซีไรต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมตกสำรวจทั้งหมด สภาพสภาวะการณ์ของสังคมจึงจักปรากฏขึ้นได้สมบูรณ์โดยแท้จริง

รายชื่องานเขียนที่ได้รับรางวัลซีไรต์ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2522 - 2558

ลำดับ	ปีที่ได้รับรางวัล	ชื่องานเขียน	ชื่อผู้แต่ง	ประเภท
1	2522	ลูกอีสาน	คำพูน บุญทวี	นวนิยาย
2	2523	เพียงความเคลื่อนไหว	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์	กวีนิพนธ์
3	2524	ขุนทอง เจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสว่าง	อัศศิริ ธรรมโชติ	เรื่องสั้น
4	2525	คำพิพากษา	ชาติ กอบจิตติ	นวนิยาย
5	2526	นาฏกรรมบนลานกว้าง	คมทวน คันธนู	กวีนิพนธ์
6	2527	ชอยเดียวกัน	วาณิช จรุงกิจอนันต์	เรื่องสั้น
7	2528	ปูนปิดทอง	กฤษณา อโศกสิน	นวนิยาย
8	2529	ปณิธานกวี	อังคาร กัลยาณพงศ์	กวีนิพนธ์
9	2530	ก่อกองทราย	ไพฑูริย์ ัญญา	เรื่องสั้น
10	2531	ตลิ่งสูง ชุงหนัก	นิคม รายยวา	นวนิยาย
11	2532	ใบไม้ที่หายไป	จิระนันท์ พิตรปรีชา	กวีนิพนธ์
12	2533	อัญมณีแห่งชีวิต	อัญชัน	เรื่องสั้น
13	2534	เจ้าจันทร์หม่อม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน	มาลา คำจันทร์	นวนิยาย
14	2535	มือนั้นสีขาว	ศักดิ์ศิริ มีสมสืบ	กวีนิพนธ์
15	2536	ครอบครัววงกลางถนน	ศิลา โคมฉาย	เรื่องสั้น
16	2537	เวลา	ชาติ กอบจิตติ	นวนิยาย
17	2538	ม้าก้านกล้วย	ไพโรรินทร์ ขาวงาม	กวีนิพนธ์
18	2539	แผ่นดินอื่น	กนกพงศ์ สงสมพันธุ์	เรื่องสั้น
19	2540	ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน	วินทร์ เลียววาริณ	นวนิยาย

รายชื่องานเขียนที่ได้รับรางวัลซีไรต์ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2522 - 2558

ลำดับ	ปีที่ได้รับรางวัล	ชื่องานเขียน	ชื่อผู้แต่ง	ประเภท
20	2541	ในเวลา	แรมคำ ประโตยคำ	กวีนิพนธ์
21	2542	สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน	วินทร์ เลียววาริณ	เรื่องสั้น
22	2543	อมตะ	วิมล ไทรนันทน์	นวนิยาย
23	2544	บ้านเก่า	โชคชัย บัณฑิต	กวีนิพนธ์
24	2545	ความน่าจะเป็น	ปราบดา หยุ่น	เรื่องสั้น
25	2546	ช่างสำราญ	เดือนวาด พิมวนา	นวนิยาย
26	2547	แม่น้ำรำลึก	เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์	กวีนิพนธ์
27	2548	เจ้าหญิง	บินหลา สันกาลาคีรี	เรื่องสั้น
28	2549	ความสุขของกะทิ	งามพรรณ เวชชาชีวะ	นวนิยาย
29	2550	โลกในดวงตาข้าพเจ้า	มนตรี ศรีรงค์	กวีนิพนธ์
30	2551	เราหลงลืมอะไรบางอย่าง	วัชร สัจจะสารสิน	เรื่องสั้น
31	2552	ลับแล, แก่งคอย	อุทิศ เหมะมูล	นวนิยาย
32	2553	ไม่มีหญิงสาวในบทกวี	ชะการีย์ยา อมตยา	กวีนิพนธ์
33	2554	แดดเข้าร้อนเกินกว่าจะนั่งจิบกาแฟ	จเด็จ กำจรเดช	เรื่องสั้น
34	2555	คนแคะ	วิภาส ศรีทอง	นวนิยาย
35	2556	หัวใจห้องที่ห้า	อังคาร จันทาทิพย์	กวีนิพนธ์
36	2557	อสรพิษและเรื่องอื่นๆ	แดนอรัญ แสงทอง	เรื่องสั้น
37	2558	ไล่เดือนตาบอดในเขาวงกต	วีรพร นิติประภา	นวนิยาย

- ¹ ธงชัย วินิจจะกูล, ความทรงจำ ภาพสะท้อน และความเจ็บในหมู่ฝ่ายขวาและการสังหารหมู่ 6 ตุลา ใน **จาก 14 ถึง 6 ตุลา**, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2551), น.247.
- ² จำนวนนักศึกษา อ้างอิงใน สุชาติ ยิ้มประเสริฐ, **อาชญากรรมรัฐในวิกฤตการเปลี่ยนแปลง** (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรับข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519, 2544), น.63.
- ³ ธวัช สุจริตวรกุล, **คดีประวัติศาสตร์ : คดี 6 ตุลา** (กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์, 2521), เล่ม 1, น.67-75.
- ⁴ ธงชัย วินิจจะกูล, “ความทรงจำกับประวัติศาสตร์บาดแผล กรณีการปราบปรามนองเลือด 6 ตุลา 19,” **สารคดี** 140 (ตุลาคม 2539): 186.
- ⁵ เรื่องเดียวกัน.
- ⁶ เรื่องเดียวกัน.
- ⁷ กิตติวุฒ โภคิน, ภัคชู่ ให้สัมภาษณ์ความเห็นเกี่ยวกับนักศึกษาอันเป็นตัวแปรสำคัญที่นำไปสู่การปลุกปั่นให้เกิดการฆ่านักศึกษาในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ใน หนังสือข่าวกรองประจำสัปดาห์, ปีที่ 2 ฉบับที่ 51, 2519
- ⁸ นรนิติ เศรษฐบุตร, **คำให้การเรื่องรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ชี้ไรท์** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), น.7-15.
- ⁹ เพื่อความครอบคลุมในการพิจารณาผลงานวรรณกรรมในแต่ละประเภท จึงเป็นเหตุผลให้ผลงานแต่ละชิ้นสามารถส่งให้พิจารณาย้อนหลังได้ไม่เกิน 3 ปี อ่านรายละเอียดการพิจารณารางวัลเพิ่มเติม ใน ระเบียบการพิจารณาวรรณกรรมไทย เพื่อรับรางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2537
- ¹⁰ บทสัมภาษณ์ ศ. (พิเศษ) นรนิติ เศรษฐบุตร ใน **ผู้ประศาสน์การและอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ. 2477-2556) : ประวัติชีวิต ความคิด และการทำงาน**, วารุณี โอสธามย์ บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556), น.467.
- ¹¹ หลังจากปี 2529 ศ. (พิเศษ) นรนิติ เศรษฐบุตร ก็ไม่ได้ร่วมเป็นกรรมการพิจารณารางวัลซีไรท์อีก
- ¹² สัจจภูมิ ละออง, **ซีไรต์ไดอารี่** (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2551), น.33.
- ¹³ หลักใหญ่ใจความในหนังสือ ลูกอีสาน เล่าถึงกระบวนการหาปลาเพื่อนำมาเป็นอาหารในฤดูแล้ง โดยเริ่มเล่าตั้งแต่การสร้างอุปกรณ์จับปลา ไปจนถึงการนั่งเกยเดินทางไปยังแหล่งน้ำเพื่อลงมือจับปลา อันเป็นวิถีชีวิตโดยทั่วไปของชาวอีสาน
- ¹⁴ คำพูน บุญทวี, **ลูกอีสาน** (กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรดดิ้ง, 2519), น.97-98.
- ¹⁵ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, **เพียงความเคลื่อนไหว** (กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น, 2519), น.56.
- ¹⁶ อัศศิริ ธรรมโชติ, **ขุนทอง เจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสาง**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มิ่งมิตร, 2545), น.16.
- ¹⁷ ผลงานเขียนของ กฤษณา อโศกสิน อาจนำไปจัดกลุ่มทางวรรณกรรมกลุ่มเดียวกับผลงานเขียนของ ทมยันตี คือเป็นวรรณกรรมที่มีจุดยืนทางการเมืองฝ่ายขวา หรือค่อนข้างไปทางอนุรักษนิยม
- ¹⁸ สุพจน์ ด้านตระกูล, **กะเทาะเปลือกประชาธิปไตยบนเส้นขนานของวินทร์ เลียววาริณ วรรณกรรมรางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2540** (กรุงเทพฯ: วิวัฒน์, 2540).
- ¹⁹ การนำประวัติศาสตร์มาตีความ แต่งเติมขึ้นใหม่ เพื่อนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของงานวรรณกรรมถูกตั้งคำถามตลอดมาว่าสามารถกระทำได้มากน้อยเพียงไร หรือหากไม่สามารถกระทำได้เลยประวัติศาสตร์จะกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันแตะต้องไม่ได้หรือไม่ แต่อย่างไรก็ตาม มีภาพยนตร์ไทยเรื่องหนึ่งที่น่าประวัติศาสตร์ไทยมาดัดเติมเสริมแต่งขึ้นใหม่อย่างชัดเจนนั่นคือ “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” (หม่อมเจ้าชาตรีเฉลิม ยุคล, 2550-2558) มีด้วยกันทั้งสิ้น 6 ภาค โดยผู้สร้างจงใจใส่คำว่า “ตำนาน” เข้าไปในชื่อเรื่องเพื่อเป็นการยืนยันแก่ผู้ชมว่าเหตุการณ์ทั้งหมดที่ปรากฏในเรื่องเป็นเพียงตำนานที่ถูกดัดเติมเสริมแต่ง หาใช่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์แต่อย่างใด
- ²⁰ คณะกรรมการพิจารณารางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2544 อ้างใน **ซีไรต์ไดอารี่** (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2551), น.244-245.
- ²¹ แนวคิดเกี่ยวกับการล่มสลายของเรื่องเล่าขนาดใหญ่ เป็นแก่นความคิดหลักหนึ่งในตัวของนักคิดสกุลหลังโครงสร้างนิยม (Post-Structuralism) โดยหลักใหญ่ใจความคือการไม่เชื่อในการดำรงอยู่ของความความจริงสัมบูรณ์ ในทางกลับกัน คำถามว่า “อะไรคือความจริง?” จึงเป็นคำถามสำคัญของสกุลความคิดหลังโครงสร้างนิยม เช่น งานเขียนสำคัญของ โรลอง บาร์ตส์ (Roland Barthes) ได้แก่ แก่มาชาติ (Mythologies) เป็นการตั้งคำถามเกี่ยวกับสัญลักษณ์ที่ซ่อนแฝง อำพรางอยู่ในสิ่งที่เราคิดว่ามั่นคงเป็นธรรมชาติ จนหลงเชื่อไปว่าสิ่งเหล่านั้นคือความจริงโดยสัมบูรณ์

- ²² พื้นหลังของเรื่องราวทั้งหมดของหนังสือทั้ง 3 เล่ม เกิดขึ้นที่อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี โดยเป็นภูมิลำเนาเดิมของอุทิศ เหมะมูลเอง
- ²³ วีรพร นิติประภา, **ไล่เดือนตาบอดในเขาวงกต** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558), น.25.
- ²⁴ รางวัลซีไรต์ถูกคัดค้านขอต่อเสนาบดีว่ามันเป็นรางวัลที่สร้างแรงผลักดันและกำลังใจให้นักเขียนจริง แต่ขณะเดียวกันมันก็เป็นกรติกรอบให้นักเขียน สร้างแบบแผนทางวรรณกรรมขึ้นมาเช่นเดียวกัน อ่านเพิ่มเติม ใน ยุक्ति มุกดาวิจิตร, “ซีไรต์กับอำนาจนิยมหลงยุค,” มติชนออนไลน์, 17 ธันวาคม 2555. อ้างใน **ปากไก่ ฉบับ 40 ปี 14 ตุลา 35 ปีซีไรต์**, พิเชฐ แสงทอง บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ: สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย, 2556), น.75.
- ²⁵ บทสัมภาษณ์ คำพูน บุญทวี 3 กุมภาพันธ์ 2546 ใน **ซีไรต์ไดอารี่** (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2551), น.29.

ป่วย อึ้งภากรณ์ ในตำแหน่งอธิการบดี และชาวนิวทรี เกษตรศิริ รองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน (คนที่ 3 แถวแรกจากซ้ายมือ) ร่วมถ่ายรูปหมู่กับผู้บริหาร คณาจารย์ และบัณฑิตคณะรัฐศาสตร์ ในวันซ้อมรับปริญญาบัตร ปี พ.ศ. 2519 แต่เนื่องจากปีนั้นเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ทำให้วันรับจริงต้องเลื่อนออกไป

**Anti-memoir of
a man called
Puey Ungphakorn**

**ความทรงจำ 100 ปี
ป่วย อังภากรณ์
กับรองอธิการบดี
ฝ่ายวิชาพื้นฐาน**

ถาม-ตอบ โดย
ปกป้อง จันวิทย์ (เศรษฐศาสตร์ มธ.) -
ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (ปลายปี 2015)

ปกป้อง:

อาจารย์ป่วย ชวนอาจารย์มาเป็นรองอธิการบดีฝ่ายใหม่ คือ ฝ่ายวิชาพื้นฐาน ตอนนั้นมีความเป็นมายังไงครับ

ชาญวิทย์:

ตำแหน่งที่ผมได้และอยู่กับอาจารย์ป่วย 1 ปี เรียกว่าตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน คือดูแลนักศึกษาปี 1 อย่างเดียว บางคนจะเรียกผมว่าเป็น “รองพื้น” ตำแหน่งนี้ไม่เคยมีในสารบบ และก็มีอยู่คนเดียวในสมัยอาจารย์ป่วย หลังจากนั้น ก็ไม่มีตำแหน่งนี้อีกเลย

ปกป้อง:

แล้วคิดยังไง ถึงเกิดตำแหน่งนี้ขึ้นมา

ชาญวิทย์:

แรกเริ่มเดิมที เมื่ออาจารย์ป่วยได้เป็นอธิการฯ แล้ว อาจารย์ป่วย ก็เชิญผมให้ไปพบที่ห้องทำงาน ที่คณะเศรษฐศาสตร์ ริมน้ำ ที่ท่าพระจันทร์ แล้วก็บอกว่า ผมก็สนใจอาจารย์ชาญวิทย์ เห็นว่ามีบทบาท เพราะช่วงนั้น ผมก็เขียนหนังสือมาเป็นระยะเวลาพอสมควร เขียนเป็นบทความบ้าง จดหมายบ้าง ลงใน “สังคมศาสตร์ปริทัศน์” ในสมัยที่คุณสุชาติ สวัสดิ์ศรี มารับตำแหน่ง บก. ต่อจากคุณสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ผมก็เขียนอยู่เรื่อย เพราะฉะนั้น ก็เรียกว่าเป็นที่รู้จักพอสมควรในวงวิชาการ และเคยร่วมกับบรรดานักเรียนนอก ซึ่งตอนนั้นก็กระจัดกระจายกันไปคนละทิศละทางแล้ว เขียนจดหมายถึงเมืองไทย แล้วก็พิมพ์เป็นเล่ม 2 เล่ม ชื่อ “คิดถึงเมืองไทย”

คนที่เขียนจดหมายในนั้น บางคนก็จากเราไปแล้ว อย่าง ดร.บุญสนอง บุญโยทยาน บางคนก็เป็นใหญ่เป็นโตอย่าง ดร.ยงยุทธ ยุทธวงศ์ ผมคิดว่าอาจารย์ป่วย ก็คงรู้ว่าผมเป็นใคร และผมก็เป็นหนึ่งในร้อยคนแรก ที่ลงชื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญในปี 2516 อาจารย์ป่วยก็เลยเรียกผมไป ที่ตึกคณะเศรษฐศาสตร์ แล้วก็ถามผมว่า อาจารย์จะรับเป็นรองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษา ได้มั๊ย ผมก็คิดว่าคงต้องมีอะไรบางอย่าง จากอาจารย์ป่วย ก็รู้สึกตื่นเต้น อึกอักๆ อาจารย์ป่วยบอกว่า ยังไม่รู้มั๊ย อาจารย์ป่วยถามว่า อาจารย์ชาญวิทย์ ตี๋หรือเปล่า ผมตอบ ตี๋มครับ ผมเป็น “สิงห์แดง” นี้ อาจารย์ป่วย ก็รีบรันตีให้ผมนิดหนึ่ง แล้วก็รันให้ตัวเองนิดหนึ่ง แล้วถามอีกว่า จะรับเป็นรองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษา มั๊ย ไปคิดดู 3 วัน

ผมว่าอันนี้ดีนะ ผมชอบเป็นบ้าเลย ตอนหลังก็ใช้กับคนหลายๆ คน ผมก็กลับไปคิดดู 3 วัน ไปปรึกษาคนหลายคน รวมทั้งพี่น้อง ครอบครัว แต่ผมปรึกษาคนอยู่สองคนที่ผมจำได้คือ “สองสุ” สุหนึ่ง คือสุจิตต์ วงษ์เทศ อีกสุหนึ่ง คือสุชาติ สวัสดิ์ศรี สุจิตต์บอกทำงานวิชาการ สุชาติก็บอกว่าไม่ให้รับ

ก็เหมือนอย่างปัจจุบัน ผมอยากทำอะไร ก็ใส่ลงไปในเฟซบุ๊ก แล้วอยากรู้ว่าคนจะตอบกลับมายังไง คนเยอะๆ นี่มันดีนะ ทำให้เราคิดออก สามวันต่อมา ผมก็ไปพบอาจารย์ป่วยที่เดิม อาจารย์ป่วยบอกว่าตกลงว่าไง รับหรือไม่รับ

ผมตอบว่า ไม่รับครับ อาจารย์ป่วยบอกว่า ไม่รับก็ไม่รับ เรื่องก็จบ ไม่ตี๋

อาจารย์ป่วยเป็นผู้ใหญ่ ที่เวลาพูดแล้ว ไม่เย็นเยื่อ ไม่นำราคาญ เหมือนผู้ใหญ่ไทยๆ เวลาประชุมกับอาจารย์ป่วย เป็นการประชุมที่ออกกรสมาก ว่าไง คนนี้ว่า ำไ้ คนนั้น ว่าไ้ บางทีท่านก็ถูก

ไปเขียนกระดาน นี้อาจอย่างนี้ละๆ แล้วในที่สุดท่านก็จะสรุป ว่าเอาอย่างไร ตัดบทจ่าย การประชุม ไม่ยึดเยื้อไป จนต้องสั่งเข้ามากินตอนค่ำ คือการประชุมของนักวิชาการ จะนำราคาแพงมาก แต่การทำงานกับอาจารย์ป่วย ไม่นำราคาแพง สนุก ตื่นเต้น มีพลังอยู่ตลอดเวลา

ต้องไม่ลืมว่าอาจารย์ป่วย ตอนที่ท่านเป็นอธิการบดี ท่านกำลังจะอายุ 60 นะครับ 2519 ท่านอายุ 60 พอได้เลย เราจัดงานให้ท่าน ทำหนังสือสองเล่ม ชื่อว่า “รักเมืองไทย” เพราะฉะนั้นก็แปลว่างานแรก ที่ผมจะมาทำงานกับอาจารย์ป่วย ก็ไม่ได้ทำ ผมก็ช่วยอยู่ห่างๆ ช่วยงานกับอาจารย์เสน่ห์ จากมริก จากคณะรัฐศาสตร์ ซึ่งเป็นรองอธิการบดีคนที่ 1 ของอาจารย์ รองอธิการบดีคนที่ 2 คืออาจารย์นงเยาว์ ชัยเสรี จากคณะพาณิชยศาสตร์ รองอธิการบดีคนที่ 3 คืออาจารย์บรรลือ คงจันทร์ จากคณะนิติฯ สรุปแล้ว อาจารย์ป่วยก็เชิญอาจารย์บรรลือ มาเป็นรองอธิการบดีฝ่ายการศึกษา

แล้ววันดีคืนดี ท่านก็คิดตำแหน่งใหม่ขึ้นมา แล้วก็ทาบทามอาจารย์ชาญวิทย์ใหม่ บอกว่าอยากให้มีมาดุนักศึกษาปี 1 อย่างเดียว เพราะอาจารย์คิดว่าปี 1 สำคัญมาก วิชาพื้นฐานเป็นวิชาสำคัญมาก ที่จะต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษ (1) จัดการเรียนการสอน พร้อมๆ กับ (2) การดูแลเรื่องการรับนักศึกษาใหม่ พร้อมๆ กับ (3) การทำโครงการรับนักศึกษาเรียนดีจากชนบท ที่เรารู้จักกันดีในนาม “โครงการช้างเผือก” งานสามอย่างนี้ ฝ่ายที่อาจารย์คิดขึ้นมาใหม่ คือ ฝ่ายวิชาพื้นฐาน ให้ดูแลทั้งหมด ดังนั้น อาจารย์ป่วยบอกว่า จะมีตำแหน่งใหม่คือรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน ชาญวิทย์จะรับหรือไม่รับ ผมบอกขอคิด 3 วันครับ

ผมก็ไปคิด 3 วัน แล้วก็ไปปรึกษาคนที่ได้ปรึกษาคบาวที่แล้ว เสียงส่วนใหญ่เกือบทั้งหมด บอกให้รับ นี่เป็นงานวิชาการ ผมเลยกลับมาหาอาจารย์ป่วยอีก 3 วัน ไปที่ห้องท่าน ผมคิดว่าท่านคงเดาออก ท่านก็รับรับรับดีให้แก่วางหนึ่ง รับไม่รับ

ผมตอบ รับครับ ผมก็เลยกลายเป็นรองอธิการบดีคนที่ 4 แล้วก็อยู่กับท่านได้ 1 ปีพอดี ก็เป็นช่วงชีวิตของการทำงาน ปีนั้นปี 2518-2519 ผมอายุ 34 เป็นการทำงานที่เรียกว่าสนุกมากๆ แล้วก็เต็มไปด้วยภัยอันตราย เต็มไปด้วยเรื่องร้ายๆ อย่างธรรมชาติถูกเผา ถูกบุก (20 สิงหาคม 2518) มีการประท้วงเป็นประจำ ที่นั่นก็ศึกษากับอาจารย์ป่วย มีปัญหาซึ่งกันและกัน

ปกป้อง:

ในช่วงที่อาจารย์เป็นรองพื้นที่ มีความท้าทายอะไรที่ต้องเผชิญในการทำงาน

ชาญวิทย์:

ความท้าทายในการทำงานเพียงประมาณปีเดียว กับอาจารย์ป่วย มี 2 ระดับด้วยกัน คือระดับที่อาจารย์ต้องการผลักดันวิชาการ กับการที่อาจารย์ต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ที่เรื่องของการเมือง ก่อนรัฐประหาร 6 ตุลา 2519

ในทางด้านวิชาการ ผมคิดว่าอาจารย์ป่วยต้องการให้ทีมของผม ซึ่งต้องบอกว่า มีคนที่แข็งขันมากๆ อยู่ช่วย ก็คืออาจารย์รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ เรามีออฟฟิศอยู่ที่ริมน้ำไกล่ ศาลเจ้าพ่อสิงห์ (คือเจ้าพ่อสิงห์นี่ ก็แปลกนะ ในหนังสือเก่าๆ ของธรรมชาติเรียกว่าเจ้าพ่อสิงห์ แต่ปัจจุบันเราเรียกว่าเจ้าแม่สิงห์ ไม่แน่ใจว่าเปลี่ยนเพศไปเมื่อไหร่)

งานที่อาจารย์ป่วย ต้องการผลักดันมีหลายอย่างที่วางเอาไว้ ที่สำคัญก็คือ การที่อาจารย์บอกว่า มหาวิทยาลัยปิด อย่างจุฬาฯ ก็ดี ธรรมศาสตร์ก็ดี มหิดลก็ดี มันจบลงด้วยคนที่ได้เปรียบอยู่แล้ว ก็ได้เปรียบต่อไป คนที่เรียนโรงเรียนในกรุงเทพ เรียนในโรงเรียนระดับเกรดเอ ยิ่งก็ต้องสอบเข้าจุฬาฯ ธรรมศาสตร์ มหิดลได้ คนที่อยู่ไกลๆ ไม่ได้หรอก

ดังนั้น อาจารย์จึงมีโครงการที่เรียกว่า นักศึกษาเรียนดีจากชนบท หรือที่เราเรียกกันว่า “ช้างเผือก” อาจารย์รังสรรค์ เป็นคนร่างโครงการ และเสนอของบประมาณแผ่นดิน แต่ว่าไม่ผ่าน เพราะว่าคนที่ดูแลสำนักงบประมาณ มีลักษณะอนุรักษ์นิยมมากๆ คือวิธีเวลาเขาถกเถียงกับเรา คล้ายๆ เขาต้องการรักษาไว้ซึ่งการแข่งขัน ประหนึ่งว่า ผู้แข่งขันนั้น เริ่มต้นเท่ากัน แต่ความจริงไม่ใช่ โครงการนี้ ก็ตกไปในสมัยอาจารย์ป่วยยังอยู่ อาจารย์รังสรรค์เป็นคนร่าง

แต่ว่าในตอนหลัง เมื่อบ้านเมืองเริ่มเข้าสู่สภาพปกติชั่วคราว ในสมัยของอาจารย์ประภาศน์ อวยชัย เป็นอธิการฯ อาจารย์ประภาศน์ และอาจารย์อรุณ รัชตะนาวิณ รองอธิการฯ ดึงกลับขึ้นมา แล้วก็ผลักดันจนสำเร็จ มันก็ขยายมาเป็นนักศึกษาเรียนดีจากชนบท โครงการนักศึกษานักกีฬา ช้างเผือก ขยายไปเรื่อยๆ คือไม่เอาเรื่องของการสอบแข่งขันที่เดียวจบ อย่างที่ทำกันมาในอดีต

พร้อมๆ กันผมคิดว่าอาจารย์ก็ต้องการปฏิรูปมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ด้วยการจะขยายไปรังสิต มีการประชุมเรื่องนี้หลายครั้ง

ปกป้อง:

ขอคุยเรื่องวิชาพื้นฐานนิดหนึ่งครับ ว่าอะไรคือปรัชญา ที่อยู่เบื้องหลังการออกแบบวิชาพื้นฐานในขณะนั้น

ชาญวิทย์:

ถ้าพูดถึงที่ทั้งอาจารย์ป่วยและอาจารย์เสนอห์ ต้องการให้ปฏิรูปวิชาพื้นฐาน ก็คือการกระจายความรับผิดชอบในการดูแลวิชาพื้นฐาน ออกจากคณะศิลปศาสตร์ ผมคิดว่าตรงนี้สำคัญมาก ก็คือว่า ทำอย่างไรให้มีหน่วยงานมาดูแลวิชาพื้นฐานโดยเฉพาะ ดังนั้น จึงตั้งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน เพื่อจะมาดูว่าวิชาเหล่านี้ องค์กรประกอบควรเป็นอย่างไร ผู้สอนควรเป็นอย่างไร ควรเป็นใคร มันเหมือนกับว่าตั้งอำนาจจากคณะศิลปศาสตร์ จาก ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ให้มาอยู่ที่ชาญวิทย์ ซึ่งหมายความว่าผู้ที่เคยมีอำนาจอยู่ก่อน ย่อมไม่พอใจ มีความขัดแย้งกันสูงมากๆ และเวลาที่เราต้องการใช้ปรับปรุง ก็มีน้อยมาก อยู่ 1 ปีก็เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ตำแหน่งนี้ก็ถูกยุบ

ปกป้อง:

การออกแบบหลักสูตร เป็นแบบไหน คาดหวังอยากเห็นนักศึกษาเป็นยังไง ที่ถามเพราะเห็นอาจารย์ป่วยพูดหลายทีว่า เรียนเศรษฐศาสตร์ จะรู้แค่เศรษฐศาสตร์อย่างเดียวไม่ได้ ต้องรู้ศาสตร์อื่นๆ ด้วย

ชาญวิทย์:

วิชาพื้นฐานแต่เดิมถูกกำหนดโดยมหาวิทยาลัย แต่ถ้าดูให้ลึกลงไป มันถูกกำหนดโดยคณะศิลปศาสตร์ คือ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ซึ่งก็เป็นคู่แข่งกับอาจารย์ป๋วย ในแง่ของการเป็นอธิการบดี มันจึงจบลงด้วยการที่อาจารย์อดุล ออกจากธรรมศาสตร์ไป เมื่ออาจารย์ป๋วยขึ้นเป็นอธิการบดี ไม่กลับมาอีกเลย ไปเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร

รวมความแล้วการปฏิรูปวิชาพื้นฐาน คือการดึงออกจากคณะศิลปศาสตร์ แต่ชาญวิทย์อยู่คณะศิลปศาสตร์ เพราะฉะนั้น มันเป็นการให้ช่างที่จะปฏิรูปให้ได้ การออกแบบ ก็คือรักษาวิชาส่วนหนึ่ง ที่มีมาแต่เดิม แล้วเพิ่มวิชาใหม่เข้ามา

วิธีคิดแบบที่เราคิดและผมคิด ว่าให้เกิดการข้ามคณะ แปลว่าเศรษฐศาสตร์ ควรจะไปเรียนวิชาอะไรบางอย่างของคณะวิทยาศาสตร์มาสักหนึ่งหรือสองตัว อันนี้เป็นหลักเลยนะครับ คือการข้ามคณะ แต่อันนี้ไม่ค่อยประสบความสำเร็จเท่าไร เพราะผมคิดว่าวิธีคิดของอาจารย์ส่วนใหญ่ของธรรมศาสตร์ ยังติดอยู่กับระบบวิชาพื้นฐานของศิลปศาสตร์เดิม ซึ่งมีมาตั้งแต่ปี 2505-2518 ที่เรากำลังจะปฏิรูปสิบกว่าปีมันฝังรากมากๆ ทำได้น้อยมากๆ และก็จบลงเมื่อมีการรัฐประหาร 6 ตุลา 2519 ความคิดว่าด้วยการปฏิรูปวิชาพื้นฐาน ให้มีวิทยาลัยวิชาพื้นฐานมันก็ตายไป จนบัดนี้ก็ยังไม่มี แม้จะมีธรรมศาสตร์รังสิต เกิดขึ้นมา มันก็ยังมี

มีวิทยาลัยอะไร เยอะแยะ เกิดขึ้นมา แต่วิทยาลัยที่ดูแลวิชาพื้นฐาน ไม่มี กลายเป็นเรื่องตัวบุคคล ดูแล ไม่มีการทำให้เกิดองค์กร

จาก ป่วย อังภาภรณ์ ถึง ปรีดี พนมยงค์: ทศนะในเรื่องต่างๆ

กษิติศ อนันตนาถ

ความนำ

อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ และอาจารย์ป่วย อังภาภรณ์ มีอะไรคล้ายกันหลายประการ ในระดับโลก ท่านทั้ง 2 ได้รับการยกย่องจาก UNESCO ให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกในวาระ 100 ปี ชาตกาล ในปี 2543 และ 2559 ตามลำดับ ในระดับชาติ มีผู้กล่าวว่าท่านแรกเป็นบิดาของ ประชาธิปไตยไทย ในขณะที่ท่านหลังนักวิชาการชาวต่างชาติถึงกับยกย่องว่าเป็นบิดาของ เศรษฐกิจไทยสมัยใหม่เลยทีเดียว ในทางเศรษฐกิจ ท่านแรกเป็นผู้ก่อตั้งธนาคารกลางของไทย ท่านหลังเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยที่ดำรงตำแหน่งยาวนานที่สุด ผู้วางรากฐานให้ สถาบันอันสำคัญแห่งนั้น ในทางการเมือง ท่านแรกเป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทย และผู้อภิวัฒน์ ที่เชื่อมั่นในระบบอบประชาธิปไตย ท่านหลังเป็นสมาชิกคนสำคัญของขบวนการเสรีไทยในประเทศ อังกฤษ และยึดมั่นในหลักการประชาธิปไตยอย่างไม่หวั่นไหว ในทางการศึกษา ท่านแรกเป็นผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ส่วนท่านหลังเป็นอธิการบดีคนแรก ที่เป็นศิษย์เก่าของธรรมศาสตร์ ในทางชะตากรรม ท่านแรกเป็นคนที่เมืองไทยไม่ต้องการ และ เกียรติคุณของท่านยังมัวหมองอยู่แม้จนวันนี้ ส่วนท่านหลังแม้ต้องพลัดถิ่นาคาที่อยู่ แต่ยังสามารถเดินทางกลับมาเยี่ยมประเทศไทยได้เป็นครั้งคราว โดยที่กรณีของท่านหลังนี้ข้อใส่ร้าย บ้ายสีท่านปลาสนาการไปแทบจะสิ้นแล้ว หากท่านแรกยังต้องใช้เวลาและนักประวัติศาสตร์ ช่วยทำสัจจะให้ปรากฏ

นี่กล่าวเพียงย่อถึงความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของมหาบุรุษทั้ง 2 ท่านนี้

ในปี 2558 เมื่อครบ 7 ทศวรรษของวันสันติภาพไทย หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ค้นพบต้นฉบับหนังสือ *โมฆสงคราม* ของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งยังไม่เคยตีพิมพ์ มาก่อน จนนำมาสู่การจัดพิมพ์โดยมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ออกมาเป็นที่ระลึกสำหรับงาน 70 ปี วันสันติภาพไทย 16 สิงหาคม 2558 ได้ โดยที่น่ายินดีว่าสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นการส่วนพระองค์ไปงาน 70 ปี วันสันติภาพไทย ที่ทำเนียบท่าช้างด้วย โดยทนายของหัวหน้าขบวนการเสรีไทยได้ทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือ *โมฆสงคราม* อย่างน่ายินดียิ่ง

ในวาระ 100 ปี ชาตกาล ของอาจารย์ป๋วย ในปี 2559 นี้ หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็พบเจอจดหมายโต้ตอบระหว่างอาจารย์ป๋วยกับอาจารย์ปรีดี ซึ่งยังไม่เคยเปิดเผยมาก่อน ซึ่งมีเรื่องราวมากมายที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างทั้ง 2 ท่าน ทั้งในชีวิตส่วนตัว และการทำงานต่างๆ ดังจะได้กล่าวต่อไป

ที่มาของเรื่อง

หลังการรัฐประหารครั้งแรกในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 ท่านรัฐบุรุษอาวุโสต้องลี้ภัยการเมืองไปพำนักในประเทศจีน แม้จะพยายามนำขบวนการประชาธิปไตย 26 กุมภาพันธ์ 2492 กลับมาฟื้นฟูระบอบการปกครองของประเทศ แต่ก็ประสบความล้มเหลว จนท่านไม่ได้กลับมาสู่มาตุภูมิอีกเลยจนท่านอสัญกรรมไปใน พ.ศ. 2526

เมื่ออาจารย์ปรีดีย้ายที่พำนักจากประเทศจีนมาอยู่ฝรั่งเศสในปี 2513 เวลานั้น อาจารย์ป๋วยได้กำหนดไว้ก่อนแล้วว่า จะไปพักตากอากาศในประเทศฝรั่งเศส โดยที่ไม่ได้ทราบล่วงหน้าว่า อาจารย์ปรีดีจะออกมา เมื่อท่านออกมาแล้ว อาจารย์ป๋วยเห็นว่าสมควรจะไปเยี่ยมท่านเป็นการคารวะส่วนตัวในฐานะศิษย์อาจารย์และในฐานะที่เป็นเสรีไทยได้บังคับบัญชาของท่านมาก่อน อาจารย์ป๋วยได้เข้าพบจอมพลถนอมก่อนออกเดินทาง เพื่อเรียนว่าจะไปเยี่ยมอาจารย์ปรีดี จอมพลถนอมก็แสดงความยินดีและยังได้ฝากให้นำความไปเรียนอาจารย์ปรีดีด้วย¹ นี่เองที่นำมาซึ่งการพบกันครั้งแรกระหว่างเสรีงานของขบวนการเสรีไทยและนำมาสู่จดหมายโต้ตอบกันชุดนี้

โดยที่ขอขอมความเข้าใจไว้ก่อนว่า จดหมายชุดนี้เป็นเอกสารที่อาจารย์ปรีดีเก็บไว้ โดยทายาทได้มอบให้หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นผู้ดูแล และในการใช้แต่ละครั้งต้องได้รับอนุญาตจากทายาทเป็นลายลักษณ์อักษร ข้าพเจ้าจึงตั้งข้อสังเกตไว้ในเบื้องต้นว่า หนึ่ง กล่าวได้ว่านี่ไม่ใช่จดหมายโต้ตอบกันทั้งหมดของทั้ง 2 ท่าน หากเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น เพราะปริมาณของจดหมายในปีหลังๆ นับจากปี 2513 ลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งๆ ที่เรื่องซึ่งท่านทั้ง 2 สื่อสารกัน เข้มข้นยิ่งนัก! สอง น่าเสียดายที่จดหมายบางฉบับของอาจารย์ป๋วยไม่มีสำเนาจดหมายตอบกลับของอาจารย์ปรีดีอยู่ ทำให้เราทราบได้แต่ว่าอาจารย์ป๋วยคิดอะไร แต่ไม่ทราบว่าอาจารย์ปรีดีเห็นเช่นใด หวังว่าในอนาคตต่อไปจะได้พบเจอจดหมายโต้ตอบของทั้ง 2 ท่าน ยิ่งกว่านี้ เพื่อเติมเต็มประวัติศาสตร์ที่ขาดหายไป

โมฆกของอาจารย์ปรีดี

ในจดหมายฉบับแรกที่พบเจอ² อาจารย์ป๋วยรายงานว่า

เรื่องหนังสือ *ความเป็นอนิจจังของสังคม* และ *ปรัชญาคืออะไร* นั้น ผมจะปฏิบัติตามที่อาจารย์ประสงค์จะเผยแพร่ตามลัทธิ วันนีเฝ้าฤกษ์ผมไปประชุมที่ธรรมศาสตร์ พบอาจารย์ วิจิตร ลุคิตานนท์ ผมจึงอวดจดหมายของอาจารย์ และขอให้อาจารย์วิจิตรเร่งคุณวิชาและคุณล้นนี้ด้วย

อาจารย์วิจิตรดีใจมากที่ได้รับรูปอาจารย์และยินดีที่หน้าตาอาจารย์อืมเอิบดี และผมบอกว่าคุณอาจารย์มีสุขภาพสมบูรณ์ นอกจากอาจารย์วิจิตรแล้ว ผมได้ไปหาคุณจินดา + ประชุมชัยรัตน์ เล่าเรื่องให้ฟัง ผมจะไปเล่าให้คุณฉลบชล้วยฟังด้วย

อาจารย์ป่วยทำหน้าที่เชื่อมอาจารย์ปรีดีกับบุคคลต่างๆ ในเมืองไทย บางครั้งคล้ายกับเป็นโฆษกให้อาจารย์ปรีดีไปโดยปริยาย เพราะหลายต่อหลายครั้ง อาจารย์ป่วยจะเป็นผู้เล่าเรื่องการพบเจออาจารย์ปรีดีให้คนที่รู้จักหรือสาธารณชนฟัง ตัวอย่างเช่นในจดหมายของอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 16 สิงหาคม 2513

เมื่อเร็วๆ นี้ นายกฯ ถนอมได้ถูกนักหนังสือพิมพ์ถามเรื่องท่านอาจารย์ตามข่าวหนังสือพิมพ์ ท่านนายกฯ ตอบว่า ท่านได้ให้ผมมาพบท่านอาจารย์และขอให้ผมเรียนท่านอาจารย์ว่า “อย่าเข้ามาก่อวณ” แต่หนังสือพิมพ์บางฉบับก็ลงข่าวว่าผมจะเดินทางมาหาท่านอาจารย์ และท่านนายกฯ ลังให้ผมมาเรียนท่านอาจารย์ตามนั้น พอตอนบ่ายวันนี้ท่านนายกฯ ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ ก็มีผู้สื่อข่าวมาถามผมว่าที่ผมจะมาหาท่านอาจารย์นั้น และที่ท่านนายกฯ ลังมานั้น จริงเพียงใด ผมก็ถามย้อนไปที่ผู้สื่อข่าวว่า ผมจะเดินทางมาหาท่านอาจารย์หรือ เขาก็อวใช่ เป็นเรื่องจะมา ผมก็เลยตอบไปว่า เรื่องนี้ถ้าเป็นเช่นนั้น ผมก็ไม่ทราบเรื่อง เพราะยังไม่ได้พบท่านนายกฯ ความจริง เมื่อท่านนายกฯ ได้พูดกับผมนั้น ท่านไม่ได้ใช้คำว่า “ก่อวณ” ท่านลังให้ผมมาเรียนอาจารย์ว่า ขอให้ท่านอาจารย์คิดและทำอะไรโดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมของชาติ ตามที่ผมได้กราบเรียนแล้วทุกประการ

ต่อจากนั้นมา มินิคัลตรบัณฑิตจากธรรมศาสตร์ผู้หนึ่งชื่อนายเชาวลิต เศรษฐเมธิกุล เขียนบันทึกถึงผมจากสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาว่าได้อ่านข่าวว่าผมจะมาปารีส “จึงใคร่จะถือโอกาสฝากความรัก ความเคารพ และความระลึกถึงไปยังท่านปรีดีด้วย ทั้งนี้ด้วยความล้าในบุญคุณที่ท่านปรีดีมีต่อชาวธรรมศาสตร์ทั้งมวล” และเขียน ป.ล. ว่า “ผมไม่เคยเห็นท่านอาจารย์ปรีดีตัวจริงเลย เคยเห็นแต่รูปถ่ายท่าน” ผมได้เขียนตอบขอไปใจแล้ว

หนังสือพิมพ์ที่เขียนเป็นปฏิปักษ์แก่ท่านอาจารย์ เท่าที่ผมทราบก็มี **สยามรัฐ** ซึ่งไม่น่าแปลกใจ นอกนั้นก็แสดงความสนใจหรือไม่ก็แสดงความเห็นอกเห็นใจแต่ยังไม่กล้าแสดงออกมากมายนัก คุณเลฐิธร พันธรังษี (**ชาวไทย**) ก็บอกผมว่าขอฝากความเคารพมายังท่านอาจารย์ด้วย

ฉะนั้น ในวันที่ 7 ล.ค. เมื่อมีการประชุมประจำปีของเลวีไทยจากอังกฤษโดยมีสมเด็จพระนางเจ้าไพพรรณีเสด็จมาร่วมด้วย ผมก็ถือโอกาสเล่าถึงเหตุที่ผมได้มาพบท่านอาจารย์เมื่อกรกฎาคม ... พวกเลวีไทยจากอังกฤษสนใจและมีความยินดีที่ได้ทราบข่าวท่านอาจารย์ แต่ก็ยังมีบางคนคงจะนำเรื่องที่ผมพูดนั้นไปสื่อต่อที่ในพระราชวังดุสิตแน่ ก็มีข่าวลือยิ่งขึ้น (ในวันที่ 7 นั้น ผมได้เชิญคุณฉลบชล้วยไปร่วมด้วย คุณฉลบชล้วยใจใหญ่)

เมื่อวันศุกร์ที่ 14 ธ.ค. ผมให้ Press conference ที่ธนาคารชาติ เรื่องที่ธนาคารชาติ กำลังจะศึกษาและจัดตั้งตลาดเงินทุนขึ้น ผมได้อธิบายเรื่องนี้และตอบคำถามผู้สื่อข่าวอยู่ ประมาณ 1 ชั่วโมง ครั้นแล้วก็มีผู้สื่อข่าวหลายคนถามผมเรื่องท่านอาจารย์ ผมก็ตอบไป ทำนองเดียวกันกับที่ผมได้พูดให้เพื่อนๆ ฟังที่การประชุมเสรีไทย Force 136 เมื่อศุกร์ที่ 7 หนังสือพิมพ์ *Bangkok Post* เอาไปลงในบายนั่นทันที (คุณประสิทธิ์ ลุสิตานนท์ รีบบอก อาจารย์วิจิตรให้อ่านเลย) ล้วนฉบับอื่นๆ นั้น ผมยังไม่ได้อ่าน เพราะต่างก็ลงช้า 1-2 วัน เป็นธรรมดา คงจะมีเพื่อนๆ ตัดลงมาเรียนท่านอาจารย์แล้วกระมัง

อาจารย์ปรีดีตอบจดหมายอาจารย์ป๋วยฉบับนี้กลับมา ลงวันที่ 23 สิงหาคม 2513 ความ บางตอนว่า

ขอใจความกล้าหาญด้วยจิตใจที่เป็นธรรมต่อส่วนรวมของราษฎรและประเทศชาติ และต่อผมซึ่งคุณได้กล่าวความจริงใจในที่ประชุมประจำปีของเสรีไทยจากอังกฤษเมื่อวันที่ 7 และได้ให้สัมภาษณ์ นสพ. เมื่อวันที่ 17 เดือนนี้ ...

ขอให้คุณช่วยขอใจแทนผมต่อบรรดาญาติมิตรทั้งหลายที่มีใจเป็นธรรมและพอใจคำกล่าวของคุณ และขอช่วยแจ้งแก่คุณเสฐียร พันธงสี กับคุณเซาวลิต เศรษฐเมธิกุล ว่าผมทราบจากคุณถึงความปรารถนาของท่านทั้งสองแล้ว ผมขอขอใจและอวยพร ให้มีความสุขเจริญ

แม้นักเรียนไทยในต่างแดน ก็ให้ความสนใจเรื่องราวของท่านรัฐบุรุษอาวุโสเช่นเดียวกัน บ้างก็อยากติดต่อถึงขนาดขอให้ไปเพื่อเขียนจดหมายถึงก็มี³ ดังเช่น

วันที่ 15 เดือนนี้ นักเรียนไทยในอังกฤษเชิญผมไปพูดที่สำนักงานนักเรียน คงจะพูด เรื่องเศรษฐกิจของไทย แต่ผมจะรอให้นักเรียนซักเรื่องอาจารย์แล้วค่อยอธิบายให้ฟัง⁴

และ

ผมไปประชุมกับนักเรียนไทยปริญญาสูง (Graduate students) มาที่ Chicago มีผู้ร่วม ประมาณ 50 คน เขาซักผมเรื่องท่านอาจารย์ ผมก็เล่าให้ฟังจนถึงตี 3 รุ่งขึ้น ผู้ที่ไม่ได้ ไปคุยด้วย ปั่นเสียดาย ผมจึงจัดอีก 1 ครั้ง คราวนี้คุยกันถึงตี 2 ผมเห็นว่าบัณฑิตไทยเหล่านี้ เข้าใจท่านอาจารย์ดีและหลายคนมีความนิยมท่าน⁵

และ

ผมได้ไปพูดเรื่องท่านอาจารย์แก่นักเรียนและคนไทยต่างๆ หลายแห่ง ปกติผมรอให้เขา ถามก่อนแล้วจึงพูด มิฉะนั้นจะหาว่าผมมายุยงส่งเสริม แต่เขาก็ถามทุกแห่ง แล้วผมก็เล่าเรื่อง

ให้ฟังโดยละเอียดพอสมควร ที่ได้ไปพูดมาแล้ว นอกจากที่ Chicago ก็มี Boston, Pittsburgh และกลุ่มนักเรียน 10 คนจาก New York มาหาผมที่นี่ นอกจากนั้นพูดกันเป็นส่วนตัวก็ยังมี เช่น คุณวิรัช ณ สิงขลา (ลูกเจ้าคุณมานวราชเลวี) คุณชัยวัฒน์ หุตะเจริญ (ลูกคุณล้วย อธิบดี กรมพัฒนาสังคม) และอีกหลายคน ผมกำหนดจะไปพูดอีกที่ Urbana, Hellions, Madison, Wisconsin, Ithaca, New York City, และ Washington D.C.⁶

โหมตอาจารย์ปรีดี บ้ายสี่อาจารย์ป่วย

อาจารย์ป่วยเป็นข้าราชการระดับสูง ที่นับว่าประสบความสำเร็จอย่างสูงสุด การที่คนอย่าง อาจารย์ป่วยติดต่อกันอย่างใกล้ชิดกับอาจารย์ปรีดี ผู้มัวหมอง และเป็นปากเป็นเสียงแทนอาจารย์ ปรีดีนั้น ศัตรูทางการเมืองของอาจารย์ปรีดีที่ต้องการลบท่านและผลงานของท่านออกไปจาก ประวัติศาสตร์ ย่อมไม่พอใจ ความข้อนี้อาจารย์ป่วยตระหนักดี ดังที่เขียนถึงอาจารย์ปรีดีว่า

คงจะมีพวกเขาบางคนที่เกลียดผมก็คงจะด่าผม และบางคนก็เกลียดทั้งอาจารย์ปรีดี และผมก็คงยิ่งด่า ฉะนั้น ผมได้วางใจแล้วว่า คงจะมีศัตรูว่าร้ายแน่ ลับดาห์นี้ **สยามรัฐ ลับดาห์วิจารณ์** ก็เขียนด่าเสียยี่ดียว ผู้เขียนใช้นามปากกาว่า ส.ช.น. ซึ่งเป็นนักเขียนประจำ ได้ข่าวว่าการ์ตูนของประยูร จรรย์วางษ์คงจะตามมา⁷

อาจารย์ปรีดี คนที่ในหลวงไม่ต้องการ?

เรื่องที่อาจารย์ปรีดีมีชื่อเสียงมัวหมองนั้น เกี่ยวข้องโดยตรงกับการสวรรคตของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลก่อน บางคนโยงเอาว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปัจจุบันไม่พอ พระทัยอาจารย์ปรีดี และไม่พอใจที่อาจารย์ป่วยไปพบอาจารย์ปรีดี ในเรื่องนี้อาจารย์ป่วยเขียนถึง อาจารย์ปรีดีว่า

ผมได้ไปหา ม.ล.เดช สนิทวงศ์ ซึ่งผมเคารพรักมาก และท่านก็เมตตาตาม เล่าเรื่องที่ผม มาพบท่านอาจารย์ และถามท่านว่าจริงหรือที่ในหลวงรับสั่งว่า ถ้าอาจารย์กลับมา ท่านจะไม่อยู่ใน ประเทศ ม.ล.เดช บอกผมว่าท่านไม่เคยได้ยินรับสั่งเลย และท่านไม่เชื่อว่าในหลวง จะรับสั่งเช่นนี้ เห็นแต่ได้เคยได้ยินรับสั่งว่า เรื่องทั้งหลายต้องแล้วแต่มติประชาชนไทย⁸

นอกจากนี้ ในเดือนกุมภาพันธ์ 2516 อาจารย์ป่วยยังได้เล่าเอาไว้ว่า เมื่อคราวกลับมา เมืองไทยเพื่อร่วมงานเปิด AIT ที่รังสิต ในฐานะประธานกรรมการนั้น มีข่าวลือว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ก็รู้ตัวอาจารย์ป่วยเองด้วย อาจารย์ป่วย ยังชี้แจงว่าไม่เป็นความจริงแต่อย่างใด เพราะในงานดังกล่าว ทั้ง 2 พระองค์ โดยต่างวาระกัน ทรงมีปฏิสันถารกับอาจารย์ป่วยทั้งเรื่องส่วนตัวและการงาน และทั้ง 2 พระองค์ยังมีรับสั่งถามด้วยว่า “เมื่อใดจะกลับมาทำงานเมืองไทย” ซึ่งเป็นคำถามที่จอมเผด็จการอย่างจอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร ไม่ได้คิดจะถาม⁹

ภูมิทัศน์มหาวิทยาลัยในฝัน

ระหว่างที่อาจารย์ป่วยเป็นศาสตราจารย์รับเชิญอยู่ที่มหาวิทยาลัยพรินซ์ตัน สหรัฐอเมริกา ท่านได้เล่าให้อาจารย์ปรีดีฟังถึงบรรยากาศของมหาวิทยาลัย และความฝันที่ท่านจะปรับปรุงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แม้ในเวลานั้นจะเป็นเพียงคณบดีของคณะเศรษฐศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ตาม

มหาวิทยาลัยและเมืองที่นี้ลวงงามรมรื่นดี มีต้นไม้ดงามหญ้ามากน่าดู ทำให้ผมนึกว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ท่าพระจันทร์คงจะเป็นอย่างนี้ไม่ได้ แต่ที่ใหม่ที่จะสร้างที่รังสิต (โดยยังเก็บท่าพระจันทร์ไว้) คงจะทำได้ ที่ควรทำอย่างยิ่ง คือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ซึ่งมีที่มากและลวงงามตามธรรมชาติอยู่แล้ว¹⁰

อย่างไรก็ดีในเวลานั้นต้องไม่ลืมว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นผู้ชักชวนให้อาจารย์ป่วยเข้ามาเป็นคนบด คณะเศรษฐศาสตร์ และทรงปรึกษาอาจารย์ป่วยเรื่องเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วย¹¹

การก่อตั้งมูลนิธิปรีดี (เพื่อวัดสยามวงศ์)

เมื่ออาจารย์ปรีดีอยู่ที่ฝรั่งเศสแล้ว มีความคิดที่จะตั้งวัดขึ้นที่นั่นเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา ผ่านการตั้งมูลนิธิปรีดี (เพื่อวัดสยามวงศ์) โครงการนี้ อาจารย์ป่วยก็ยินดีร่วมด้วยเช่นเคย ดังที่เขียนว่า

การก่อตั้งมูลนิธิปรีดี (เพื่อวัดสยามวงศ์) นั้น ผมยินดีร่วมด้วยอย่างเต็มที่ ผู้ที่ผมใคร่เล่นขอให้เชิญมาเป็นกรรมการนั้นคือ คุณบุญชู โรจนเสถียร ซึ่งก็ได้มาปวารณาตนต่อท่านอาจารย์แล้ว คุณบุญชูใกล้ชิดกับคุณประภาสด้วยผมเห็นควรเล่นขอให้เป็นประธานกรรมการเสียเลย ทั้งนี้มีใจว่าผมจะปิดความรับผิดชอบไป แต่เห็นว่าถ้ากระจายๆ ไปหลายๆ คนจะเป็นประโยชน์แก่มติของมหาชนต่อท่านอาจารย์ เขาจะได้ไปลือว่าไม่ใช่แต่นายป่วยเท่านั้นที่เป็น “ลูกศิษย์คนโปรด” (คำของ **สยามรัฐ**) ของท่านปรีดี อีกผู้หนึ่งที่ไม่ควรเว้นคือคุณประชุม ชัยรัตน์ ผู้นี้และครูจินดา รักและซื่อสัตย์ต่อท่านอาจารย์และท่านผู้หญิงจริง และเป็นผู้ที่มีความคิดอ่านรอบคอบลุ่มลึก มีผู้นิยมมาก (ผมจะยังไม่เขียนถึงอาจารย์จิตร ลุลิตานนท์)¹²

ทางฝ่ายอาจารย์ปรีดีเองได้ตอบว่า

เรื่องมูลนิธินี้ ได้ก่อร่างขึ้นชั่วคราวสำหรับมูลนิธิปรีดีเพื่อวัดสยามวงศ์โดยทางคุณเขื่อน คุณวิชาได้จัดพิมพ์ใบรับเงินที่มีนักเรียนและญาติมิตรบางคนส่งเงินมาบ้างและมอบให้คุณหลวงสิริราชไมตรีเป็นผู้ลงนามใบรับเงิน ทั้งนี้เพื่อจัดซื้อกังขาของบางคนใน

พวกเดียวกันที่คอยเอาเด่นและไล่ความพวกเดียวกัน) แต่การตั้งมูลนิธิยังไม่เป็นล่ำเป็นสันตามที่มีผมได้บอกไปยังคุณ คุณเขื่อน คุณวิจิตร ฉะนั้น เมื่อคุณกลับเมืองไทยก็ขอให้ช่วยปรึกษาท่านทั้งสองว่าควรจะทำอย่างไรจึงจะเหมาะสมแล้วแจ้งให้ผมทราบด้วย และช่วยบอกคุณจินดา ชัยรัตน์ให้ร่วมในงานนี้และรับเป็นกรรมการมูลนิธิด้วย

ในล่วนเกี่ยวกับท้องที่นั้นผมได้พบนายกเทศมนตรีของโตนี่ ซึ่งแสดงความเห็นดีในการที่จะมีสำนักสงฆ์ในเทศบาลนี้ ปัญหาสำคัญเบื้องต้นของเรานั้นต้องการซื้อที่ดินเพื่อสร้างอาคารเป็นสำนักสงฆ์ก่อน ผมเห็นว่าทางที่จะป้องกันอิทธิพลซึ่งบางคนอาจก่อกวนขึ้นในภายหลังนั้นคือผมและภรรยาจะเป็นผู้ถือที่ดินซื้อเองโดยเอาเงินที่ชายที่ดินลาครได้ซึ่งเดิมบอกขายตารางวาละ 12,000 บาท แต่ต่อมาเนื่องจากตลาดที่ดินซบเซาลงผมจึงบอกคุณอัมพว่าจะขายตารางวาละ 11,000 บาท โดยขอเอาตารางวาละ 1,000 บาทนั้นมาซื้อที่ดินและสร้างวัดผมคงได้ตารางวาละ 10,000 บาท รายละเอียดขอให้ถามทางคุณอัมพาตามความคิดของผมนี้ที่ดินวัดผมเป็นฝ่ายซื้อ ส่วนการก่อสร้างอาคารและค่าบำรุงนั้นเป็นเงินที่ญาติมิตรช่วยกันอุทิศตามศรัทธา ผมหวังว่าคุณจะได้ช่วยให้งานกุศลนี้ก้าวหน้าไปสู่จุดหมายได้ในไม่ช้า¹³

ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน 2514 อาจารย์ปรีดีเขียนอีกว่า

เรื่องด่วนที่ควรดำเนินการขณะนี้คือเรื่องมูลนิธิปรีดีเพื่อวัดสยามวงศ์ซึ่งบางคนทาง ก.ท.อาจล้มรอยอ้างชื่อ ประกอบด้วยคุณบุญชู โรจนเสถียรได้มาพบสนทนาต่อจากปีกลายนี้ ได้ปรารถนาขึ้นที่จะให้รับจดทะเบียนมูลนิธิให้ถูกต้องเรียบร้อยซึ่งผมเห็นดีด้วย จึงได้แจ้งไปยังประธานกรรมการด้วย หวังว่าคุณคงไม่ขัดข้อง ส่วนกรรมการอื่นๆ นั้นผมเล่นไปยังคุณวิจิตรให้พิจารณาปรึกษากับญาติมิตรทางเมืองไทย ผมได้พยายามเล่นอบุคคลที่หวังว่าไม่ใช่ผู้ชวนวิวาทอันจะทำให้กุศลเจตนาเสียไป¹⁴

บรรณาธิการชื่อ “ป่วย”

ในจดหมายที่ทั้ง 2 ท่านคุยโต้ตอบกัน จะได้เห็นว่าคุณป่วยได้ช่วยเหลืองานอาจารย์ปรีดีหลายต่อหลายชิ้น เช่น การนำฟิล์มภาพยนตร์เรื่องพระเจ้าช้างเผือกกลับมาจากสหรัฐอเมริกา เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีกรณีอื่นๆ อีก เป็นต้นว่าการจัดพิมพ์หนังสือของอาจารย์ปรีดี อาจารย์ป่วยเสนอตัวว่า

ใน Draft Manuscript “Ruth The Regent and Prime Minister of Siam” นั้นมีข้อความหลายคนซึ่งภาษาอังกฤษกำกวมอยู่บ้าง ไม่ทราบว่าท่านอาจารย์จะมีใครที่เป็นชาวอังกฤษหรืออเมริกันที่อยู่ปารีสจะช่วยตรวจหรือไม่ ถ้ามีก็ดีเพราะอยู่ใกล้ท่านอาจารย์ลงล้ายอะไรจะได้ถามโดยตรงก่อนตรวจแก้ แต่ถ้าไม่มีใคร ผมขออาสาตรวจให้ท่านอาจารย์โดยไม่ให้เสียจำนวนเดิมของท่านอาจารย์ แต่ทั้งนี้ผมจะไม่ทำก่อนที่ท่านอาจารย์จะอนุญาตและสั่งมา¹⁵

เพียง 4 วันหลังจากนั้น อาจารย์ปรีดีเขียนจดหมายตอบกลับทันทีว่า

ยินดีมากที่คุณรับช่วยตรวจร่างเรื่อง “รูชาลา” ให้เป็นภาษาอังกฤษที่ลุ่มบูรณ์ขึ้น ซึ่งเดิมนึกคิดไว้แล้วว่าขอให้คุณช่วย แต่ยังไม่เกรงใจอยู่เนื่องจากเห็นว่าคุณมีภาระงานมาก ขณะนี้ จึงได้ส่งร่างไปยังเพื่อนอังกฤษบางคนที่เขารับแนะนำก่อนจะส่งสำนักพิมพ์คืออาจมีข้อความบางตอนที่ไม่เหมาะสมแต่รลของฝรั่ง อย่างไรก็ตามถ้าคุณช่วยเกลาลำนวนให้ถูกต้องเสียก่อนขั้นหนึ่งก็จะช่วยให้การพิจารณาของเพื่อนอังกฤษคนนั้นที่จะติดต่อกับสำนักพิมพ์สามารถวินิจฉัยได้เร็วขึ้น ผมจึงขอขอบคุณมายิ่งคุณตามที่คุณปรารถนา

นายเข้ม ผู้หาญกล้า

หลังการรัฐประหารตัวเองของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514 หลังจากนั้นเดือนเศษ อาจารย์ป๋วยเขียนแสดงทัศนะต่อการทำลายระบอบประชาธิปไตยครั้งนั้นว่า

ผมได้ไปแวะกรุงเทพ 3-4 วัน ทั้งเที่ยวไปและกลับจากมานิลา ลังเกตแล้ว ราษฎรส่วนใหญ่เฉยๆ กับคณะปฏิวัติ (ตามเคย) บางคนว่าปฏิวัติดี เพราะอาชญากรรมลดลง บางคนว่าอาชญากรรมไม่ดี เพราะทหารกับตำรวจอยู่เวนเตรียมพร้อมกันหมด (ซึ่งตีความได้หลายทาง) ข้าราชการจำนวนหนึ่งชอบปฏิวัติ เพราะไม่ถูกผู้แทนราษฎรรบกวน ที่ไม่ชอบปฏิวัตินี้ก็มีนักศึกษา นิสิต แทบทุกมหาวิทยาลัย และอาจารย์กับข้าราชการหนุ่มๆ บางคนก็อยากทำอะไรเป็นการคัดค้าน แต่ส่วนมากเกรงภัย พวกนักศึกษาศรรมศาสตร์ก็มีความคิดถูกต้องใช้ได้ น่าชื่นใจ แต่พวกหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ขลาดมาก ไม่กล้าลงบทความติเตียนปฏิวัติ แม้แต่เมื่อมาสัมภาษณ์ผมและผมบอกให้ลงข่าวว่าผมไม่เห็นด้วยกับการปฏิวัตินี้ก็ไม่กล้าลง ผมเองไปที่ไหน ผมก็พูดโดยเปิดเผยว่าผมไม่เห็นด้วยกับปฏิวัตินี้ และควรจะเรียกร้องกันให้มีรัฐธรรมนูญและการเลือกตั้งโดยเร็วที่สุด ได้ข่าวว่ามีผู้นำไปเล่นนอกคณะปฏิวัติด้วย¹⁶

ก็เพราะทัศนะเช่นนี้เองที่ทำให้เดือนกุมภาพันธ์ 2515 อาจารย์ป๋วยเขียน *จดหมายนายเข้ม เย็นยิ่ง เรียนนายท่านุ เกียรติก้อง ผู้ใหญ่บ้านไทยเจริญ คัดค้านการรัฐประหาร และขอให้มีการรัฐธรรมนูญและการเลือกตั้งโดยเร็ว*

อาจารย์ป๋วยยังได้กล่าวต่อไปถึงพลังของปัญญาชนก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่มีแกนสำคัญอยู่ที่นิตยสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ดังที่ท่านแล้วว่า

มีกลุ่มข้าราชการและอาจารย์หนุ่มสาวที่รักเสรีภาพอยู่กลุ่มหนึ่ง มี nucleus อยู่ที่ลุมพินีธรรมศาสตร์แห่งประเทศไทย (ซึ่งผมมีชื่อเป็นประธานกรรมการบริหารอยู่)

ท่านอาจารย์คงเคยเห็น *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* แล้ว ขณะนี้ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* กำลังพยายามคัดค้านการปฏิบัติโดยพยายามหลีกเลี่ยงต่อการถูกปิด ซึ่งเป็น balance ที่ยากพอดู ฉบับสุดท้าย (ธันวาคม 2514) ตอนต้นทำเป็นจดหมายเปิดผนึกถึงหัวหน้าปฏิบัติ 2 หน้า แต่ทั้งสองหน้าเป็น blank หมัด ให้เข้าใจกันเอง สัญลักษณ์ ศิวรักษ์เกี่ยวข้องกับอยู่ด้วย แต่บรรณาธิการชื่อลูชาติ ลวัลดีศรี เป็นบัณฑิตจากธรรมศาสตร์ สัญลักษณ์นั้น anti ท่านอาจารย์ แต่ก็ร่วมมือร่วมใจกับผมดีเสมอ เมื่อครั้งศึกฤทธิ์โจมตีผมเพราะมาพบท่านอาจารย์ สัญลักษณ์ก็แก้แทนให้ กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่น่าสนับสนุนต่อไป และผมหวังว่าจะมีความล้าสมัยและรักษาตัวต่อไปจะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองมาก¹⁷

ในเดือนกุมภาพันธ์ 2515 อาจารย์ป่วยได้ส่งจดหมายนายเข้ม มาให้อาจารย์ปรีดีอ่าน ดังความตอนหนึ่งว่า

ผมขอลง “จดหมายของนายเข้ม เย็นยิ่ง เรียนนายท่าน เกียรติกิจ ผู้ใหญ่บ้านไทยเจริญ” มากกราบเรียนเพื่อโปรดทราบ ผมได้ส่งตรงไปที่จอมพลถนอม กิตติขจร แล้วจึงลำเนาให้ทางกรุงเทพพิมพ์โรเนียว เขาเพิ่งส่งกลับมาให้ผม ทางกรุงเทพได้ข่าวว่าอาจารย์มหาวิทยาลัยต่างๆ ได้มาขอกันไป (รวมทั้งบุตรสาวของคุณชิต เวชประสิทธิ์ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ธรรมศาสตร์ มาขอให้พ่อหลายฉบับ) นักศึกษาก็นำไปติดในที่ปิดประกาศโดยเปิดเผย หนังสือพิมพ์ *ไทยรัฐ* นำลงในคอลัมน์เงาแซง เมื่อ 21 และ 22 กุมภาพันธ์ ล้วนปฏิเสธจากคุณถนอมและคณะจากคุณสัญญา ธรรมศักดิ์ อธิการบดีธรรมศาสตร์และคณะดีต่างๆ) ผมยังไม่ทราบ¹⁸

ความไม่พอใจจากฝ่ายเผด็จการทหารนั้น เป็นอันตรายต่ออาจารย์ป่วยมิใช่น้อย อาจารย์ปรีดีเตือนอาจารย์ป่วยให้ระวังตัวไว้ ดังที่ว่า

ประกาลไม่พอใจคุณอยู่แล้ว จึงขอให้คุณระมัดระวังที่จะถูกไล่ความ ผมจึงรีบบอกมาให้รู้ตัวไว้เพื่อมิให้เกิดเสียหายมาถึงคุณ¹⁹

ท่านเองก็ปรารภกับอาจารย์ปรีดีว่า

ขอบพระคุณที่กรุณาส่งข่าวทางกรุงเทพมาให้ผมทราบและเตือนสติ ผมได้รับข่าวจากกรุงเทพอยู่เสมอ และทราบดีว่ามีผู้คิดร้ายกับผม คุณถนอมนั้นลู้กระไร ถึงแม้ประกาลก็คงไม่บ่ระทำจนเกินไปนัก คนที่ไว้ใจไม่ได้คือ ณรงค์ กิตติขจร ซึ่งคงจะประทุษร้ายผมด้วยไม้มีด ถ้าเขาคิดจะจับผมโดยเปิดเผย ผมก็ยินดี แต่ถ้าเป็นไม้มีด ก็ไม่น่าเสียด²⁰

ไขข้อกลาง: ปรีดี-สุลักษณ์

ในช่วงทศวรรษ 2510 อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ หรือ ส. ศิวรักษ์ ปัญญาชนสยาม อดีตบรรณาธิการ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ผู้โด่งดัง เป็นปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมที่อยู่ฝั่งตรงข้ามกับอาจารย์ปรีดีอย่างสิ้นเชิง อาจารย์สุลักษณ์เขียนบทความรุนแรงโจมตีอาจารย์ปรีดีต่างๆ นานา อาจารย์ปรีดีก็ตอบโต้อยู่เสมอไม่ใช่น้อย ถึงกับใช้คำว่า “สวะสังคม” ก็มี อาจารย์ป่วยพยายามไถ่เกลี้ย ทั้ง 2 ฝ่าย เช่นที่ท่านกล่าวไว้

ผมเองเห็นตรงกันข้ามกับสุลักษณ์ในเรื่องท่านอาจารย์และท่านอื่น ๆ แต่เห็นว่าสุลักษณ์เองก็มีเจตนาดีต่อบ้านเมืองและในหนังสือ อนาคต ฉบับเดียวกันนั้น ได้กล่าวหาเขียนคัดค้านเรื่องอดีต ล.ล. 3 คน เป็นบทความที่ผมเห็นว่าเขียนดีมาก ผมอยากจะได้สุลักษณ์ไว้เป็นกำลังต่อต้านผู้มีอำนาจในปัจจุบัน และต่อต้านคนอย่างคึกฤทธิ์ ฉะนั้น ผมจึงจะพยายามขอร้องให้สุลักษณ์ยุติการเขียนเป็นปรปักษ์กับท่านอาจารย์ เพราะอย่างน้อยก็ตรงกันที่รักเสรีภาพและสนับสนุนเสรีภาพ ผมจึงขอรายเรียนวิงวอนท่านอาจารย์ว่าอย่าได้โต้ตอบไปเลย ขอได้โปรดอภัยให้ผม และผมจะวาทกล่าวสุลักษณ์ต่อไป ข้อที่สุลักษณ์นำมากล่าวที่ผมเห็นว่าอ่อนที่สุด คือ เขาคนะราษฎรมาปะปนกับจอมพล ป. จอมพลสฤษดิ์ และจอมพลถนอม-ประภาส และณรงค์ ผมหวังว่าจะได้พบสุลักษณ์ในเช้าและจะพยายามปรับความเข้าใจให้สุลักษณ์เห็นด้วยกับผม²¹

ทั้งนี้ก็เพราะ

ผมไม่มีเจตนาอย่างอื่นนอกจากจะอยากให้คุณอาจารย์ได้รับความเคารพจากคนไทยทุกคน ลมกับที่ท่านอาจารย์ได้ปฏิบัติและบำเพ็ญประโยชน์แก่พวกผมมาเป็นเวลานาน²²

นักร่างรัฐธรรมนูญชื่อ “ป่วย”

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 อาจารย์ป่วยได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ และเป็นคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 2517 อาจารย์ป่วยกล่าวถึงอุปสรรคในการทำงานด้านนี้ให้อาจารย์ปรีดีฟังว่า

เมื่อป่วยวันนี้ ลามัคคีลมาคมได้เชิญผมไปแสดงปาฐกถาที่ทำงานของสำนักงานลมาคมในลอนดอน มีคนไปร่วมประมาณ 40-50 คน ซึ่งเป็นข้าราชการด้วยประมาณ 10 คน ผมได้พูดถึงประเด็นต่างๆ ที่กำลังถกเถียงกันในเมืองไทยขณะนี้เกี่ยวกับการร่างรัฐธรรมนูญกฎหมายเลือกตั้ง รวมทั้งการพิทักษ์เสรีภาพทางการเมือง ผมจึงถือโอกาสกล่าวถึงข้อความต่างๆ ในหนังสือและบทความของท่านอาจารย์ เช่นประเด็นสภาเดี่ยวหรือ 2 สภา และถ้ามี 2 สภา

ควรจะให้ราษฎรเลือกตั้งสภาสูง ประเด็นเลือกตั้งรวมเขตและแบ่งเขต ฯลฯ ฯลฯ เข้าใจว่าทางสภามาคนคงจะนำเรื่องเหล่านี้ไปถกกันต่อไป ผมยินดีที่ท่านอาจารย์ได้ใช้เวลาอันมีค่าเขียนเรื่องเหล่านี้ ซึ่งคนรุ่นผมที่มีเจตนาต่อส่วนรวมเข้าใจได้ชัดอยู่แล้ว แต่คนรุ่นใหม่มักจะไม่เข้าใจ แต่อย่างไรก็ตาม ผมเข้าใจว่าทางกรุงเทพ พรรคประชาธิปัตย์และคึกฤทธิ์ คงจะพยายามบิดเบือนความจริง หาประโยชน์ส่วนตัวตอนหัวเลี้ยวตัวต่อขณะนี้ และรัฐธรรมนูญกับ ก.ม.เลือกตั้ง ที่จะคลอดออกมาคงจะมีบทบัญญัติวิปริตผิดกับหลักประชาธิปไตยแน่นอน ผมอยู่ในสถานการณ์บัญญัติจะพยายามโต้แย้งจนสุดความสามารถ แต่คงจะไม่อาจจะแก้ไขป้องกันความวิปริตได้ แม้ว่าจะมีเพื่อนฝูงหลายคนเห็นด้วยกัน แต่แม้จะไม่ประสบความสำเร็จ ก็จะได้มีข้ออภิปรายไว้เป็นหลักฐาน สันนิษฐานข้อเขียนของท่านอาจารย์เพื่อประโยชน์แก่นาคคตของไทยต่อไป ผมคิดว่าความรับผิดชอบเบื้องต้นในขณะนี้คือการป้องกันฝ่ายทหารยึดอำนาจเมื่อปัญหานี้ผ่อนคลายไปแล้ว จึงจะซับซ้อนเกี่ยวกับฝ่ายขวาของพลเรือน ข้อสำคัญที่สุดผมเห็นว่า จะต้องหาวิธีส่งเสริมเสรีภาพในการพูด การเขียน การสมาคม ให้เจริญยิ่งขึ้น คนรุ่นหลังๆ จะได้คิดอ่านเอาเองได้ ประกอบกับมีหลักฐานข้อคิดข้อเขียนของท่านอาจารย์และคนอื่นๆ อยู่ เขาคงจะคิดได้เองในไม่ช้า²³

ข้อเสนอหลายเรื่องในการร่างรัฐธรรมนูญของอาจารย์ป๋วย กลายเป็นเสียงส่วนน้อย เช่น การที่ท่านเรียกร้องให้มีการทำประชามติรัฐธรรมนูญ 2517 เพื่อให้ประชาชนรู้สึกหวงแหนรัฐธรรมนูญที่พวกเขามีส่วนร่วมอย่างมาก ต่อข้อนี้อาจารย์ป๋วยก็ยื่นหยัดในสิ่งที่ท่านเชื่อว่าถูกต้อง

ระหว่างนี้ มีหนังสือพิมพ์บางฉบับ (*สยามรัฐ* ตามเคย) โจมตีผมเรื่อง referendum และเวลาเข้าสภาฯ จริงๆ ญัตติของผมอาจจะแพ้ เพราะต้องได้คะแนนเสียง 2/3 แต่แพ้หรือชนะ ผมก็ไม่คำนึง ผมต้องทำตามที่ควรทำ²⁴

และ

เรื่องที่มีผู้ป่าวข่าวว่าผมรับคำสั่งจากท่านอาจารย์เรื่องนั้นเรื่องนี้ก็ดี หรือว่าผมทำงานใดๆ เพื่อจะให้เห็นท่านอาจารย์กลับมา “ครองเมือง” ก็ดี หรือว่าท่านอาจารย์เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอประชามติของผมก็ดี ขอท่านอาจารย์โปรดได้วางใจได้ว่าผมไม่ถือเป็นเรื่องมาครุ่นคิดหรือขัดขวางความคิดอ่านต่างๆ เพราะผมเชื่อมั่นเลื่อมใสในเจตนาดีและความเมตตากรุณาที่ท่านอาจารย์มีต่อผม ไม่มีสิ่งใดจะหวั่นไหวได้ และท่านอาจารย์ก็ทราบดีแล้วในเจตนาอันสุจริตของผม ฉะนั้น ผมทำหูทวนลมเลื่อมใส และเห็นว่าควรกระทำสิ่งใด ผมก็ทำไป ไม่ว่าจะไม่มีใครล่อล่ียดินินทาเท็จหรือไม่

ญัตติเรื่องให้มีประชามติเรื่องร่างรัฐธรรมนูญของผมนั้นได้ตกไปแล้วเมื่อวันศุกร์ โดยไม่ได้มีการอภิปรายอะไรเลยเรื่องเกี่ยวกับประชามติ เพียงแต่รัฐบาลและสมาชิกจำนวนหนึ่ง (ส่วนมาก มหาตมไทย) ตัดบทว่า ธรรมนูญการปกครองนี้ แก้ไขเพิ่มเติมไม่ได้

เป็นอันขาด! รัฐมนตรียุติธรรมทั้งประกอบและจะเพาะอย่างยิ่งลมหพ (ซึ่งเป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญชั่วคราวนี้) เห็นว่า ธรรมนูญเผด็จการนี้เป็นของคักดีลึทธิยิ่งกว่ารัฐธรรมนูญถาวรนิติบัญญัตินี้ก็ไม่ไหวเลยแหละครับ แต่อย่างไรก็ตาม ผมจะเสนอแปรญัตติร่างรัฐธรรมนูญให้มีบทเฉพาะกาล เปิดโอกาสให้ผู้แทนราษฎรที่ราษฎรเลือกตั้งเข้ามาคราวหน้าแก้ไขรัฐธรรมนูญได้อย่างง่าย ภายใน 2 ปีแรกของอายุสภา นี่เป็นขั้นที่ 2 ของแผนของผม²⁵

ผู้ไม่ขอรับตำแหน่งทางการเมือง

อาจารย์ป๋วยตั้งปณิธานไว้แต่เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยแล้วว่า จะไม่ขอรับตำแหน่งทางการเมืองใดๆ จนกว่าจะเกษียณอายุราชการ เพื่อแสดงถึงความบริสุทธิ์ใจว่าที่เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยนั้น ทำเพื่อชาติและอิสราภาพอธิปไตย มิใช่เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของตน ท่านยึดสัจวาจานี้เสมอมา แม้ว่าผู้ใหญ่ในขบวนการเสรีไทยจะปลาดสนากการไปจากอำนาจเสียสิ้นแล้วก็ตาม หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 อาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ต้องการดึงอาจารย์ป๋วยมาช่วยงานในทางเศรษฐกิจ อาจารย์ป๋วยระมัดระวังตัวมาก เพื่อไม่ให้ผิดจากความแน่วแน่แต่เดิมของตน ดังที่เล่าให้อาจารย์ปรีดีฟังว่า

นายกรัฐมนตรีสัญญาจะตั้งผมเป็นที่ปรึกษาเศรษฐกิจซึ่งเป็นตำแหน่งการเมือง ผมจึงเสนอแย้งให้เป็นที่ปรึกษาเศรษฐกิจแทน แล้วผมเป็นประธานซึ่งไม่นับว่าเป็นตำแหน่งการเมือง ผมรับทำโดยเสี่ยงต่อการถูกด่าก็เพราะเห็นว่าควรจะช่วยบ้านเมืองในระยะนี้ซึ่งมีปัญหาเศรษฐกิจมาก อย่างน้อยก็ให้เห็นใจว่าผมไม่มีความประทุษร้ายต่อใครๆ²⁶

แม้ช่วงนั้น ความตึงเครียดจากการทำงานก็ได้ลดน้อยลง อาจารย์ป๋วยปรารภว่า

ผมลบายดีเป็นปกติ แม้ว่าจะเหนื่อยล้าหน่อย และต้องคอยระวังไม่ให้เปลืองพลังในกลมารยาของผู้ที่ปองร้าย แต่เท่าที่ผมถือทำที่อยู่ในขณะนี้ก็รู้สึกว่าเป็นการป้องกันได้ดีพอใช้ คงจะต้องระวังต่อไปอีก²⁷

เมื่อร่างรัฐธรรมนูญเสร็จแล้ว อาจารย์ป๋วยแสดงทัศนคติเอาไว้ว่า

ตามความเข้าใจของผม เหตุการณ์ทางด้านการเมือง ก็เป็นไปดังคาดไว้แต่เดิม คือไม่มีการเปลี่ยนแปลงชนิดที่น่าพอใจ การร่างรัฐธรรมนูญก็บกพร่องหลายข้อดังที่ท่านอาจารย์ทราบดีอยู่แล้ว แต่ผมออกเสียงลงคะแนนให้ผ่านในวาระที่สาม เพราะรู้สึกว่ายังดีกว่ากลับไปใช้ธรรมนูญชั่วคราวแม้แต่วันเดียว และอีกประการหนึ่ง รู้สึกว่าในรัฐธรรมนูญปัจจุบันนี้มีข้อดีมากกว่าพอใช้ ส่วนข้อเสียนั้นเอาไว้แก้ไขกันภายหลัง ถ้าพวกเราทำงานกันต่อไปโดยไม่หยุดยั้ง ทั้งภายในสภาและภายนอกสภา จะเพาะอย่างยิ่ง

ด้านมติมหาชน ก็พอจะแก้ไขได้ ถึงแม้ว่าในสภาผู้แทนราษฎรที่จะมีการเลือกตั้งคราวนี้ จะมีฝ่ายขวาเป็นเสียงข้างมากและได้เป็นรัฐบาลก็ตาม ถ้าไม่ถูกรัฐประหารเสียก่อน²⁸

อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: ตำแหน่งในฝัน

ผู้ใกล้ชิดหลายคนเคยกล่าวไว้ อาจารย์ป๋วยบอกเขาเหล่านั้นว่า ไม่ใช่ท่านไม่มีความทะเยอทะยานอะไร ท่านมีความทะเยอทะยานอยู่ข้อหนึ่ง คือ การเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดังในจดหมายที่ท่านเขียนถึงอาจารย์ปรีดี ก็จะมีเรื่องทำนองนี้อยู่ เช่น

ที่ผมทราบเรียนมาข้างต้นนี้ ตั้งใจจะให้ท่านอาจารย์เห็นภาพตามความเข้าใจของผม และที่ผมคิดว่านักศึกษา กรรมการ ชาวนา ลมคมต่างๆ จะเป็นกำลังได้นั้น ไม่ใช่ที่ผมคิดเอาเข้าดีฝ่ายเดียว ปัญหาต่างๆ ยังมีอีกมาก และบางอย่างก็คาดหมายมิได้ ผมคิดว่าจะอุทิศเวลาสำหรับเรื่องเหล่านี้ให้มากที่สุด จึงไม่ล้มครีบเลือกตั้ง (เหตุอีกข้อหนึ่งคือ เขาบังคับให้ลั้งกัดพรรค) และจะไม่รับตำแหน่งในราชการ นอกจากเป็นอธิการบดีของธรรมศาสตร์ ซึ่งผมคิดว่าเป็น strategic สำคัญ

งานที่ผมทำอยู่ที่ธรรมศาสตร์ในรอบปีที่แล้ว คืองานลอนปริญญาโทวิชาพัฒนาชนบท และงานปฏิบัติการตามโครงการพัฒนาชนบทลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งเกษตรศาสตร์ มหิดล และธรรมศาสตร์ร่วมกันทำ ด้วยเหตุนี้ผมจึงออกต่างจังหวัดทุกเสาร์อาทิตย์ ปีใหม่นี้ ผมคงไม่ต้องทำงานด้านลภาคนิติบัญญัติและไม่รับงานด้านที่ปรึกษาเศรษฐกิจก็จะมีเวลามากขึ้นที่จะติดต่อกับชาวชนบท และอีกด้านหนึ่งคือทำหน้าที่อธิการบดี สำหรับตำแหน่งอธิการบดีนี้ คงมีผู้ที่เกลียดชังผมชดชวางอยู่เรื่อยๆ แต่ก็คงจะไม่หนักใจอะไรนัก เพราะผมเชื่อว่า คณาจารย์และนักศึกษาคงอยู่ข้างผมเป็นล้นมาก²⁹

ต้องไม่ลืมว่า ตราบิตที่เผด็จการทหารครองเมือง อาจารย์ป๋วยที่สนิทสนมกับอาจารย์ปรีดี ไม่มีทางได้เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แต่อย่างใด ดังเช่นที่ท่านเขียนไว้เมื่อก่อนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ว่า

ผู้มีอำนาจในรัฐบาลขณะนี้ไม่ต้องการให้ผมเกี่ยวข้องกับ “ยูแห่” นิสิตนักศึกษา ฉะนั้นก็หมายความว่าคงจะไม่เต็มใจให้ผมได้รับตำแหน่งอธิการบดีธรรมศาสตร์ ... ชาวที่เขาลือกันและต้องการให้ลือกันก็คือว่า ผมเป็นหุ่นให้อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เชิด ถ้าได้เป็นอธิการบดีธรรมศาสตร์เมื่อใด ก็ล้มใจอาจารย์ปรีดี เพราะอาจารย์ปรีดีจะได้กลับมา มีอำนาจในธรรมศาสตร์อีก³⁰

อาจารย์ป๋วยให้ความเคารพและไว้วางใจอาจารย์ปรีดีเป็นอย่างมาก ด้วยความที่ท่านวางแผนจะเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในช่วงสถานการณ์ทางการเมืองที่เข้มข้นและรุนแรง ทำให้ท่านต้องระมัดระวังตัวเป็นอย่างมาก อาจารย์ป๋วยเขียนตอนหนึ่งถึงอาจารย์ปรีดีว่า

ท่านอาจารย์กรุณาถือว่าที่ผมเขียนมากราบเรียนในจดหมายฉบับนี้ มีหลายเรื่องที่เป็นลับเฉพาะ ผมไม่เคยพูดหรือเขียนกับผู้ใด แต่ล้นมากก็เป็นเรื่องที่รู้ๆ กันอยู่ เรื่องงานที่ผมตั้งใจจะทำในปีหน้านี้ ผมยังไม่ได้เปิดเผยแก่ผู้ใดเท่าที่เกี่ยวกับนักศึกษา กรรมการและชานา เฉพาะอย่างยิ่งเจตนาและสาเหตุที่ผมเปลี่ยนใจยอมรับสมัครเป็นอธิการบดี หากท่านอาจารย์จะกรุณาแนะนำผมในเรื่องต่างๆ ผมจะขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง เวลานี้มีศัตรูอยู่มากที่กำลังป้ายสีผมต่าง ๆ³¹

ก่อนนิราศร้างห่างแผ่นดิน

ก่อนที่ประเทศนี้จะขับไล่ไล่ส่งอาจารย์ป่วยออกไปนอกประเทศ ในชะตากรรมคล้ายๆ ที่อาจารย์ปรีดีเคยประสบมา อาจารย์ป่วยรับรู้สัญญาณความรุนแรงแล้วพอสมควร ดังจดหมายฉบับหนึ่งก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ความว่า

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
กรุงเทพ 2

1 กันยายน 2519

กราบท่านอาจารย์ที่รักและเคารพยิ่ง

ผมได้รับจดหมาย 14 สิงหาคมของท่านอาจารย์แล้วด้วยความขอบพระคุณ

ได้ให้อาจารย์เล่นที่อ่านด้วยแล้ว อาจารย์เล่นที่ยินดีมากที่ท่านอาจารย์เห็นชอบกับการกระทำของแก

เรื่องที่ท่านอาจารย์กำชับมานั้น ผมก็ตั้งใจจะปฏิบัติอยู่แล้ว และจะปฏิบัติต่อไป แต่ผมกับคณะจะได้อยู่ในตำแหน่งอีกนานเท่าใดก็ไม่ทราบ ไม่ใช่เพราะฝ่ายขวาโจมตีหนักหรือฝ่ายซ้ายวุ่นวายและแทรกซึม แต่เป็นเพราะสถานการณ์บ้านเมือง ซึ่งรู้สึกว่าจะไม่ปลอดภัยแก่ชีวิตของผมเองและคณะ ถ้ามีรัฐประหารขึ้นเมื่อใด เขาต้องจับพวกเราหมด ฉะนั้น ผมจึงต้องมีความระมัดระวังเป็นพิเศษ และรู้สึกว่าการรับใช้ประเทศชาติและธรรมศาสตร์อาจจะไม่มีผลเลย

อย่างไรก็ตาม ผมจะพยายามอย่างดีที่สุดและอย่างซื่อสัตย์สุจริต ผมจะมาอังกฤษอีก และคงได้พบโทรศัพท์กับท่านอาจารย์อีกเป็นอย่างน้อย

ผมลบายดี เป็นส่วนตัว
กราบมาด้วยความรักและระลึกถึง
ป่วย อึ้งภากรณ์

ปรีดี พนมยงค์ ประทับไว้ในไอชน

แม้เมื่ออาจารย์ป่วยล้มป่วยลง จนทำให้พูดไม่ได้ ใช้มือขวาเขียนหนังสือเองไม่ได้ แต่ท่านก็เพียรใช้มือซ้ายเขียนหนังสือ และยังคงติดต่อกับอาจารย์ปรีดีอยู่ ดังการ์ดอวยพรวันเกิดอาจารย์ปรีดีฉบับหนึ่งที่พบ ว่า

41 Lavenham Road,
London SW18-5EZ.

๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๔.
กราบเรียนอาจารย์ ปรีดี ที่รัก.

ขอให้มี อายุ วรรณะ สุขะ พละ.
ด้วยความรักและเคารพ.

ป่วย.

แม้เมื่อตอนท่านรัฐบุรุษอาวุโสอสัญกรรม อาจารย์ป่วยก็ส่งจดหมายแสดงความเสียใจมายังท่านผู้หญิงพูนศุข ความว่า

41 Lavenham Rd
London SW18 5EZ,

๓ พฤษภาคม ๒๕๒๒.

คุณพูนศุข.

ผมได้รับข่าวท่านอาจารย์ปรีดี
ถึงแก่ อสัญกรรมด้วยความตกใจและ
เศร้าโศกอย่างยิ่ง.

ผมกับ มาร์เกรต และลูกๆ
ขอแสดงความเสียใจ มาแต่ คุณพูนศุข
และหลานๆ ขอสงวนใจมาร่วมในความ
ทุกข์และความสูญเสีย ครั้งใหญ่หลวงนี้.
ด้วยความรัก.

ป่วย.

สรุป

นี่เป็นเพียงรายละเอียดบางส่วนที่อาจารย์ปรีดีและอาจารย์ป๋วยโต้ตอบกันเท่านั้น เร็วๆ นี้ จะมีการจัดพิมพ์จดหมายโต้ตอบฉบับนี้ขึ้นในบรรณพิภพโดยโครงการ 100 ปี ชาตกาล ศ.ดร.ป๋วย อึ้งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ เพื่อรักษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่อไป

- ¹ ป่วย อึ้งภากรณ์, “เหลียวหลัง แลหน้า,” ใน **อัตชีวประวัติ: เหลียวหลัง แลหน้า** (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559), หน้า 134.
- ² จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 30 กรกฎาคม 2513
- ³ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 11 พฤศจิกายน 2513
- ⁴ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 11 กันยายน 2513
- ⁵ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 11 พฤศจิกายน 2513
- ⁶ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 13 ธันวาคม 2513
- ⁷ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 27 สิงหาคม 2513
- ⁸ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 27 สิงหาคม 2513
- ⁹ ป่วย อึ้งภากรณ์, “ไปกรุงเทพ 9–18 กุมภาพันธ์ 2516,” ใน **สันติประชาธรรม** (พระนคร: เคล็ดไทย, 2516), หน้า 82.
- ¹⁰ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 4 ตุลาคม 2513
- ¹¹ เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม, **อาจารย์ป่วยกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2559), หน้า 134.
- ¹² จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 11 พฤศจิกายน 2513
- ¹³ จดหมายจากอาจารย์ปรีดีถึงอาจารย์ป่วย ลงวันที่ 24 มีนาคม 2514
- ¹⁴ จดหมายจากอาจารย์ปรีดีถึงอาจารย์ป่วย ลงวันที่ 3 พฤศจิกายน 2514
- ¹⁵ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 16 กันยายน 2514
- ¹⁶ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 31 ธันวาคม 2514
- ¹⁷ เรื่องเดียวกัน
- ¹⁸ จดหมายจากอาจารย์ปรีดีถึงอาจารย์ป่วย ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2515
- ¹⁹ จดหมายจากอาจารย์ปรีดีถึงอาจารย์ป่วย ลงวันที่ 13 เมษายน 2515
- ²⁰ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 25 เมษายน 2515
- ²¹ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 20 กรกฎาคม 2515
- ²² เรื่องเดียวกัน
- ²³ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 29 ธันวาคม 2516
- ²⁴ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 22 เมษายน 2517
- ²⁵ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 19 พฤษภาคม 2517
- ²⁶ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 3 เมษายน 2517
- ²⁷ เรื่องเดียวกัน
- ²⁸ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 20 ธันวาคม 2517
- ²⁹ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 20 ธันวาคม 2517
- ³⁰ ป่วย อึ้งภากรณ์, “ไปกรุงเทพ 9–18 กุมภาพันธ์ 2516,” ใน **สันติประชาธรรม** (พระนคร: เคล็ดไทย, 2516), หน้า 81.
- ³¹ จดหมายจากอาจารย์ป่วยถึงอาจารย์ปรีดี ลงวันที่ 20 ธันวาคม 2517

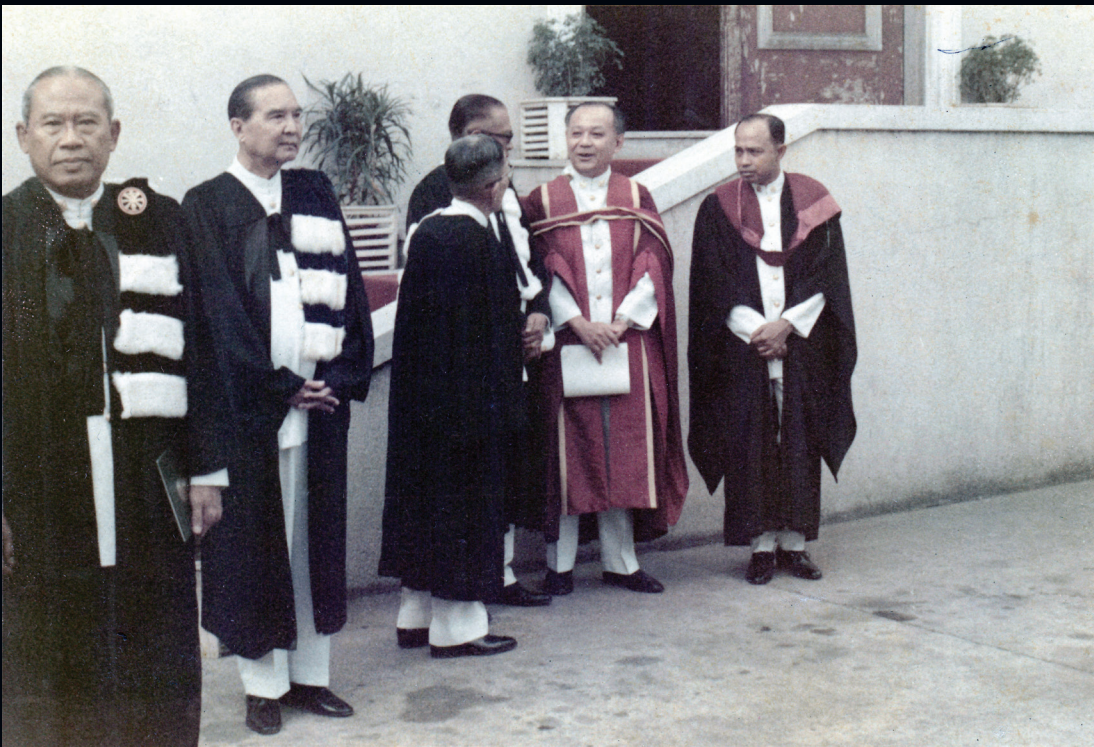
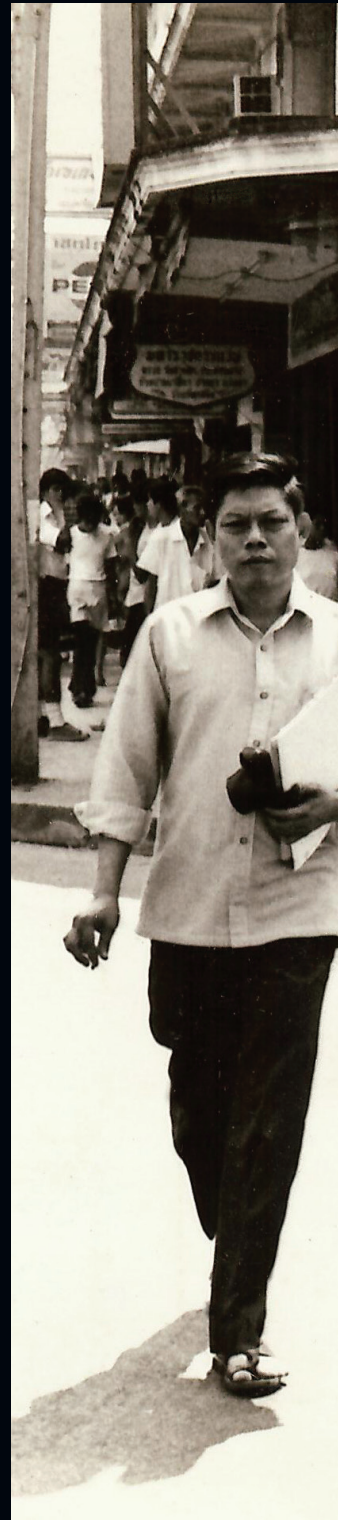

เล่าด้วยภาพ

กองบรรณาธิการ

ป่วย อึ้งภากรณ์ เดินทางไปเยี่ยมคณะอาจารย์ วิทยากร
และบัณฑิตประจำศูนย์บัณฑิตอาสาสมัคร
(ปัจจุบัน คือ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ้งภากรณ์)
ซึ่งออกไปปฏิบัติงานในพื้นที่ชนบทช่วง พ.ศ.2516

(ภาพซ้ายบน) ป่วย อึ้งภากรณ์ ขณะดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ได้รับเชิญให้ร่วมโต๊ะเสวยกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมคณะพระราชอาคันตุกะชาวต่างประเทศ

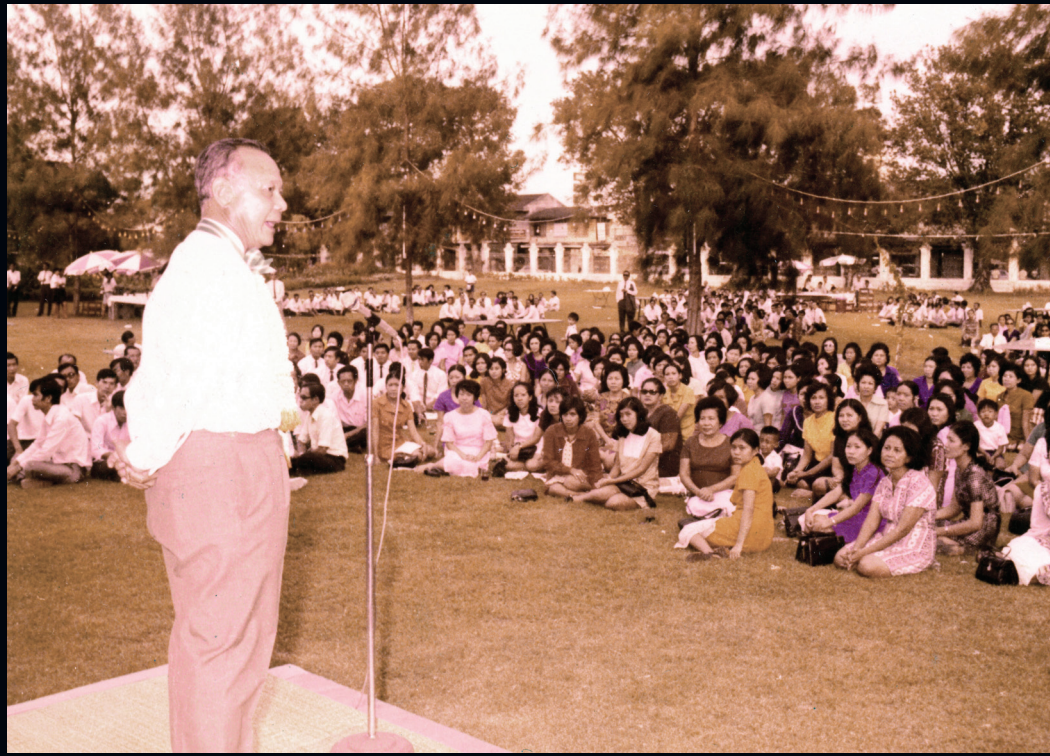
(ภาพซ้ายล่าง) ป่วย อึ้งภากรณ์ ขณะดำรงตำแหน่งคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มธ. เฝ้ารับเสด็จในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ.2512 พร้อมกับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (อธิการบดี) จอมพลถนอม กิตติขจร (ได้รับคุณูปกิตติมศักดิ์) และ คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(ภาพขวา) ป่วย อึ้งภากรณ์ ในช่วงที่ดำรงตำแหน่งอธิการบดี (พ.ศ.2518-2519) มักจะเดินเยี่ยมเยียนพื้นที่โดยรอบมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในรูปนี้จะสังเกตเห็นบรรดาร้านรวง ถนนหนทาง และบรรยากาศบริเวณท่าพระจันทร์

(ภาพซ้าย) ปวย อึ้งภากรณ์ ถ่ายภาพร่วมกับคณะศิลปินนักแสดงในงานต้อนรับชาวต่างชาติ สมัยเป็นผู้อำนวยการธนาคารแห่งประเทศไทย ช่วงทศวรรษ 2500
(ภาพขวาบน) ปวย อึ้งภากรณ์ กล่าวคำอำลาตำแหน่งผู้ว่าการฯ ต่อบรรดาข้าราชการ เจ้าหน้าที่ และพนักงานของธนาคารแห่งประเทศไทย เมื่อ พ.ศ.2514
(ภาพขวาล่าง) ปวย อึ้งภากรณ์ ในอิริยาบถเป่าสลุ่ยร่วมกับวงดนตรีไทย เนื่องในโอกาสวันอำลาตำแหน่ง ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เมื่อ พ.ศ.2514

ภาพที่ 1 ตำแหน่งเมืองทวาย และเมืองอื่นๆ ที่กล่าวถึงในบทความนี้ โดยระบุตำแหน่ง บนแผนที่ Google Earth

ภาพที่ 2 แนวคันดินที่เป็นปราการรอบเมืองสาครยังเหลือให้เห็นอยู่บางส่วน

สองศิลปะถิ่นทวาย : จุดบรรจบระหว่าง พม่า-สยาม-อินเดีย-อังกฤษ

สุระ พิริยะสงวนพงศ์

ทวาย เป็นเมืองท่าที่สำคัญในเขตพม่าตอนใต้ (ภาพที่ 1) ถือเป็นเมืองหลักของเขตปกครอง
ตะนาวศรีตามการปกครองในปัจจุบัน บทบาทการเป็นเมืองท่านี้ไม่เพียงแต่จะเห็นได้จากที่ใน
เวลานี้รัฐบาลพม่าและกลุ่มทุนจากประเทศต่างๆ ได้ร่วมกันก่อสร้างท่าเทียบเรือน้ำลึกซึ่งคาดว่า
จะแล้วเสร็จในอีกไม่กี่ปีข้างหน้า แต่ที่จริงแล้วทวายเคยมีบทบาทเป็นเมืองท่าที่สำคัญมาตั้งแต่อดีต
เป็นทั้งเมืองท่าในการกระจายสินค้าและเป็นทั้งเมืองท่าต้นทางในการเผยแพร่อารยธรรมที่รับช่วง
มาจากดินแดนอื่นโดยเฉพาะอารยธรรมเนื่องในพุทธศาสนาจากอินเดีย บทความนี้มุ่งสะท้อน
บทบาทของทวายในด้านการเป็นจุดหลอมรวมระหว่างอารยธรรมต่างๆ ที่สลับเปลี่ยนเข้ามาใน
แต่ละยุคสมัยผ่านหลักฐานต่างๆ ในเชิงโบราณคดีเป็นสำคัญ

จากหลักฐานจำพวกเครื่องประดับลูกปัด ขวานหิน หม้อดินเผา ฯลฯ ทำให้ทราบได้ว่า
บริเวณเมืองทวายเป็นแหล่งที่มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่ด้วย
ทำเลที่ตั้งที่สามารถใช้เป็นเมืองท่าหรือเป็นเส้นทางผ่านไปสู่อินเดียอื่นๆ ทำให้ทวายมีพัฒนาการ
การตั้งถิ่นฐานมาอย่างสืบเนื่อง สันนิษฐานกันว่าพุทธศาสนาได้ตั้งมั่นในทวายก่อนที่จะเข้าไปถึง
พุกามซึ่งนับเป็นอาณาจักรแรกสุดของพม่าเสียอีก โดยพบหลักฐานทางโบราณคดีคือเมืองสาคร
(Thagara) (สันนิษฐานว่าก่อตั้งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 13) เป็นเมืองที่มีแผนผังคล้ายสี่เหลี่ยม
จัตุรัส มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ ปัจจุบันยังปรากฏแนวคันดินให้เห็นอยู่บางส่วน (ภาพที่ 2)
เมืองสาครนี้ร่วมสมัยกันกับสะเทิม(Thaton)เมืองเก่าแก่ของมอญ¹ และยังร่วมสมัยกับเมืองของ
กลุ่มชาวยุ (Pyu) ที่รุ่งเรืองอยู่ทางตอนเหนือของพม่า เช่น หะลิน (Halin) เบ๊ะตะโน (Beikthano)
ศรีเกษตร (Sri Ksetra) โดยเมืองศรีเกษตรเป็นเมืองของอารยธรรมพยูที่อยู่ใกล้ทวายที่สุด² หาก
เทียบกับอารยธรรมที่อยู่ในพื้นที่ประเทศไทยก็คือร่วมสมัยกับศิลปะทวารวดีและศรีวิชัย

ถัดจากเมืองสาครแล้วยังมีเมืองสำคัญชื่อโมะตตีหรือมุตติ (Mokti) สันนิษฐานว่าสร้างขึ้น
ในพุทธศตวรรษที่ 20 เมืองนี้นอกจากปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา
แล้วยังพบประติมากรรมรูปเคารพของศาสนาฮินดูด้วย ประติมากรรมบางชิ้นอาจจะนำเข้ามา
จากอินเดียดังเช่นประติมากรรมรูปบุคคลยืนเอียงกายแบบตริภังค์ (ภาพที่ 3) แกะขึ้นจากหินทราย
มีรูปแบบเป็นศิลปะอินเดียเหนือ สมัยราชวงศ์ปาละ-เสนะ³ (รุ่งเรืองอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่
14-18) และมีบางประติมากรรมที่อาจจะเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นที่สร้างขึ้นตามอิทธิพลศิลปะอินเดีย
เช่น ประติมากรรมพระวิษณุ (ภาพที่ 4) มีรูปแบบที่สะท้อนถึงอิทธิพลศิลปะอินเดียเหนือ
สมัยราชวงศ์ปาละ-เสนะดังจุดสังเกตเช่นรูปแบบของศิวภรณ์ที่ประดับศีรษะ และการโยงผ้าถุง

ให้ตกเป็นวงโค้งคล้ายตัวอักษรยู (U) ในภาษาอังกฤษ รูปแบบดังกล่าวเทียบเคียงกับตัวอย่างประติมากรรมที่พบในอินเดียได้ชัดเจนยิ่ง เช่นประติมากรรมพระวิษณุ ที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นิวเดลี (ภาพที่ 5)

(ภาพบน) ภาพที่ 3 ประติมากรรมบุคคลยืนตรีภังค์ ลักษณะเครื่องประดับเป็นรูปแบบศิลปะอินเดียเหนือ
ข้างๆ กันเป็นชิ้นส่วนประติมากรรมพินาศแสดงให้เห็นถึงการนับถือศาสนาฮินดูในทวาย

(ภาพล่างซ้าย) ภาพที่ 4 ประติมากรรมพระวิษณุที่อาจเป็นงานฝีมือช่างท้องถิ่นที่สร้างขึ้นตามรูปแบบศิลปะอินเดียเหนือ

(ภาพล่างขวา) ภาพที่ 5 ประติมากรรมพระวิษณุ ศิลปะอินเดียเหนือที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นิวเดลี

ที่มาภาพ : เซษฐ์ ดิงส์ถุชลี

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างทวยกับดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันนั้น “ประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร” มีกล่าวถึงมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัย อยุธยา เรื่อยมาจนถึงรัตนโกสินทร์ ข้อมูลข้างต้นสอดคล้องกับ “ประวัติศาสตร์ที่เป็นงานศิลปกรรม” ดังเช่น พระพุทธรูปขนาดเล็กหรือพระพิมพ์ที่แสดงอิริยาบถลีลาอย่างศิลปะสุโขทัย จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์วัดโลกมารชินพญาจี (ภาพที่ 6) พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย ศิลปะอยุธยา ประดิษฐานอยู่ในวัดชินโมะตที่พญาจี (ภาพที่ 7) พระพุทธรูปในวัดนี้บางองค์มีรูปแบบผสมผสานระหว่างศิลปะอยุธยา กับศิลปะพม่า เช่นพระพุทธรูปประทับยืนมีกรอบพระพักตร์แบบพระพุทธรูปพม่าแต่กลับมีวัดประดิษฐานเป็นขอบหนา ทอดชายสบงด้านหน้าตามแนวตรงโยงกึ่งกลางพระวรกายแบบที่เรียกว่า จีบหน้านางอย่างศิลปะอยุธยา ทั้งยังมีสังฆาฏีที่เป็นปลายตัดด้วย (ภาพที่ 8)

(ภาพบนซ้าย) ภาพที่ 6 พระพิมพ์ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์วัดโลกมารชินพญาจี เป็นศิลปะสุโขทัยอย่างชัดเจน
 (ภาพบนขวา) ภาพที่ 7 พระพุทธรูปศิลปะอยุธยา ประดิษฐานอยู่ร่วมกับพระพุทธรูปศิลปะพม่า
 ที่มาภาพ : สิโรตม์ ภินันท์รัชต์ธร
 (ภาพล่าง) ภาพที่ 8 พระพุทธรูปองค์ที่ประทับยืน มีรูปแบบศิลปะผสมระหว่างสยามและพม่า

นอกจากนี้ ในด้านสถาปัตยกรรมก็สามารถพบตัวอย่างการรับอิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาเข้าไปผสมผสานกับรูปแบบของท้องถิ่น เช่น เจดีย์วัดพญาชิง-มเย่างเต่งต่อจี (ภาพที่ 9) เป็นเจดีย์ที่มีองค์ประกอบตามแบบเจดีย์ศิลปะมอญ (ทั้งนี้การสร้างเจดีย์ด้วยรูปแบบศิลปะมอญแพร่หลายทั่วไปในพม่าตอนใต้โดยไม่จำเป็นว่าถิ่นฐานนั้นต้องเป็นของชาวมอญ) เป็นต้นว่า มีฐานเอียงลาด มีรัศมีกลางองค์ระฆัง มีปลีทรงยาว ฯลฯ แต่ฐานมีการใช้รูปแบบย่อมุมไม้สิบสอง⁴ และองค์ระฆังที่ปกติแล้วเป็นทรงโค้งมนกลับมีการย่อมุมเป็นไม้ยี่สิบ รูปแบบการย่อมุมทั้งฐานและองค์ระฆังนี้เทียบเคียงได้ชัดเจนมากกับเจดีย์ย่อมุมแบบอยุธยา (ภาพที่ 10) และน่าสนใจว่าในความทรงจำของคนทวายในปัจจุบันก็ยังมีผู้ที่ยืนยันแล้วว่าวัดแห่งนี้เป็นวัดเก่าสร้างโดยคนไทย แม้จะเป็นคำบอกเล่าที่สั้นๆ และดูเหมือนจะเลื่อนลอย ทว่าสอดคล้องกับหลักฐานทางศิลปกรรมอย่างเหนียวแน่น

(ภาพถ่าย) ภาพที่ 9 เจดีย์วัดพญาชิง-มเย่างเต่งต่อจี โปรดสังเกตรูปทรงขององค์ระฆังที่มีการย่อมุม ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบในศิลปะอยุธยา

(ภาพขาว) ภาพที่ 10 ตัวอย่างเจดีย์ย่อมุมศิลปะอยุธยา ในภาพคือเจดีย์วัดชุมพลนิกายาราม จ.พระนครศรีอยุธยา
ที่มาภาพ : ดัดทอนจากภาพเดิมที่เผยแพร่ใน <http://www.ayutthayastudies.aru.ac.th/> เข้าถึงเมื่อ 8 พ.ย.2558

ความสัมพันธ์ด้านศิลปะยังปรากฏหลักฐานสืบมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ดังตัวอย่างพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในพิพิธภัณฑวัดโลกมารชินพยาจี (ภาพที่ 11) เป็นพระพุทธรูปสร้างขึ้นจากไม้ แสดงอภัยมุทราสองพระหัตถ์ พระเศียรมีรัศมีรูปเปลว มีเม็ดพระศกเล็ก ทรงจีวรแบบเรียบไม่มีริ้วคลุมพระอังสาทั้งสองข้าง จุดสำคัญคืออรัฏฐ์ประคดเป็นขอบหนาทาบจับหน้านางเป็นเส้นตรง ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบได้แพร่หลายในศิลปะอยุธยาตอนปลายสืบเนื่องมาจนถึงรัตนโกสินทร์ ดังตัวอย่างเทียบเคียงคือพระพุทธรูปศิลปะรัตนโกสินทร์ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพที่ 12)

(ภาพซ้าย) ภาพที่ 11 พระพุทธรูปที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑวัดโลกมารชินพยาจี มีรูปแบบเป็นศิลปะรัตนโกสินทร์ บ้ายข้อมูลในพิพิธภัณฑระบุประวัติว่าเมื่อร้อยกว่าปีก่อนมีการขุดพบพระพุทธรูปองค์นี้วางนอนอยู่ใต้พื้นอาคาร (คงหมายถึงอาคารในวัด) ต่อมาจึงนำมาเก็บรักษาในพิพิธภัณฑ

ผู้แปล : โซตีหะ (Soe Thiha)

(ภาพขวา) ภาพที่ 12 พระพุทธรูปศิลปะรัตนโกสินทร์ จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

กระทั่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 อังกฤษแผ่อำนาจเข้ามายึดครองดินแดนทางตอนใต้ของพม่า ศิลปกรรมในเมืองทวายจึงได้รับอิทธิพลจากศิลปะตะวันตกโดยเฉพาะศิลปะอังกฤษแบบวิคตอเรียนเข้าไปผสมผสานกับรูปแบบที่มีอยู่เดิม พบได้ทั้งกรณีของสถานที่ราชการ อาคารที่อยู่อาศัย และศาสนสถานในศาสนาพุทธที่นำสถาปัตยกรรมตะวันตกมาปรับเปลี่ยนเป็นโบสถ์วิหารต่างๆ ได้อย่างงดงาม (ภาพที่ 13)

ภาพที่ 13 โบสถ์วัดเต่างู้อะเซะจ้อง เป็นอีกโบสถ์หนึ่งที่ก่อเป็นอาคารแบบตะวันตก แต่มีหลังคาซ้อนชั้นเป็นทรงปราสาทพม่า ในภาพจะเห็นสีมาของโบสถ์ที่เป็น หัวลูกกระเบิด (คาดว่าใช้การไม่ได้แล้ว) วิกฤติที่ดูแล้วเสื่อว่าชาวบ้านไปเก็บมาจาก สนามบินหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง

กล่าวได้ว่าทวายเป็นเมืองเล็กๆ ที่บ่มเพาะสิ่งต่างๆ ที่มาพร้อมกับกาลเวลาได้อย่างน่าสนใจ ในอนาคตอันใกล้เมื่อถนนหนทางอันเป็นผลพวงจากโครงการทำเรื่อน้ำลึกแล้วเสร็จ นอกจากโอกาสทางเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศจะเติบโตขึ้นแล้ว ถนนดังกล่าวคงช่วยเบิกทางให้ผู้คนที่ทั้งสองฝั่งพรมแดนได้ใช้ไปมาหาสู่กันได้อย่างสะดวกและคงเปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้กันในด้านต่างๆ มากขึ้นรวมถึงด้านการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีด้วย

¹ ประวัติศาสตร์พม่าเชื่อกันว่าสะเทิมเป็นดินแดนที่พุทธศาสนาเถรวาทรุ่งเรืองมาก พระเจ้าอโนรธาแห่งพุกามทรง ครีธาพระภิกษุรูปหนึ่งที่มาจากสะเทิม นามว่า ชินอรหันต์ จึงได้ส่งทูตมาขอพระไตรปิฎกจากพระเจ้าแผ่นดินสะเทิม แต่ได้รับการปฏิเสธจึงทรงส่งกองทัพยึดครองสะเทิมและกวาดต้อนผู้คนไปยังพุกามรวมทั้งนำพุทธศาสนาเถรวาทไป เผยแผ่ยังพุกามจนสามารถแทนที่นิกายอารีย์ที่มีอยู่เดิมและกลายเป็นพุทธศาสนากระแสหลักของอาณาจักรนับแต่นั้น

² ดูเพิ่มเติมได้ใน Elizabeth Howard Moore, *The sacred geography of Dawei: Buddhism in peninsular Myanmar (Burma)* (Published online 27 Nov 2013). และ สุภางค์ จันทวานิช[และคนอื่นๆ], **เที่ยวเมืองหวาย** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557).

³ เชษฐ ติงส์ญชลี, **ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รูปแบบ พัฒนาการ ความหมาย** (นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2558), 134. อธิบายว่า “อาณาจักรปาละอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัจจุบัน คือบริเวณรัฐพิหาร-เบงกอล และบังกลาเทศ ปกครองโดยราชวงศ์ปาละ (พุทธศตวรรษที่ 14-17) กระทั่งใน พุทธศตวรรษที่ 18 ราชวงศ์เสนะจึงเข้ายึดอำนาจและปกครองสืบมา ด้วยเหตุนี้บางท่านจึงเรียกชื่อศิลปะในช่วงนี้ว่า ‘ศิลปะปาละ-เสนะ’ ” ผู้สนใจโปรดดูเพิ่มเติมในหนังสือดังกล่าว

⁴ หมายถึงในแผนผังที่เป็นสี่เหลี่ยมนั้นจะมีมุมย่อยรวมสิบสองมุม และหากกล่าวถึงจำนวนอื่นก็จะหมายถึงจำนวน มุมย่อยตามนั้น เช่น ย่อมุมไม้ยี่สิบก็หมายถึงมีมุมย่อยยี่สิบมุมนั่นเอง ทั้งนี้คำศัพท์ “ย่อมุม” นั้นบางท่านใช้คำว่า “เพิ่มมุม” โดยมีความหมายเดียวกัน

สภาพเดิมของกล่องเอกสารนายปรีดี-ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ที่บ้านพูนสุข หอพักลลิตา ซอยสวนพลู ถนนสารรังสิต (2553)

จดหมายเหตุ นายปรีดี พนมยงค์ : บทบันทึกการทำงานและประโยชน์ในอนาคต

ชีวลลิตี บุญเกียรติ และดาวเรือง แนวทอง

จดหมายเหตุส่วนบุคคลมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเสริมหรือเพิ่มช่องว่างทางประวัติศาสตร์หรือในอีกทางหนึ่ง นับเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญต่อการทำความเข้าใจช่วงเวลาและเหตุการณ์ในบริบทหนึ่ง แต่จดหมายเหตุส่วนบุคคลคงเป็น “สนาม” ของการทำงานจดหมายเหตุที่ทำหายกับคนทำงาน ความทำหายเหล่านั้นประกอบด้วยภาระดูแลเอกสาร การจัดหา การเก็บรวบรวม การจัดระบบเอกสาร และการบริการกับผู้ใช้บริการ ในปัจจุบัน เอกสารส่วนบุคคลจำนวนมากคงอยู่กับเจ้าของ หรืออยู่ในความดูแลของทายาท หรือเป็นเพียง “กองมรดก” ตกทอดที่ยังไม่รู้จุดหมายปลายทาง

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนพึงปรารถนาให้บทความนี้ทำหน้าที่ในการบันทึกกระบวนการทำงานตั้งแต่ต้นทางของเอกสารก่อนมาอยู่ในความดูแลของหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ และระหว่างทางของการทำงานจัดระบบเอกสาร แม้การจัดระเบียบของเอกสารจดหมายเหตุจะได้รับการกำหนดไว้เป็นมาตรฐานกลางตาม “ระบบการจัดเรียงและการอธิบายจดหมายเหตุสากล” หรือ International Standard Archival Description แต่ในการทำงาน ผู้เขียนกลับพบข้อสังเกตและกลายเป็นบทเรียนสำคัญ อย่างน้อยที่สุดสำหรับผู้เขียนเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการเอกสารจดหมายเหตุส่วนบุคคลในอนาคต

เนื้อหาบทความนำเสนอใน 3 ส่วนด้วยกัน หนึ่ง การอธิบายที่มาของจดหมายเหตุ นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นทั้งผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และบุคคลสำคัญในหน้าประวัติศาสตร์การเมืองไทย ผู้เขียนถ่ายทอดเส้นทางของเอกสาร “กว่าจะมาถึงธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์” ลักษณะเอกสารอยู่ในความดูแลของทายาท การสร้างความเข้าใจกับทายาท การถ่ายโอนเอกสารสู่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จากนั้น ในส่วนที่สอง ผู้เขียนจะกล่าวถึงขั้นตอนการทำงานในการจัดการเอกสาร ตั้งแต่การสำรวจสภาพ การจัดประเภทเอกสาร กลุ่มเอกสารหลัก และกลุ่มเอกสารรอง และขอบเขตของเอกสารในแต่ละกลุ่ม

ในที่สุดท้าย เป็นข้อสังเกตจากการทำงานโดยยกตัวอย่างของกลุ่มเอกสารรองว่าด้วย “ผลงานเรื่องพระเจ้าช้างเผือก” รวมทั้งข้อเสนอแนะการใช้ประโยชน์จดหมายเหตุส่วนบุคคลในอนาคต ประโยชน์ที่กล่าวถึงนี้ได้เชื่อมโยงกับการตีความเชิงประวัติศาสตร์แบบนักประวัติศาสตร์ หากแต่การตีความเนื้อหาจากการจัดเรียงเอกสารในฐานะที่ผู้เขียนทำงานจดหมายเหตุ นอกจากนี้ ผู้เขียนกล่าวไว้ในช่วงท้ายของบทความถึงความเป็นไปได้ในการจัดหาเอกสารเพิ่มเติมในวันข้างหน้า หรือความเป็นไปได้ในการเสาะแสวงหาเอกสารที่สัมพันธ์กับบุคคลที่เกี่ยวข้องในช่วงชีวิตของนายปรีดี พนมยงค์

กว่าจะถึงธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับจดหมายจากทนายปรีดี-ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ลงวันที่ 9 มิถุนายน 2554 แสดงความจำนงขอมอบเอกสารข้อมูลชั้นต้นทางประวัติศาสตร์ของ นายปรีดี-ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ให้หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นผู้เก็บรักษา ในฐานะที่นายปรีดีเป็นผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

ทนายมีความเชื่อมั่นว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีความพร้อมทางด้านบุคลากร ที่มองเห็นความสำคัญของข้อมูลชั้นต้นทางประวัติศาสตร์ อีกทั้งยังมีหน่วยงานหอจดหมายเหตุของมหาวิทยาลัยที่มีประสบการณ์และความพร้อมในการเก็บรักษาเอกสารชั้นต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน โดยเฉพาะนักวิชาการในการค้นคว้าเรื่องราวของนายปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย

ในขั้นต้นการเตรียมขนย้ายเอกสาร หอจดหมายเหตุฯ ส่งเจ้าหน้าที่ไปสำรวจเอกสารที่บ้านพูนศุข เลขที่ 172 ซอยสวนพลู ถนนสาทรใต้ เป็นตึก 4 ชั้น ส่วนที่เก็บเอกสารอยู่ชั้น 3 และชั้น 4 ซึ่งเป็นอาคารหอพักลลิตา (ชื่อบุตรสาวคนโต) พบว่ามีเอกสารจำนวนมาก เก็บในกล่องเก็บเอกสาร (Documents Archives Reliures) จำนวนหลายสิบบิน ทราบภายหลังจากทนายทนายปรีดี เอกสารการทำงานทั้งที่ขนย้ายไปจากเมืองจีน และในช่วงที่นายปรีดียังมีชีวิตอยู่ในขณะพำนักที่ฝรั่งเศส

ภายหลังอสังกรรม ทนายทนายจึงนำอัฐินายปรีดีกลับเมืองไทย ท่านผู้หญิงได้ขายบ้านพักที่ถนนทองโตนี้อายกลับมาพำนักที่เมืองไทย จึงขนขนย้ายเอกสารทั้งหมดกลับเมืองไทย ทั้งเอกสารที่อยู่ในฝรั่งเศสและเอกสารส่วนที่นายปรีดีหอบหิ้วจากเมืองจีนไปที่ฝรั่งเศส หลังจากที่รัฐบาลฝรั่งเศสอนุญาตให้พำนักในประเทศเป็นการถาวร

ในการสำรวจเอกสารเบื้องต้น มีทั้งเอกสารชั้นต้น หนังสือ สิ่งพิมพ์ ข้าวัด คาสเซ็ทเทป ภาพถ่าย วิดีทัศน์ ฯลฯ ก่อนการขนย้าย ทนายทนายขอให้หอจดหมายเหตุฯ จัดทำทะเบียนไว้เป็นหลักฐาน ในเวลาต่อมาจึงทำการเคลื่อนย้ายเอกสารมาที่หอจดหมายเหตุฯ เพื่อรอการจัดเรียงและจัดทำบัญชีช่วยค้น

ก่อนการขนย้ายเอกสาร หอจดหมายเหตุฯ ประกาศรับอาสาสมัครนักศึกษาช่วยงานไปทำบัญชีเอกสารทั้งหมด ซึ่งนับเป็นความโชคดีของหอจดหมายเหตุฯ มีผู้สนใจสมัครมาทำงานถึง 5 คน หนึ่งในนั้นสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท 1 คน และกำลังศึกษาต่อปริญญาโทอีก 2 คน และอีก 2 คน เป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรี โดยใช้เงินทุนสงเคราะห์จากมหาวิทยาลัยเบิกจ่ายตามอัตราค่าจ้างนักศึกษาทำงานชั่วโมงละ 40 บาท และมีข้อจำกัดให้เบิกได้ในอัตราไม่เกิน 200 บาท/วัน โดยหอจดหมายเหตุฯ อำนวยความสะดวกในการเดินทางไปกลับระหว่างมหาวิทยาลัยกับบ้านพูนศุข ด้วยการขอใช้รถยนต์ส่วนกลางจากมหาวิทยาลัย

สำหรับบรรยากาศในการทำงาน ด้วยว่าเป็นอาคารหอพักเก่า ตึก 4 ชั้น ไม่มีลิฟท์ ต้องเดินขึ้นบันไดไปชั้น 3 และ ชั้น 4 เอกสารส่วนใหญ่เก็บที่ชั้น 3 ส่วนชั้น 4 มีเก็บอยู่ 2 ห้อง ซึ่งอาสาสมัครทำงานต้องนั่งในห้องเก็บเอกสารที่อบอวลไปด้วยกลิ่นของกระดาษผสมกับความอับชื้นของตัวอาคาร ท่ามกลางอากาศที่ร้อนอบอ้าวของเมืองไทยในช่วงเดือนมีนาคม มีเพียงพัดลมตั้งพื้น

อาคารหอพักลลิตาและสภาพห้องเก็บเอกสารก่อนการทำทะเบียนขนย้าย (2554)

ตัวเล็กๆ ซึ่งพัดเอาความร้อนมากกว่าจะทำความเย็น โดยอาสาสมัครได้รับความอนุเคราะห์จาก ทายาท เลี้ยงอาหารกลางวัน รวมทั้งอาหารว่าง ตลอดระยะเวลาการทำงาน

การทำบัญชีเอกสารเริ่มดำเนินการก่อนที่ทายาท จะมีหนังสือส่งมอบให้มหาวิทยาลัย คือ ในช่วงปลาย พ.ศ. 2553 จนกระทั่งปลาย พ.ศ. 2554 จึงมีการขนย้ายเอกสารมาที่หอจดหมายเหตุฯ ซึ่งทีมงานอาสาสมัคร ได้มีการวางแผนการขนย้ายเอกสารอย่างเป็นระบบ โดยนำเอกสารใส่กล่อง ขนาด 1 ลูกบาศก์ฟุต เขียนหมายเลขกล่อง และมีบัญชีเอกสารกำกับทุกกล่อง ทำให้การขนย้าย เอกสารเป็นไปอย่างราบรื่น ในช่วงต้น พ.ศ. 2555 เอกสารราว 110 กล่องลูกบาศก์ฟุต เคลื่อนย้าย มาเก็บ ณ ที่ทำการหอจดหมายเหตุฯ อาคารอเนกประสงค์ 3 ชั้น 3

ในระหว่างนี้หอจดหมายเหตุฯ กำลังจัดเรียงเอกสารและรูปภาพส่วนบุคคล ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ อันเป็นข้อจำกัดด้านบุคลากรซึ่งจำกัดอัตราสำหรับตำแหน่งนักเอกสารสนเทศ มีหน้าที่ยังขาดแคลนผู้ที่มีใจรักงานทางด้านนี้อีกด้วย หอจดหมายเหตุฯ จึงต้องเสาะแสวงหาอาสาสมัครส่วนใหญ่มาจากผู้คนที่รักเอกสาร นักศึกษาช่วยงาน และผู้ที่หอจดหมายเหตุฯ เชิญมาช่วยงานโดยเฉพาะเป็นกรณีพิเศษ เช่น ผู้เขียนบทความร่วม บรรณาธิการจุลสาร ฯลฯ บุคคลเหล่านี้ต้องมีคุณสมบัติพิเศษมีความสนใจเอกสารประวัติศาสตร์และมีความศรัทธาเฉพาะตัวบุคคล รวมทั้งมีทักษะความรู้ในการจัดเก็บเอกสารด้วย และที่สำคัญที่หอจดหมายเหตุฯ ต้องเผชิญมาตลอดช่วงเวลานับตั้งแต่การก่อตั้งในพ.ศ. 2534 จนถึงปัจจุบันคือ ต้องระหกระเหินกับการย้ายสำนักงานครั้งแล้วครั้งเล่า การย้ายแต่ละครั้งทำให้เอกสารกระจัดกระจาย เสียหาย และแตกหักไปไม่น้อย

สำหรับการจัดเรียงและจัดทำบัญชีเอกสารชุดนี้ เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องของเนื้อหา เอกสารมีหลากหลายภาษาทั้งไทย จีน อังกฤษ และฝรั่งเศส ราวปลาย พ.ศ. 2558 เมื่อสามารถหาผู้เชี่ยวชาญที่มาร่วมจัดเรียงเอกสารชุดนี้ได้ หอจดหมายเหตุฯ จึงเริ่มจัดเอกสารชุดนี้ โดยการทำงานในระหว่างทางมีปัญหาซับซ้อนเกิดขึ้น ดังจะได้กล่าวถึงในช่วงต่อไป

เอกสารชุดนี้นับเป็นทรัพย์สินที่มีคุณค่ายิ่งที่นายปรีดี พนมยงค์ให้ไว้กับสังคมไทย ส่วนตัวผู้เขียนเชื่อว่าเป็นเจตนาของนายปรีดีที่ประสงค์ให้เอกสารและผลงานที่สะสมมาทั้งหมดตลอดช่วงชีวิตเป็นสื่อแทนความคิด และการทำงานที่ผ่านมา เอกสารต่างๆ เป็นบทเรียนและแบบฝึกหัดให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และใคร่ครวญเกี่ยวกับตนเองและสังคมโดยรวม ในฐานะนักจดหมายเหตุที่ผู้เขียนมีโอกาสได้ทำงานและจัดการเอกสารส่วนบุคคลชุดนี้ ขอขอบคุณทายาทที่มอบความไว้วางใจให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เก็บรักษาเอกสาร และขอบคุณที่มงานอาสาสมัครที่ช่วยในการจัดทำบัญชีเอกสารที่บ้านพูนสุขจนแล้วเสร็จและขนย้ายมาที่หอจดหมายเหตุฯ

กล่องเอกสารที่ทำทะเบียนแล้วเตรียมขนย้ายมาที่หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ (2554)

เข้าใจถึง: การสำรวจสภาพ การจัดเรียงเอกสาร และขอบเขตกลุ่มเอกสาร

ในการเริ่มต้นการทำงาน เอกสารได้รับการจัดแบ่งไว้เป็นหมวดใหญ่โดยทายาท เอกสารจากการทำงานของนายปรีดี พนมยงค์ (ข้อเขียนต่างๆ, จดหมายโต้ตอบ, เอกสารภาพถ่ายที่เป็นบุคคลสำคัญหรือวาระสำคัญ โดยส่วนใหญ่เป็นภาพในต่างประเทศ สมุดเยี่ยมในวาระสำคัญ เช่น วันเกิด ครบรอบวันคล้ายวันเกิด วันแต่งงาน หนังสือที่ตีพิมพ์เป็นเล่ม ขาวตัดจากหนังสือพิมพ์) จากข้อสังเกตในเบื้องต้น ผู้เขียนพบกลุ่มเอกสารที่มีปริมาณมากใน 3 กลุ่มด้วยกันได้แก่ ต้นร่างหนังสือหรือบทความ เอกสารคดีความ และขาวตัดจากหนังสือพิมพ์

ผู้เขียนยังไม่สามารถวางโครงสร้างของกลุ่มเอกสาร หรือเรียกอย่างล้าลองว่า “สาแหรก” ของการจัดเรียงเอกสารได้อย่างชัดเจน แม้เจ้าของแบ่งเอกสารไว้เป็นกลุ่มบ้างแล้ว แต่เมื่อสำรวจในแต่ละกลุ่มย่อย ผู้เขียนกลับพบเอกสารที่ “ไม่เข้ากลุ่ม” ในแฟ้มนั้นเช่นกัน นอกจากนี้ สภาพของเอกสารบางส่วนที่อยู่ในซองถนอมเอกสารที่ไม่เป็นมิตรกับการรักษาเอกสาร ในสมุดภาพที่ใช้กาวยฉีกภาพภายในเล่ม หรือการเย็บเอกสารด้วยลวดเย็บกระดาษ เหตุผลสองสามประการนี้ทำให้ผู้เขียนตัดสินใจสำรวจเอกสารทั้งหมด พร้อมการอนุรักษ์เบื้องต้น ตั้งแต่การเปลี่ยนซองถนอมเอกสาร การนำลวดเย็บกระดาษที่ขึ้นสนิมและไม่ขึ้นสนิมออกจากเอกสาร

เอกสารจำนวนหนึ่งมีสภาพกรอบ และแตก มีโอกาสเสี่ยงต่อการฉีกขาด ด้วยเหตุนี้ การดำเนินการสำรวจและการอนุรักษ์ในเบื้องต้นต้องใช้ความพิถีพิถันในการทำงาน การสำรวจดังกล่าวอำนวยให้ผู้เขียนเริ่มสร้างเค้าโครงของ “สาแหรก” ชุดเอกสารเพื่อจัดแบ่งเอกสารเหล่านั้นเป็นกลุ่มหลักและกลุ่มรอง ทั้งนี้ พยายามรักษา “ความเป็นกลุ่มก้อน” ของเอกสารไว้เป็นอย่างดี เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเอกสาร เช่น ในเอกสารแนบท้ายคดีความ แม้ผู้เขียนพบว่าเอกสารสำเนาบางเรื่องสร้างขึ้นในช่วงเวลาก่อนหน้าการดำเนินคดี แต่เอกสารเหล่านั้นคงได้รับการจัดเก็บไว้ในกลุ่มเอกสารนั้นเช่นเดิม เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงในการใช้เอกสารของเจ้าของ

1. ประวัตินายปรีดี พนมยงค์ ประกอบด้วยกลุ่มย่อย 4 หัวเรื่อง 1.1 ชาติภูมิและชีวิตช่วงต้น เอกสารที่แสดงให้เห็นประวัติการเกิดและชีวิตทางการศึกษา เช่น เอกสารประวัติและหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นางลูกจันทร์ พนมยงค์ ประวัติย่อในภาษาฝรั่งเศส การศึกษาในประเทศไทยและต่างประเทศ เช่น ประกาศนียบัตร เนติบัณฑิตยสภา², 1.2 ชีวิตครอบครัว เอกสารเกี่ยวข้องกับบุคคลในครอบครัวและธุรกรรม เช่น เอกสารที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินและมรดก, 1.3 ชีวิตการทำงาน เอกสารการปฏิบัติราชการในต่างประเทศในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีและอนูทินที่บันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ก่อนการลี้ภัย, 1.4 อสังกรรมและการเชิญอัฐิกลับประเทศไทย ได้แก่ เอกสารทางการของการอสังกรรม การนำอัฐิกลับประเทศไทย และคำไว้อาลัยของบุคคลสำคัญ

2. จดหมายโต้ตอบ นายปรีดี พนมยงค์กับบุคคลต่างๆ จดหมายได้รับการจัดเรียงใน 2 ลักษณะ 2.1 จดหมายโต้ตอบ เอกสารได้รับการจัดเรียงตามปีพุทธศักราช ครอบคลุมตั้งแต่ พ.ศ. 2465-2526 โดยแยกตามปีพุทธศักราชอย่างชัดเจน ส่วนการจัดเรียงอีกประเภทหนึ่งคือ 2.2 จดหมายโต้ตอบ ที่อาศัยการจัดเรียงตามรายนามบุคคล การจัดเรียงในแบบหลังนี้มาจาก ปริมาณของเอกสารของบุคคลที่โต้ตอบ

จดหมายโต้ตอบครอบคลุมบุคคลต่างๆ ได้ 3 ลักษณะ หนึ่ง บุคคลใกล้ชิด เช่น ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ นายปาล พนมยงค์ และบุคคลอื่นๆ ในครอบครัว สอง บุคคลสำคัญในแวดวงการทำงาน เช่น นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ จรูญ สืบแสง ทวี กสิยพงศ์ และสาม บุคคลสำคัญชาวต่างชาติ เช่น Andrew Gilchrist, Stevenson, Kruger, M.G. George-Picot อย่างไรก็ตาม จดหมายโต้ตอบอีกจำนวนหนึ่งได้รับการจัดเรียงไว้ในกลุ่มย่อย “คดีความต่างๆ” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินคดีความตามรูปแบบการจัดเรียงของเจ้าของเอกสารแต่เดิม

3. ผลงานนายปรีดี พนมยงค์ มีกลุ่มย่อย 8 เรื่อง ได้แก่ 3.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานเขียน เรื่อง “21 ปีที่ลี้ภัยฯ” ที่กล่าวถึงช่วงชีวิตในประเทศจีน ความคิดทางการเมืองและความเห็นส่วนบุคคล เอกสารต้นฉบับภาษาอังกฤษ ฉบับภาษาฝรั่งเศสและฉบับแปลภาษาจีน เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการตีพิมพ์และการจัดส่งหนังสือให้กับบุคคลต่างๆ

3.2 บทความเรื่องต่างๆ ที่ได้รับการจัดเรียงตามปีพุทธศักราช (พ.ศ. 2470-2526) บ้างเป็น เอกสารต้นฉบับ บ้างเป็นสำเนาต้นฉบับ บ้างเป็นหนังสือที่ได้รับการตีพิมพ์แล้ว รวมทั้งข้อเขียนเพื่อรำลึกถึงบุคคลสำคัญ เช่น วิทยานิพนธ์ดุสิตวิทยานิพนธ์ (ค.ศ. 1927) บทความ เรื่อง ความเป็นอนิจจังของสังคม (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) (พ.ศ. 2501) ต้นฉบับงานเขียน เรื่อง ความหมาย คำว่าสังคมนิยมกับคอมมิวนิสต์ (ค.ศ. 1968) ข้อเขียนเนื่องในการวายนาม พลเรือเอก สินธุ์ กมลนาวิน และรายงานของคณะราษฎรโดยสังเขป (พ.ศ. 2519) ความเห็นเรื่องมหाराชและรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2525)

3.3 บทความเรื่องต่างๆ (ไม่ระบุปีพุทธศักราช) เป็นกลุ่มเอกสารที่ไม่ปรากฏปีที่เขียน จึงใช้ชื่อของบทความตามลำดับตัวอักษร เช่น การถ่ายทอดศัพท์ต่างประเทศเป็นศัพท์ไทยสยาม คำชี้แจงข้อเท็จจริง ข้อกฎหมาย และประวัติสังเขปการเลือกตั้งไทย ปัญหาเกี่ยวกับการลงอาญา ผู้กระทำผิดกฎหมาย บทวิพากษ์หนังสือเรื่องกัจจกรปีศาจ RUTH: Revolutionary Regent and Premier of Siam เนื้อหาบางส่วนที่ปรากฏในข้อเขียนสะท้อนให้เห็นความสนใจที่หลากหลายของ นายปรีดี พนมยงค์ การบันทึกความรู้ ความคิดเห็น การศึกษามโนทัศน์ทางสังคม และบทบันทึกทางประวัติศาสตร์ในเหตุการณ์สำคัญ เช่น ขบวนการเสรีไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

3.4 รวมบทความและบันทึกการอ่าน เป็นบันทึกจากการอ่าน โดยไม่สามารถระบุแหล่งที่มาของเนื้อหา และบันทึกส่วนบุคคลจากกิจกรรมหรือเหตุการณ์ เช่น บันทึกการพบคุณสมัย (พ.ศ. 2522) บันทึกความเห็นสถานการณ์กัมพูชา-เวียดนาม รวมถึงสำเนาบทความต่างๆ ที่นายปรีดี พนมยงค์ใช้ประกอบการเขียนงาน และตามความสนใจ ส่วนบันทึกอื่นๆ ที่มาจาก 3.5 บันทึกขอบทความจากหน่วยงานหรือบุคคล เป็นกลุ่มเอกสารที่มีหนังสือนำ และเอกสารตอบกลับพร้อมบทความ เช่น เอกสารติดต่อกับคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บทความเรื่อง ทางรอดของสังคมไทย (พ.ศ. 2518) จดหมายขอข้อเขียนของมูลนิธิมิตรไทย

3.6 เอกสารและผลงานเกี่ยวกับพระเจ้าช้างเผือก 3.6.1 ผลงานพระเจ้าช้างเผือก 3.6.2 การเผยแพร่ผลงานพระเจ้าช้างเผือก 3.6.3 การรำลึกถึงผลงานพระเจ้าช้างเผือก เป็นกลุ่มเอกสารที่แสดงให้เห็น “ชีวิต” ผลงานของนายปรีดี พนมยงค์ ที่ครอบคลุมระยะเวลาอันยาวนานและส่งอิทธิพลต่อแวดวงวิชาการทางประวัติศาสตร์และการเมืองมากที่สุด ในส่วนนี้ ผู้เขียนนำเสนอรายละเอียดและข้อสังเกตบางประการในหัวข้อลำดับถัดไป

3.7 สุนทรพจน์ ปาฐกถา แถลงการณ์ สรรเสริญ ปราศรัย กลุ่มเอกสารสัมพันธ์กับกิจกรรมใน 3 ลักษณะ ประกอบด้วย ประเภทที่หนึ่ง เอกสารที่นายปรีดี พนมยงค์ สื่อสารกับสาธารณชนทั่วไป เช่น สำเนาจดหมายของนายปรีดี พนมยงค์ ถึงผู้มีใจเป็นธรรมที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศทั่วโลก (10 ตุลาคม ค.ศ. 1958), สมุดปกขาว คำแถลงของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง ขอให้พี่น้องชาวไทยผู้รักชาติและชาวต่างประเทศอย่าหลงเชื่อบุคคล (พ.ศ. 2523)

ประเภทที่สอง เอกสารที่ตอบปัญหา คำถาม หรือการสัมภาษณ์กับสื่อมวลชนหรือบุคคลสำคัญ เช่น คำตอบของนายปรีดี พนมยงค์ต่อคำสัมภาษณ์ คลอเดีย รอสส์ (13 มกราคม พ.ศ. 2517) บทสัมภาษณ์ประสพการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบาลบุรุษอาวุโส โดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (10 เมษายน พ.ศ. 2525) และประเภทที่สาม เอกสารที่สัมพันธ์กับกิจกรรมหรืองาน เช่น การประชุมเจ้าหน้าที่บอภาคของประเทศไทย (27 กรกฎาคม ค.ศ. 1954) และสัมภาษณ์พิเศษ ฯพณฯ เนื่องในโอกาส 48 ปี แห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (24 มิถุนายน พ.ศ. 2523)

3.8 งานเขียนเรื่องต่างๆ ที่มีบุคคลเขียนเกี่ยวกับนายปรีดี พนมยงค์ เอกสารสำเนาหรือสิ่งตีพิมพ์ที่บุคคลต่างๆ เขียนเกี่ยวกับประวัติ ความคิดทางการเมือง และการรำลึกถึงนายปรีดี พนมยงค์ Pridi's 1933 Economic Plan by Laura Summers, สำเนาบทความของกุหลาบ สายประดิษฐ์ เกี่ยวกับการลาออกของนายปรีดี พนมยงค์, ต้นฉบับ “ทำไมดีฉันจึงรัก เคารพ และบูชาท่านปรีดี พนมยงค์” โดย ฉลบทชลชัยย์ พลาญกูร, Pridi Banomyong and the Making of Thailand Modern, บทความเรื่อง นายปรีดี พนมยงค์กับคนไทยในลอนดอน โดย ไพฑูรย์ สายสว่าง (พ.ศ. 2543) เป็นอาทิ

4. เอกสารส่วนบุคคล ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ เอกสารในกลุ่มนี้เกี่ยวข้องกับท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ประกอบด้วยกลุ่มเอกสาร 7 กลุ่ม 4.1 ชาติภูมิ เกียรติภูมิ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว เช่น เอกสารแต่งตั้งพระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดาเป็นองคมนตรี เอกสารที่แสดงอัตลักษณ์บุคคล และเอกสารที่แสดงการได้รับเกียรติจากสถาบันองค์กรทั้งในและต่างประเทศ เช่น เหรียญมิตรภาพเวียดนาม (พ.ศ. 2539) รางวัลสตรีชาวพุทธดีเด่นแห่งโลกขององค์การสหประชาชาติ (พ.ศ. 2548)

4.2 ช่วงชีวิต (พ.ศ. 2500-2550) ประกอบด้วยบทความที่เขียนโดยท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ในวาระต่างๆ และข่าวตัดจากหนังสือพิมพ์ที่แสดงให้เห็นกิจกรรมหรือการเข้าร่วมงาน ในลำดับถัดมา เป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับ 4.3 มรดกและการเงิน (พ.ศ. 2485-2550) แสดงให้เห็นสถานะทางการเงินบางส่วน บันทึกค่าใช้จ่าย และเอกสารแสดงเจตจำนงในวาระสุดท้ายของชีวิต

4.4 จดหมายโต้ตอบระหว่างท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ กับบุคคลต่างๆ และ 4.5 อนุทินได้รับการจัดเรียงตามลำดับเวลาที่ระบุไว้ในบันทึก เริ่มต้นจากก่อน พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2550

โดยจัดเป็นกลุ่มย่อยรายสิบปี เพื่ออำนวยความสะดวกในการค้น ได้แก่ พ.ศ. 2500-2509, พ.ศ. 2510-2519, พ.ศ. 2520-2529, พ.ศ. 2530-2539 และ พ.ศ. 2540-2550 และมีเอกสารเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับบันทึกงานศพ นายपाल พนมยงค์ (พ.ศ. 2523-2524)

4.6 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการอนิจกรรมและหลังการอนิจกรรม เป็นหนังสือแสดงความไว้อาลัยมายังครอบครัวพนมยงค์เมื่อท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ถึงแก่อนิจกรรม พ.ศ. 2550 และยังมีเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการจัดพิธี ข่าวดัดจากหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการอนิจกรรม และบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ เพื่อแสดงการไว้อาลัยในระยะหลังการอนิจกรรมแล้วระยะหนึ่ง เช่น บทความเกี่ยวกับหนังสือ เรื่อง ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น และหวนอาลัย (พ.ศ. 2552)

4.7 บัตรอวยพร นามบัตร สมุดที่อยู่บุคคล สมุดอวยพร เอกสารในกลุ่มนี้ได้รับการจัดเรียงตามประเภทของเอกสาร เนื่องจากปริมาณเอกสารที่มีจำนวนมากและในบางกรณีไม่สามารถระบุระยะเวลาที่แน่ชัด เอกสารกลุ่มดังกล่าวนี้มีความนัยสำคัญถึงดวงหรือบุคคลต่างๆ ที่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เคยพบปะหรือมีความสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆ

5. เหตุการณ์สำคัญ เอกสารในกลุ่มนี้เกิดขึ้นจากกลุ่มเอกสารตามลำดับเหตุการณ์สำคัญในช่วงชีวิตของนายปรีดี พนมยงค์ เป็นที่น่าสังเกตว่าเอกสารในกลุ่ม 5.1 การอภิวัดนการปกครอง พ.ศ. 2475 ไม่มีเอกสารต้นฉบับที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ดังกล่าวโดยตรง มีเฉพาะข่าวตัดจากหนังสือพิมพ์ สำเนาเอกสารของนักวิชาการในชั้นหลังที่ได้เรียบเรียงเหตุการณ์และวิเคราะห์นัยและความสำคัญของการอภิวัดนสยาม เช่น สำเนาหนังสือพิมพ์ หลักเมือง (25 มิถุนายน พ.ศ. 2475) ความเคลื่อนไหวทางการเมืองก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดย ชัยอนันต์ สมุทวณิช อย่างไรก็ตาม ปรากฏเอกสารในรูปแบบบันทึกของนายจิตตะเสน ปัญจะ เรื่อง ตอนพระปกเกล้าหักหลังคณะผู้ก่อการ ที่กล่าวถึงเหตุการณ์โดยมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหว

5.2 กิจกรรมทางการเมือง (พ.ศ. 2475-2494) เป็นเอกสารที่เกิดขึ้นในระหว่างที่นายปรีดี พนมยงค์ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก เช่น การพระราชกุศลถวายรัชกาลที่ 7 (30-31 ธันวาคม พ.ศ. 2488) หรือเอกสารที่แสดงให้เห็นผลกระทบทางการเมืองในระยะก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่น บทความอาลัยหลวงประดิษฐไพฑูริย์ (พ.ศ. 2494)

5.3 สงครามโลกครั้งที่ 2 เอกสารในส่วนนี้ครอบคลุมตั้งแต่เหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 เอกสารจำนวนหนึ่งเป็นเอกสารที่สำเนามาจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ เช่น เอกสารจากกระทรวงต่างประเทศ สหรัฐฯ บันทึกของท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม The Free Thai and OSS Veterans Reunion of Friendship เอกสารอีกลักษณะหนึ่งได้แก่ การรำลึกถึงเหตุการณ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น โครงการสารคดีชุดเสรีไทย บริษัทกันตนา จำกัด เอกสารกำหนดการงานรำลึก 40 ปี และ 66 ปี วันสันติภาพไทย เป็นต้น

5.4 “กบฏวังหลวง” มีเอกสารจำนวนไม่มากนัก แต่เหตุการณ์ดังกล่าวนับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในช่วงชีวิตของนายปรีดี พนมยงค์ จึงกำหนดกลุ่มเอกสารดังกล่าวนี้เพื่อจัดเก็บรวบรวมเพิ่มเติมในวันข้างหน้า หากปรากฏเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ ตัวอย่างของเอกสารในกลุ่มนี้ เช่น บันทึก เรื่อง หลวงประดิษฐไพฑูริย์ และบุคคลสำคัญผู้ภัยการรัฐประหาร (8 พฤศจิกายน

พ.ศ. 2490) และเอกสารที่มีผู้เขียนขึ้นในชั้นหลัง เช่น การสัมภาษณ์ อัญชานา โอบอ้อม และอุตรรักษมณี เรื่อง การให้ที่ซ่อนตัว 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 (8 มีนาคม พ.ศ. 2538)

5.5 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การกำหนดเอกสารในกลุ่มนี้มาจากเนื้อหาในเอกสารที่แสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องระหว่างไทยกับสังคมนานาชาติ โดยไม่มีความเชื่อมโยงโดยตรงระหว่างเอกสาร เช่น บันทึกข้อพิพาทเขตแดนสยามกับฝรั่งเศส (พ.ศ. 2488) คำแถลงการณ์เกี่ยวกับการอพยพของชาวเวียดนาม (พ.ศ. 2516)

5.6 เหตุการณ์ พ.ศ. 2516 และ พ.ศ. 2519 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญในขบวนการนักศึกษา และหนึ่งปีหลังสิ้นสุดเหตุการณ์ เช่น เอกสารจากแผนกหนังสือพิมพ์สถานทูตไซเวียตเกี่ยวกับการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ (ค.ศ. 1979) เงินบริจาคให้กับศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (พ.ศ. 2516) สมัคร สุนทรเวช และนักศึกษาไทยในต่างประเทศ (พ.ศ. 2520)

5.7 กิ่งศตวรรษประชาธิปไตย มีลักษณะเป็นข่าวตัดจากหนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ในวาระฉลอง 50 ปีภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และจดหมายโต้ตอบที่สืบเนื่องจากวาระดังกล่าว เช่น หนังสือที่รุดงานกิ่งศตวรรษประชาธิปไตย (24-27 มิถุนายน พ.ศ. 2525) โครงการกิ่งศตวรรษฯ/จดหมายโต้ตอบกับเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ (10 พฤษภาคม-27 กรกฎาคม พ.ศ. 2525)

6. คดีความต่างๆ ลักษณะของการจัดเรียงเอกสารตามการแยกเรื่องโดยนายปรีดี พนมยงค์ ประกอบด้วย 6.1 คดีสวรรคตพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดล (พ.ศ. 2489-2522) 6.2 คดีฟ้องร้อง รong ศยามานนท์ (พ.ศ. 2489-2527) 6.3 กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร (พ.ศ. 2490-2522) 6.4 คดีฟ้องร้อง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และหนังสือพิมพ์สยามรัฐ (พ.ศ. 2510-2515) 6.5 คดีอาชญากรรมสงคราม (พ.ศ. 2521) 6.6 คดีการฟ้องร้อง ซาลี เอี่ยมกระสินธุ์ (พ.ศ. 2521-2534) 6.7 คดีฟ้องร้องกระทรวงศึกษาธิการและสำนักพิมพ์บรรณกิจ (พ.ศ. 2522-2525) 6.8 คดีการฟ้องร้อง ไช้มุกด์ ชูโต (พ.ศ. 2530-2531) 6.9 คดีความอื่นๆ (พ.ศ. 2510-2537)

เอกสารคดีความที่เกี่ยวข้องกับการฟ้องร้องเป็นกลุ่มเอกสารที่มีจำนวนมากที่สุด และเกิดจากการจัดพิมพ์เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ในหนังสือและหนังสือพิมพ์ เพื่อกล่าวโทษนายปรีดี พนมยงค์ นอกจากเอกสารในทางคดีแล้ว ข่าวตัดจากหนังสือในแต่ละคดีได้รับการจัดเรียงไว้ในลำดับสุดท้าย เพื่อแสดงให้เห็นการรับรู้ทางสังคมที่สืบเนื่องจากคดีความ และช่วยให้ผู้ใช้บริการในอนาคตเข้าใจบริบทของเอกสารได้มากยิ่งขึ้น

7. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และสมาคมนักเรียนไทยในต่างประเทศ เอกสารในกลุ่มนี้มาจากการประเมินจำนวนเอกสารจากหน่วยงานหลัก ที่สามารถจัดเรียงได้เป็นหมวดหมู่อย่างชัดเจน และองค์กรต่างๆ ที่ปรากฏในกลุ่มเอกสารนี้ประกอบด้วย 2 กลุ่มย่อย ประเภทแรกเอกสารที่เกี่ยวข้องกับ 7.1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ. 2513-2545) เช่น สารสนนายปรีดี พนมยงค์ ในหนังสือที่ระลึกงานธรรมศาสตร์ (พ.ศ. 2517-2523) คำขวัญนายปรีดี พนมยงค์ให้แก่บัณฑิต 23 แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (1 สิงหาคม พ.ศ. 2524)

ประเภทที่สอง เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสมาคมนักเรียนไทยในต่างประเทศ ลักษณะของเอกสารจากสมาคมนักเรียนไทยในต่างประเทศมักเกี่ยวข้องกับบทสัมภาษณ์ นายปรีดี พนมยงค์ หรือปาฐกถา บทความสำหรับตีพิมพ์ในนิตยสารชุมนุมนักเรียนไทยในต่างประเทศ เช่น บันทึกคนไทยในอังกฤษ (18 ตุลาคม พ.ศ. 2513) 7.2 สมาคมนักเรียนไทยในอังกฤษ (พ.ศ. 2513-2529) 7.3 สมาคมนักเรียนไทยในเยอรมนี (พ.ศ. 2516-2518) เช่น ต้นฉบับ ปาฐกถาการประชุมประจำปีของสมาคมนักเรียนไทยในสหพันธรัฐเยอรมนี (พ.ศ. 2517) 7.4 สมาคมนักเรียนไทยในฝรั่งเศส (พ.ศ. 2517-2525) เช่น สุนทรพจน์ เรื่อง คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 24 มิถุนายน (พ.ศ. 2525)

8. ขาวตัดหนังสือพิมพ์ เนื่องจากปริมาณเอกสารประเภทนี้มีจำนวนมาก การจัดเรียงเอกสารจึงอาศัยวันเดือนปีที่ปรากฏบนสิ่งพิมพ์ เป็นเกณฑ์ในการจัดเรียง โดยอาศัยช่วงปีกำหนดไว้เป็นกลุ่มย่อย ได้แก่ พ.ศ. 2476-2500, พ.ศ. 2507-2519, พ.ศ. 2521-2529, พ.ศ. 2530-2550 ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตปริมาณขาวตัดจากหนังสือพิมพ์ในช่วงที่ 2 และ 3 มีจำนวนมากที่สุด

9. การรำลึกและอนุสรณ์สถาน เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์งานรำลึกทั้งในช่วงชีวิตและภายหลังการอสัญกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ ประกอบด้วย 9.1 ครอบรอบวันคล้ายวันเกิด อสังกรรม และการรำลึก นายปรีดี พนมยงค์ (พ.ศ. 2520-2550) 9.2 อนุสรณ์สถาน มูลนิธิ สถาบัน (พ.ศ. 2520-2550) 9.3 กิจกรรมงาน “100 ปี ชาตกาล” (พ.ศ. 2539-2548) 9.4 เอกสารสำคัญประกอบหนังสือ 101 ปี ปรีดี - 90 ปี พูนสุข กลุ่มเอกสารย่อย 2 กลุ่มหลังนี้เกิดจากจำนวนเอกสารที่มีปริมาณมากเพียงพอที่จะเป็นกลุ่มย่อย และเป็นกิจกรรมสำคัญที่เกิดขึ้น ซึ่งแตกต่างจากเอกสารในกลุ่มแรกที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่างๆ ในระดับปลีกย่อย ส่วนกลุ่มเอกสารว่าด้วยอนุสรณ์สถาน มูลนิธิ สถาบัน เกี่ยวข้องกับการจัดตั้ง การดำเนินการ และกิจกรรมอื่นใดที่จัดขึ้นในนามขององค์กรเหล่านั้น

10. หนังสืออนุสรณ์งานศพ เป็นหนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพหรืองานฌาปนกิจบุคคลต่างๆ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงเพ็ญ ชัยวิจิตรวิศิษฎ์ธรรมธาดา, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าดิศลฤทธิ กฤดากร, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พันโทพระพิเนตรอักษร, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพหลวงประเสริฐมัญญิก, อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพนายชาญชัย ณ ป้อมเพ็ชร, อนุสรณ์นายपाल พนมยงค์ และหนังสืออนุสรณ์ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ “ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น” (พ.ศ. 2551)

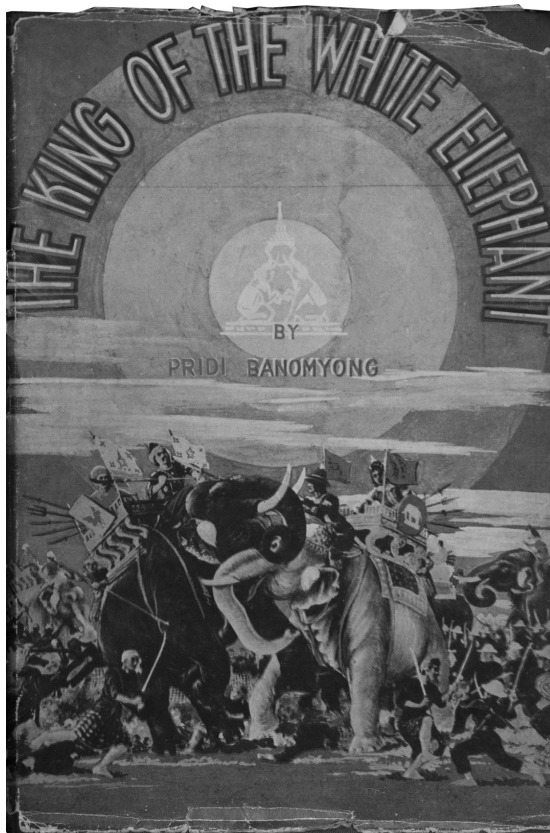
11. เบ็ดเตล็ด หมายถึงประเภทเอกสารที่ไม่ทราบที่มาที่ชัดเจนหรืออาจเป็นส่วนหนึ่งของชุดเอกสาร แต่ไม่อยู่ในกองเอกสารในขณะที่ผู้เขียนจัดเรียง ด้วยเหตุนี้ จึงแยกเอกสารไว้อีกกลุ่มหนึ่ง เพื่อหลีกเลี่ยงความสับสนเกี่ยวกับบริบทเอกสาร โดยจัดเรียงใน 2 ลักษณะ คือ 11.1 เอกสารระบุปีพุทธศักราช (พ.ศ. 2423-2549) 11.2 เอกสารที่ไม่ระบุปีพุทธศักราช (เรียงเอกสารในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตามลำดับ) และในส่วนสุดท้าย ได้แก่ 11.3 หนังสือเรื่องต่างๆ

ข้อสังเกตและความเป็นไปได้ในการทำงานในวันข้างหน้า

ในที่นี้ ผู้เขียนขอยกตัวอย่างจากการจัดนิทรรศการเรื่อง การเดินทางของ “พระเจ้าช้างเผือก”: การตีความจากเอกสารหลักฐาน ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นผลพวงจากการจัดเรียงและการจัดทำบัญชีเอกสารส่วนบุคคลของนายปรีดี พนมยงค์ นิทรรศการดังกล่าวนี้มาจากข้อสังเกตหลายประการ ในระหว่างการจัดเรียงเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับผลงานเรื่อง พระเจ้าช้างเผือก ที่เกิดจากการประพันธ์ ผลงานของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง “The King of the White Elephant” เมื่อ พ.ศ. 2483

เส้นทางของเวลาที่ปรากฏในนิทรรศการนั้นมาจากการเรียบเรียงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับ “พระเจ้าช้างเผือก” โดยลำดับตามเหตุการณ์ต่างๆ ตั้งแต่การสร้างงานเขียน การสร้างและการอนุรักษ์ ภาพยนตร์ และการจัดฉายในที่สาธารณะ กิจกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นคุณภาพการของ “พระเจ้าช้างเผือก” ต่อสังคม ที่ดำเนินเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ผู้เขียนขอยกตัวอย่างข้อสังเกตจากการทำงานทั้งการจัดเรียงเอกสารและนิทรรศการ ดังนี้ พระเจ้าช้างเผือกในฐานะทูตวัฒนธรรม ภาพยนตร์เรื่อง พระเจ้าช้างเผือก ได้รับการจัดฉายในที่สาธารณะในต่างประเทศและเป็นของกำนัลให้กับบุคคลสำคัญ ดังปรากฏในเอกสาร หนึ่ง เอกสารสรุปเนื้อหาในภาพยนตร์ที่ส่งพร้อมกับจดหมายมอบภาพยนตร์ให้กับท่านเหลียวชั้นซือ ประเทศจีน โดยแสดงให้เห็นจำนวนฟิล์มภาพยนตร์ 11 ม้วน ในแต่ละม้วนมีเนื้อหาในแต่ละฉากตอนสำคัญที่แตกต่างกัน ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499)

นายปรีดี พนมยงค์ เขียนนวนิยาย เรื่อง The King of the White Elephant หรือในชื่อภาษาไทยว่า พระเจ้าช้างเผือก เมื่อ พ.ศ. 2483 และได้รับการตีพิมพ์ ในปีต่อมา นอกจากนี้ ได้สร้างสรรค์ภาพยนตร์ด้วย ชื่อเรื่องด้วยกัน

ภาพนิทรรศการในหอประชุมศรีบูรพา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สอง เอกสารกำหนดการจัดฉายภาพยนตร์ เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1972 ณ สถาบันปลายบูรพาทิศ กรุงปารีส (Salle de Projection des Institutes d'Extrême Orient) โดยมี นายปรีดี พนมยงค์ ร่วมนำเสนอภาพยนตร์ และข้อเขียนแสดงสาระสำคัญของภาพยนตร์ ในการฉายภาพยนตร์ เรื่อง พระเจ้าช้างเผือก ในวาระกิจกรรมการฉายภาพยนตร์ จัดโดยศูนย์ประวัติศาสตร์และอารยธรรมในคาบสมุทรอินโดจีน (Centre d'Histoire et Civilisations de la Péninsule Indochinoise)

พระเจ้าช้างเผือกที่หายไป ในที่นี้ ผู้เขียนหมายถึง “ช่องว่าง” (accrual) ในงานจดหมายเหตุที่จำเป็นจะต้องได้รับการติดตามเอกสารเพิ่มเติม

หนึ่ง เอกสารที่ควรมีแต่กลับไม่พบในชุดเอกสารที่ได้รับ นายปรีดี พนมยงค์กล่าวไว้ในคำนำต้นฉบับเรียงพิมพ์ ภาษาฝรั่งเศส (พ.ศ. 2516) ว่า

“นิยายเรื่องนี้ แต่งขึ้น เมื่อ ค.ศ. 1940 เวลานั้น ยุโรปอยู่ในช่วงสงคราม และญี่ปุ่นเริ่มรุกคืบสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข้าพเจ้าพยายามอย่างยิ่งในการรักษาความเป็นกลางของประเทศ และส่งเสริมสันติภาพในโอกาสที่ข้าพเจ้ากล่าวสุนทรพจน์และให้สัมภาษณ์ในสถานที่ต่างๆ ในที่สุดข้าพเจ้าเขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้น

...แม้สงครามสิ้นสุดลง และมีการลงนามในสนธิสัญญาสงบศึก แต่ประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอีกหลายประเทศ ต่างจับจ้องที่จะเข้าประหัตประหารกัน ข้าพเจ้าเห็นว่านี่คือเวลาที่เหมาะสม ในการจัดพิมพ์นิยายเรื่องนี้เป็นครั้งที่ 2 ในครั้งนี้ เป็นภาษาฝรั่งเศส ปรีดี พนมยงค์ ปารีส เดือนมีนาคม ค.ศ. 1973”

ในขณะนี้ยังไม่พบหนังสือที่ได้รับการตีพิมพ์ในฉบับภาษาฝรั่งเศส ใดๆ ที่ปรากฏเอกสารการเสนอจัดพิมพ์จากโรงพิมพ์ “ไบเสนอราคาการจัดพิมพ์หนังสือ (DEVIS / Le Roi de l'elephant blanc)” ลงวันที่ 5 ธันวาคม ค.ศ.1971 (พ.ศ.2513) หรือแม้กระทั่งในเอกสารหนังสือเวียน ระบุไว้เมื่อ พ.ศ. 2527 สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดพิมพ์นิตยสาร เรื่อง พระเจ้าช้างเผือก โดยกล่าวไว้ว่า “เป็นการตีพิมพ์นิตยสาร ฉบับแปลเป็นภาษาไทย ครั้งแรก” แต่ในขณะนี้ ไม่พบหนังสือฉบับเรื่องดังกล่าว

PREFACE DE LA DEUXIEME EDITION

Ce Roman a été écrit en anglais en 1940 alors que l'Europe était déjà en guerre et que le Japon menaçait de conquérir l'Asie du Sud-Est; devant une telle situation, j'essayai de protéger la neutralité de mon pays et de propager l'idée de paix au cours de mes discours et interviews; finalement j'écrivis ce livre.

Je pensai que mis à part les contradictions entre les impérialistes d'une part entre les impérialistes et les pays coloniaux et semi-coloniaux d'autre part, l'ambition personnelle des dirigeants démagogues partisans de la guerre était une menace dangereuse. Je me souvins alors d'un épisode de l'histoire du Siam; précisément la guerre entre le Siam et la Birmanie (au XVème siècle) qui avait été due à l'ambition personnelle du roi birman à cause d'un éléphant blanc. J'imaginai donc qu'il aurait été préférable que les dirigeants démagogues se battent eux-même en duel au lieu de lancer leur peuple dans la guerre. Je souhaitai qu'il s'établisse une règle internationale stipulant que le peuple seul devait décider de la guerre. C'est dans cette optique que j'écrivis ce roman. Malheureusement après sa publication et le tournage du film qui s'en était inspiré, le Japon attaqua Pearl Harbour le 8 décembre 1941 et ce fut le début de la guerre mondiale qui sacrifia tant de vies humaines et provoqua d'importants dégâts matériels à la population civile.

Après la guerre, on créa l'ONU afin d'éviter de nouvelles guerres; mais cette organisation internationale m'a pas pu les écarter effectivement tel fut le cas de la Corée puis du Vietnam.

Bien que l'accord pour le cessez-le-feu au Vietnam^{fût} signé, le spectre de la guerre hante toujours d'autres pays de l'Asie du Sud-Est et le monde en générale.

PRIDI BANOMYONG
173, avenue Aristide Briand

92 - ANTONY

LABORATOIRES ECLAIR

Antony, le 9 Avril 1972

Messieurs,

La Société Audio-Visuel France nous fait savoir que les règlements de sécurité vous interdisent de conserver plus longtemps la copie 35 mm. noir et blanc nitrate de notre film : " The King of The White Elephant " dont vous avez tiré un contretype 16 mm.

Voulant toutefois préserver la copie 35 mm., unique exemplaire existant, le négatif ayant été détruit, nous serions heureux suivant votre aimable proposition que vous la déposiez aux Archives du Film ce qui nous permettra éventuellement d'en tirer un jour un contretype 35 mm. Pour la bonne règle peut-on recevoir reçu de ce dépôt?

En vous remerciant de votre aide, nous vous prions, Messieurs, de croire en nos meilleurs sentiments.

PRIDI BANOMYONG
Producteur du Film :
"The King of The White Elephaat"

เอกสารสำเนาจดหมายถึงบริษัทสำเนาฟิล์มภาพยนตร์
ขอให้จัดส่งสำเนาภาพยนตร์ไปยังหอภาพยนตร์ ฝรั่งเศส

สอง ความเป็นไปได้ในการพบสำเนาฟิล์มภาพยนตร์เพิ่มเติมที่หอภาพยนตร์ ประเทศฝรั่งเศส เอกสารที่เป็นจดหมายจากนายปรีดี พนมยงค์ถึงสมาคมโสตทัศนศึกษาฝรั่งเศส หรือ Société AUDIO-VISUEL France (ECLAIRE) ลงวันที่ 2 สิงหาคม ค.ศ. 1971 (พ.ศ. 2514) เพื่อทำสำเนาฟิล์มจาก 35 มม. เป็น 16 มม. และมีจดหมายอีกฉบับหนึ่งถึง LABORATOIRES ECLAIRE ฉบับพิมพ์ดีด และต้นฉบับร่างลายมือ โดย เมอซีเออร์ เดอ เฟลส์ (M. de Fels) ลงวันที่ 9 เมษายน ค.ศ. 1972 (พ.ศ. 2515) โดยขอให้จัดส่งสำเนาภาพยนตร์ 35 มม. ไปยังหอจดหมายเหตุเพื่อโอกาสในวันข้างหน้าในการสำเนาเพิ่มเติม

ในข้อสังเกตในสองประเด็นนี้ ผู้เขียนพึงชี้ชวนให้เห็นนัยทางสังคมที่สามารถปรากฏได้ในตัวเอกสาร การฉายผลงานเรื่องพระเจ้าช้างเผือกในบริบทต่างๆ น่าจะมีนัยอื่นๆ ได้อีก นอกเหนือจากที่ผู้เขียนได้ตีความไว้อย่างสั้นๆ เกี่ยวกับการสื่อสารในระดับนานาชาติ เพราะการฉายภาพยนตร์ในประเทศช่วงทศวรรษ 2520 น่าจะมีความสำคัญบางประการหรือไม่ ส่วนตัวอย่างของการแสดงช่องว่างในชุดเอกสาร เพื่อแสดงให้เห็นความเป็นไปได้ในการติดตามเอกสารเพื่อความสมบูรณ์ของชุดเอกสารส่วนบุคคลนี้

ผู้เขียนพบว่ากระบวนการจัดเรียงเอกสารช่วยพัฒนาทักษะในการจัดการเอกสาร และเปิดโอกาสในการตีความและเสนอประเด็นที่น่าสนใจให้กับสังคม ในชุดเอกสาร ยังปรากฏกลุ่มเอกสารที่น่าสนใจในการศึกษาในระดับลึกอีกเป็นจำนวนมาก เช่น เอกสารที่เกี่ยวข้องกับคติความต่างๆ ที่ชวนให้ขบคิดเกี่ยวกับการเขียนประวัติศาสตร์และความเชื่อมโยงกับผู้ประพันธ์ตัวบท หรือเอกสารข้อเขียนของนายปรีดี พนมยงค์ อีกจำนวนหนึ่งที่ยังไม่เคยได้รับการตีพิมพ์สู่สาธารณะ ผู้สนใจประวัติศาสตร์ความคิดและการเมืองน่าจะได้รับประโยชน์จากเอกสารกลุ่มดังกล่าวไม่มากนักน้อย.

¹ คำเรียกขานนายปรีดี พนมยงค์ ในบทความนี้ใช้ตามจดหมายที่ทายาทมีถึงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ลงวันที่ 9 มิถุนายน 2554 ขอมอบเอกสารข้อมูลขั้นต้นทางประวัติศาสตร์ของนายปรีดีและท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ให้หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์เป็นผู้เก็บรักษา ส่วนคำเรียกขานโดยทั่วไปในมหาวิทยาลัย วรรณกรรมศาสตร์ มักเรียกขานว่า อาจารย์ปรีดี

² สละกตตามต้นฉบับเอกสาร – ผู้เขียน.

กิจกรรมประชุมสัมมนา พ.ศ.2558 จัดโดยหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รายงานผลงานและกิจกรรมหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี 2558

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับมอบหมายภาระงานด้านการจัดการเอกสาร และจดหมายเหตุ ตลอดจนครอบคลุมงานด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยด้วย ซึ่งสอดคล้องกับหลักยุทธศาสตร์แผนการพัฒนาศถาบันอุดมศึกษา ประกอบด้วยภาระงาน 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 การจัดการจดหมายเหตุและเอกสาร การจัดทำสิ่งพิมพ์เผยแพร่ การจัดกิจกรรมทางวิชาการในเรื่องที่เกี่ยวข้อง การจัดแสดงนิทรรศการชั่วคราว ส่วนที่ 2 ได้แก่ นิทรรศการถาวร 2 ห้อง คือ ห้องอนุสรณสถานปรีดี พนมยงค์ และหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภาระงานและกิจกรรมในปี 2558 มีดังนี้

1. งานให้บริการเอกสาร เยี่ยมชมห้องจัดแสดง ประเมินคุณค่าเอกสาร และรับมอบเอกสาร

ลำดับ	ลักษณะงาน	จำนวน
1	ผู้ให้บริการเอกสาร	98 คน
2	ผู้เยี่ยมชมห้องอนุสรณสถานปรีดี พนมยงค์ และหอประวัติศาสตร์ฯ	400 คน
3	ประเมินคุณค่าเอกสาร	77,745 แฟ้ม
4	รับมอบเอกสาร	522 รายการ
5	ให้บริการข้อมูลผ่านเว็บไซต์	2,296 ครั้ง

2. การจัดทำสิ่งพิมพ์เผยแพร่

2.1 จัดพิมพ์จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ฉบับที่ 19 จำนวน 2,000 เล่ม เป็นสิ่งพิมพ์เผยแพร่องค์ความรู้ทางจดหมายเหตุ และหลักฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และรายงานกิจกรรมของหอจดหมายเหตุฯ กำหนดเผยแพร่ในวันที่ 11 พฤษภาคม ของทุกปี เผยแพร่ให้ผู้บริหารมหาวิทยาลัย คณะ สำนัก สถาบัน และหน่วยงานอิสระ ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศ หอจดหมายเหตุและศูนย์เอกสารในเครือข่าย สื่อมวลชนสายการศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และผู้มีอุปการคุณต่อหอจดหมายเหตุฯ

2.2 จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกครบรอบวันสันติภาพไทย ปีที่ 70 จำนวน 1,000 เล่ม โดยนำเนื้อหาการจัดเสวนาวิชาการในปีที่ผ่านมาจัดทำพิมพ์เผยแพร่ เพื่อบันทึกไว้เป็นหลักฐานการทำงานวิชาการในแต่ละปี เผยแพร่ในงานสัมมนาของทุกปี และส่งไปยังห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศ หอจดหมายเหตุและศูนย์เอกสารในเครือข่าย สื่อมวลชนสายการศึกษา และศิลปินวัฒนธรรม และผู้มีอุปการคุณต่อหอจดหมายเหตุฯ

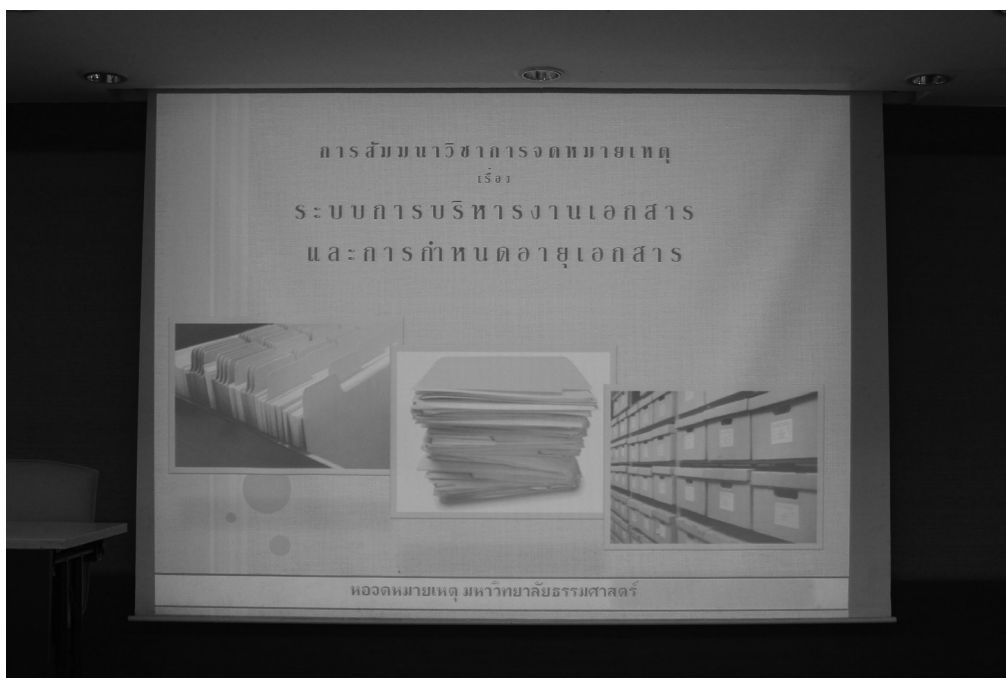
3. การจัดทำข้อมูลสำรองเอกสารจดหมายเหตุเพื่อการอนุรักษ์และให้บริการ

3.1 การจัดทำเอกสารดิจิทัลเอกสารชุดสำนักทะเบียนและประมวลผล กลุ่มไม้ใบสมัคร และคะแนนสอบไล่ เอกสาร 6 ตุลาคม 2519 เอกสารฝ่ายซ้าย และเอกสารนักศึกษา จำนวน 153,694 หน้า

3.2 การจัดทำข้อมูลสำรองในรูปของวัสดุย่อยส่วน ประเภทไมโครฟิล์ม เอกสารชุดสำนักทะเบียน และประมวลผล จำนวน 53,192 หน้า

4. งานประชุม/สัมมนาวิชาการ/จัดนิทรรศการ

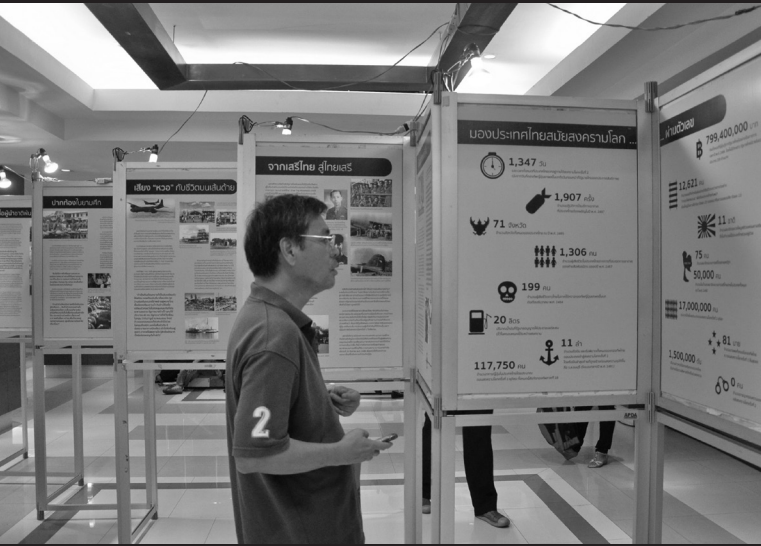
4.1 งานสัมมนาวิชาการจดหมายเหตุ เรื่อง ระบบการบริหารเอกสาร และตารางกำหนดอายุเอกสาร วันที่ 24 กรกฎาคม 2558 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบการบริหารงานเอกสารของมหาวิทยาลัย เข้าใจระเบียบงานสารบรรณ โดยเฉพาะการบริหารงานเอกสาร ข้อที่ว่าด้วย การผลิต การเก็บรักษา การขอยืมใช้ การคัดเลือกและการทำลายเอกสาร ซึ่งจะนำไปสู่การบริหารงานเอกสารอย่างมีประสิทธิภาพ และมีการส่งมอบเอกสารที่มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ กฎหมาย การเงิน และการอ้างอิง ให้หอจดหมายเหตุฯ เก็บรักษาต่อไป

การจัดสัมมนาวิชาการจดหมายเหตุ เรื่อง ระบบการบริหารเอกสาร และตารางกำหนดอายุเอกสาร ณ ห้องประกอบ หุตะสิงห์ วันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2558

บรรยายภาคการนัดสัมมนาวิชาการจดหมายเหตุ เรื่อง ระบบการบริหารเอกสาร และตารางกำหนดอายุเอกสาร
ณ ห้องประกอบ หุตะสิงห์ วันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2558

นิทรรศการการเดินทางของพระเจ้าช้างเผือก และ 70 ปี วันสันติภาพไทย วันที่ 15-16 สิงหาคม พ.ศ.2558 ณ หอประชุมศรีบูรพา

บรรยากาศงานสัมมนา
70 ปี วันสันติภาพไทย
วันที่ 15-16 สิงหาคม พ.ศ.2558
ณ หอประชุมศรีบูรพา

4.2 การจัดนิทรรศการในโอกาสครบรอบ 70 ปีวันสันติภาพไทย หอจดหมายเหตุฯ ได้รับมอบหมายให้จัดนิทรรศการ 2 เรื่อง คือ “70 ปี วันสันติภาพไทย” และ “การเดินทางของพระเจ้าข้างเฝือก” โดยการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น ชุดเอกสารส่วนบุคคลนายปรีดี-ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภายใต้หัวข้อเอกสารเรื่อง การจัดทำภาพยนตร์ เรื่องพระเจ้าข้างเฝือก จัดแสดง ณ หอประชุมศรีบูรพา วันที่ 16 สิงหาคม 2558

4.3 การปรับปรุงหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในโอกาสครบรอบ 80 ปี แห่งการสถาปนามหาวิทยาลัย โดยจัดทำข้อมูล เหตุการณ์และเรื่องราวที่เกิดขึ้นในรอบทศวรรษที่ 8 ของมหาวิทยาลัยเพิ่มเติม เพื่อให้ข้อมูลในห้องจัดแสดงมีความทันสมัยและน่าสนใจมากขึ้น

5. งานจัดเรียงและจัดทำบัญชีช่วยค้นเอกสาร

เป็นเอกสารส่วนบุคคลนายปรีดี-ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ที่ทายาทมอบให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ. 2555 ปริมาณเอกสารประมาณ 10,000 แฟ้ม

6. งานที่กำลังดำเนินการในปี 2559

- 6.1 การจัดทำบัญชีช่วยค้นรูปภาพส่วนบุคคล นายปรีดี-ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
- 6.2 การจัดเก็บและรวบรวมเอกสารส่วนบุคคล ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์
- 6.3 การจัดเก็บและรวบรวมเอกสารส่วนบุคคลของอดีตอธิการบดี
- 6.4 การจัดทำโครงการอบรมมัคคุเทศก์ให้แก่นักศึกษาทั้งที่เรียนอยู่ที่ท่าพระจันทร์และศูนย์รังสิต

7. แผนงานในอนาคต

7.1 การจัดทำฐานข้อมูลเอกสารจดหมายเหตุดิจิทัลเอกสารจดหมายเหตุ จำนวน 1,113,744 หน้า

7.2 การจัดทำบัญชีช่วยค้นเอกสารจดหมายเหตุส่วนบุคคล กุหลาบ สายประดิษฐ์

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมและจัดเก็บเอกสาร สิ่งพิมพ์ วัสดุและสิ่งของที่มีคุณค่าของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย และเป็นแหล่งให้บริการข้อมูลเพื่อการศึกษา ค้นคว้าวิจัย เผยแพร่อดีตและความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับประวัติและพัฒนาการของมหาวิทยาลัย ตลอดจนสังคมภายนอกที่มีความเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในด้านต่างๆ วัตถุประสงค์ที่สำคัญมีดังนี้

1. เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมและจัดเก็บเอกสารที่มีคุณค่าของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แก่
 - 1.1 เอกสารที่มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์
 - 1.2 เอกสารที่มีคุณค่าในด้านนโยบายและการบริหารงาน
 - 1.3 เอกสารที่มีคุณค่าในทางกฎหมาย
 - 1.4 เอกสารที่มีคุณค่าในการวิจัย
 - 1.5 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนักศึกษาและมหาวิทยาลัย
2. เพื่อเป็นสถานที่จัดแสดงเรื่องราวความเป็นมาของมหาวิทยาลัย โดยรวบรวมและจัดเก็บเอกสาร วัสดุ สิ่งของ เครื่องใช้ และอุปกรณ์ต่างๆ ที่มีคุณค่า ได้แก่
 - 2.1 เอกสารดิจิทัล รูปภาพ ภาพเขียน แผ่นผัง แผนภูมิ แบบจำลอง นิทรรศการ ฯลฯ
 - 2.2 ฟิล์มเนกาตีฟ ฟิล์มภาพยนตร์ สไลด์ วัสดุย่อส่วน วิดีทัศน์ แถบบันทึกเสียง ไฟล์เสียงดิจิทัล และสื่อบันทึกข้อมูลต่างๆ
 - 2.3 รูปปั้น เหรียญที่ระลึก เครื่องหมายต่างๆ ที่ทำด้วยโลหะ หรือวัสดุอื่นๆ รวมทั้งโล่ เข็ม เกียรติยศ ฯลฯ
 - 2.4 โต๊ะ เก้าอี้ สิ่งของเครื่องใช้ในสำนักงาน ของใช้ส่วนตัวของอธิการบดี บุคคลสำคัญหรือ ศิษย์เก่าที่มีชื่อเสียง และมีความสัมพันธ์กับมหาวิทยาลัย
 - 2.5 เครื่องหมาย ตรามหาวิทยาลัย สัญลักษณ์ เครื่องแบบ ธงประจำคณะ ธงมหาวิทยาลัย และสิ่งประดิษฐ์อื่นๆ ที่จัดทำขึ้นในวาระต่างๆ ของมหาวิทยาลัย เช่น เสื้อเชียร์ฟุตบอลประเพณี เป็นต้น
3. เป็นหอเกียรติประวัติของบุคคลสำคัญของมหาวิทยาลัย ได้แก่ ผู้ประศาสน์การนายปรีดี พนมยงค์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ และบุคคลอื่นๆ ในลักษณะหอเกียรติยศ (Hall of Fame)
4. เพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลที่ให้บริการสารสนเทศที่เกี่ยวกับมหาวิทยาลัยในอดีต
 - 4.1 รวบรวมเสียง และประวัติของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ด้าน
 - 4.2 จัดระบบข้อมูลเป็นหมวดหมู่ และจัดทำคู่มือช่วยค้นคว้าด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย
 - 4.3 ให้บริการสืบค้นข้อมูลและจัดสร้างฐานข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ และกิจกรรมของมหาวิทยาลัย รวมถึงบุคคลสำคัญของมหาวิทยาลัย

ประติมากรรม เสรีภาพ ของประชาชน
ความสันติสุขและผาสุก ของ ประชาชน
เป็นสิ่ง ที่ผม ปกปรกษา
รักและ คิดถึง
ป่วย

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ชั้น 3 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

โทรศัพท์ : 0-2613-3840-1

website : www.arc.tu.ac.th email : daoparn@gmail.com, tuarchives@yahoo.com

ISSN 1906-1692

9 771906 169009